

Munkaügyi Szemle

Az emberi erőforrással foglalkozók digitális szakfolyóirata

62. évfolyam

2019 / 3. szám

- 2** Előszó a „Fogyatékossgal élő hallgatók a felsőoktatásban és a társadalmi felelősségvállalás” témakörű különszámhoz

FÓKUSZBAN

- 3** *Szellő János:* Felsőoktatásban tanuló fogyatékos hallgatók, pályakezdők – koncepciók és meghatározó tényezők

ELEMZÉSEK, VÉLEMÉNYEK

- 20** *Barakonyi Eszter – Pankász Balázs:* A felsőoktatási intézmények gyakorlata a fogyatékos hallgatók esélyegyenlőségének biztosításában. Egy kutatás áttekintő összefoglalása
- 39** *Zádori Iván – Nemeskéri Zsolt:* Fogyatékos munkavállalók és a jövő munkaerőpiaca: kihívások és esélyek
- 50** *Balázs-Földi Emese:* A fogyatékossgal élő személyek munkaerő-piaci szerepvállalása és a felsőfokú iskolai végzettség összefüggései
- 66** *Bodorné Kovács Katalin – Parádi-Dolgos Anett:* Diplomás fogyatékosok munkaerő-piaci esélyei

KRÓNIKA

- 75** *Barakonyi Eszter:* Fogyatékos hallgatók esélyegyenlőségének jogi keretei a felsőoktatásban
- 83** *Pankász Balázs:* Pszichológiai segítő szolgáltatások a felsőoktatásban tanuló fogyatékkal élő hallgatók számára
- 91** *Tibold Antal – Fehér Gergely – Szellő János – Nemeskéri Zsolt:* A munkaképesség elbírálásának lehetőségei a fogyatékos hallgatók karrierépítésének elősegítésében. Irodalmi áttekintés

Főszerkesztő: Munkácsy Ferenc

Szerkesztő, rovatvezetők: Bagó József • Borbély-Pecze Tibor Bors

Szakmai partnerek: Agrárgazdasági Kutató Intézet • Budapesti Corvinus Egyetem Munkagazdaságtan Központ • Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Alkalmazott Pedagógia és Pszichológia Intézet • ELTE ÁJK Munkajogi és Szociális Jogi Tanszék • Humán Szakemberek Országos Szövetsége • Károli Gáspár Református Egyetem BTK Szociológia Tanszék • Magyar Közgazdasági Társaság Munkaügyi Szakosztály • Magyar Pedagógiai Társaság Pályaorientációs Szakosztály • Pécsi Tudományegyetem Munkatudományi és Foglalkozás-egészségügyi Kiválósági Centrum • Szent István Egyetem GTK Pedagógia és Pályatervezés Tanszék.

ISSN 2064-3748

A Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) által jegyzett folyóirat.

A folyóiratot kiadja: Profunditas Kft. 1022 Budapest Barsi u. 6.

E-mail: munkaugyiszemle(at)gmail(dot)com

Az egyes publikációk a www.munkaugyiszemle.hu weboldalon korlátozás nélkül elérhetők.

A publikációk – a szerzőkre és az első megjelenés helyére történő korrekt hivatkozással – szabadon utánközölhetők, interneten megoszthatók, adatbázisban vagy webhelyen elhelyezhetők.

A közleményekben a szerzők saját szakmai álláspontjukat képviselik.

ELŐSZÓ

a „Fogyatékossgal élő hallgatók a felsőoktatásban és a társadalmi felelősségvállalás” témakörű különszámhoz

A tudásalapú társadalom és gazdaság minőségi jellemzője, hogy abban lehetőség szerint részt vesz a népesség minden tagja. A részvétel alapja a társadalmi integráció, inklúzió és felelősségvállalás, valamint a szakpolitikák (oktatás-, foglalkoztatás-, szociálpolitika) kauzális összefüggéseinek gyakorlati alkalmazása. Ilyen összefüggésként értelmezhető, hogy a 21. században mind társadalmi/gazdasági, mind pedig egzisztenciális (karrier) értelemben tovább nőtt a felsőoktatás jelentősége. A legtöbb európai oktatási rendszer felismerte a különböző hátrányos helyzetű (köztük a fogyatékos) csoportok létezését, és azt, hogy a felsőoktatáshoz való hozzáférést e csoportok számára is biztosítani kell.

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából, a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségért Közhasznú Nonprofit Kft. által meghirdetett **„Meváltozott munkaképességű személyek munkaerő-piaci integrációját elősegítő programok támogatása” – Foglalkoztatás 2018** című program átfogó célja a megváltozott munkaképességű – beleértve az egészségkárosodott vagy fogyatékos – személyek társadalmi integrációjának, foglalkoztathatóságának, valamint foglalkoztatásának elősegítése volt. Emellett a pályázati koncepció kihangsúlyozta az innovatív programok és együttműködések fejlesztését, a munkáltatói szemléletformálását, a társadalmi tudatosság-növelést és érzékenyítést jelentőseget.

A Pécsi Tudományegyetem Munkatudományi és Foglalkozásegészségügyi Kiválósági Centruma e pályázat keretében valósította meg a **„Fogyatékossgal élő hallgatók a felsőoktatásban és a társadalmi felelősségvállalás”** című programját. A projekt általános céljaként a felsőoktatásban tanuló fogyatékos hallgatók esélyegyenlőségének fejlesztése került meghatározásra. Ezt a programban többek között a felsőoktatási intézmények társadalmi felelősségvállalásának, támogató eszközrendszerének, segítő módszertanának és a fogyatékos diplomások munkaerő-piaci helyzetének prezentálásával valósították meg.

A Munkaügyi Szemle aktuális száma a projekt során elkészített nyolc tanulmány keretében az elvektől a gyakorlatig mutatja be azokat a hazai tendenciákat, amelyek a fogyatékos hallgatók, pályakezdők helyzetét és támogatási lehetőségeit jellemzik. A cikkek közlésén keresztül hozzá kívánunk járulni a hazai munkaügyi és HR szakma érzékenyítéséhez, a fogyatékos csoportok foglalkoztatásával összefüggő munkáltatói szemlélet alakításához, végső soron a foglalkoztatás növeléséhez és a karrieresélyek erősítéséhez.

NEMESKÉRI ZSOLT – SZELLŐ JÁNOS

SZELLŐ JÁNOS

FELSŐOKTATÁSBAN TANULÓ FOGYATÉKOS HALLGATÓK, PÁLYAKEZDŐK

Koncepciók és meghatározó tényezők

Bevezetés

A felsőoktatásban való részvétel bővítése nem kizárólag a tanulók számának növelését jelenti, hanem az alulreprezentált csoportok számára is meghatározó lehet. Ez magában foglalja az egyes csoportok konkrét cselekvéseinek kiterjesztését, valamint a felsőoktatásban a társadalmi kirekesztés több dimenzióját figyelembe vevő intézkedések megalkotását. Az oktatási rendszerek egyre több európai, nemzeti és helyi igényt fogalmazznak meg, mely szerint olyan egyéni vagy ágazati megoldásokat kell létrehozniuk, amelyek konkrét csoportokat céloznak meg a társadalmi igények szélesebb körével való azonosulás érdekében. Az európai felsőoktatási intézmények társadalmi befogadását és esélyegyenlőségét előmozdító meglévő intézkedései nemcsak a méltányos hozzáférést, a tisztességes bánásmódot és a jobb eredményeket biztosítják, hanem növelik az általános tudásszintet is az oktatásban, pozitív hatással vannak a tudományos közösségek szociális környezetére, a társadalmi kohézióra, és új lehetőségeket teremtenek a társadalmi fejlődés számára. (Galandó, 2015)

Témánk szempontjából Magyarországon a célcsoport definícióját a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény határozza meg, mely szerint *„fogyatékossgal élő hallgató (jelentkező): aki mozgásszervi, érzékszervi vagy beszéd fogyatékos, több fogyatékossgal együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, autizmus spektrum zavarral vagy egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem- vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd.”*

Elvek és politikák

Jelen tanulmány legfontosabb elvét az ENSZ Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény jelenti, amelyben a tagállamok elismerik a fogyatékossgal élő személyek oktatáshoz való jogát. Annak érdekében, hogy ezt a jogot megkülönböztetés nélkül és az esélyegyenlőség alapján valóítsák meg, a részes államoknak minden szinten biztosítani kell a befogadó oktatási rendszert és az egész életen át tartó tanulást, amely a következőkre irányul:

- Az emberi potenciál és a méltóság és az önértékelés teljes fejlődése, valamint az emberi jogok, az alapvető szabadságok és az emberi sokféleség tiszteletben tartásának erősítése;
- A fogyatékossgal élő személyek személyiségének, tehetségének és kreativitásának, valamint szellemi és fizikai képességeiknek a lehető legnagyobb mértékben;
- A fogyatékossgal élő személyek számára a szabad társadalomban való hatékony részvétel lehetővé tétele.

Szellő János, címzetes egyetemi docens, kutatócsoport vezető, vezető kutató a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Munkatudományi Kutatócsoportjában.

Ugyanakkor a részes államok biztosítják, hogy a fogyatékossgal élő személyek megkülönböztetés nélkül és másokkal egyenlő alapon hozzáférhessenek az általános felsőfokú oktatáshoz, a szakképzéshez, a felnőttoktatáshoz és az egész életen át tartó tanuláshoz. E célból a tagállamok gondoskodnak arról, hogy a fogyatékossgal élő személyek számára ésszerű elhelyezést biztosítsanak.¹

Az oktatás és képzés terén folytatott európai együttműködés stratégiai keretrendszere („Oktatás és képzés 2020”) megkönnyíti a tagállamok számára, hogy megosszák egymással bevált gyakorlatait. A keretrendszer közös fórumot kínál az ismeretek terjesztésére és gyűjtésére, és lökést adhat a nemzeti szintű oktatásügyi reformoknak. A keretrendszer az egész életen át tartó tanulás elvén alapul. Ezért a kora gyermekkortól a felnőtt- és felsőoktatásig terjedően minden oktatási eredménnyel foglalkozik, továbbá a formális, a nem formális és az informális tanulásra egyaránt kiterjed. Az Oktatás és képzés 2020 a következő négy általános uniós célt szolgálja:

- az egész életen át tartó tanulás és a mobilitás megvalósítása;
- az oktatás és a képzés minőségének és hatékonyságának javítása;
- a méltányosság, a társadalmi kohézió és az aktív polgári szerepvállalás előmozdítása;
- az innováció és a kreativitás fejlesztése az oktatás és a képzés minden szintjén – ideértve a vállalkozói készségek fejlesztését is.²

Az Európai Unió megújított felsőoktatási programja, melyet a Bizottság 2017 májusában fogadott el négy kulcsfontosságú célt határoz meg az európai felsőoktatási együttműködés terén. E célokhoz az elérésére a Bizottság konkrét intézkedéseket javasolt uniós szinten, amelyek megvalósításához elsősorban az Erasmus+ és a Horizont 2020 program, különböző komponensei biztosítanak támogatást. Az Európai Bizottság legfőképp a következőkhöz nyújt segítséget:

- a készségkereslet és -kínálat közötti jövőbeli eltérések felszámolása és a kiválóság elősegítése a készségfejlesztésben;
- befogadó és összekapcsolt felsőoktatási rendszerek kialakítása;
- gondoskodás arról, hogy a felsőoktatási intézmények hozzájáruljanak az innovációhoz;
- hatékony és eredményes felsőoktatási rendszerek létrehozása.

A legtöbb európai oktatási rendszer felismerte a különböző hátrányos helyzetű csoportok létezését, és azt, hogy a felsőoktatáshoz való hozzáférést védeni és garantálni kell. Mindazonáltal az e csoportokra irányuló jelenlegi politikák viszonylag szűkösek a nemzeti szintű társadalmi és politikai igényekhez képest, amelyek az európai szintű kötelezettségvállalásokból származnak.³ A felsőoktatási intézmények akkor válhatnak igazán befogadóvá és kapcsolódhatnak szorosabban a társadalomhoz, ha megfelelő feltételeket biztosítunk ahhoz, hogy a különböző háttérrel rendelkező hallgatók egyaránt érvényesülni tudjanak. Ez túlmutat a hátrányos helyzetű csoportok számára nyújtott pénzügyi támogatáson, ami ugyanakkor létfontosságú az alacsony jövedelmi háttérrel rendelkezők számára.

¹ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A0700092.TV> Letöltve: 2019. március 1.

² https://ec.europa.eu/education/policies/european-policy-cooperation/et2020-framework_hu Letöltve: 2019. március 1.

³ https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/about-higher-education-policy_hu Letöltve: 2019. március 1.

A tanulmányok eredményes befejezésének előmozdítása érdekében a felsőoktatási szolgáltatóknak

- holisztikus megközelítéssel kell megvizsgálniuk azt, hogy hogyan szerveződik a hallgatók felvétele, oktatása és értékelése,
- konkrét lépéseket kell tenniük a hallgatók mentorálására vonatkozóan, valamint
- tanulmányi és nem tanulmányi támogatást kell nyújtaniuk.

A hátrányos helyzetű hallgatókat a felsőoktatásba való bejutásban és felsőfokú képesítés megszerzésében támogató stratégiák hatásos eszközök lehetnek e célkitűzések eléréséhez. Szükség van továbbá rugalmas (részidős vagy online) tanulmányi lehetőségekre és a korábbi tanulmányok szélesebb körű elismerésére ahhoz, hogy könnyebben be lehessen jutni a felsőoktatásba, különösen a felnőtt tanulóknak.⁴

2014-ben az Eurydice jelentést tett közzé az európai felsőoktatás korszerűsítéséről és az egyes tagállamok hozzáférési, megtartási és foglalkoztatási politikáiról.⁵ Ez a jelentés megvizsgálta a hozzáféréssel, a tanulmányok előrehaladásával és a munkaerőpiacra való áttéréssel kapcsolatos politikákat és gyakorlatokat. Az egyik általános következtetés az volt, hogy bár a bolognai folyamat eredményeként a kötelezettségvállalásokat a stratégiák és a mérhető célok nemzeti szinten történő fejlesztése miatt a tagországok vállalták, csak kilenc ország határozott meg felsőoktatással kapcsolatos célokat fogyatékos csoportok számára, amelyek országonként eltérőek. Írország kiemelkedik a szociálisan hátrányos helyzetű csoportok számára nyújtott széles körű intézkedések miatt. Jó példa a társadalmi hátrányos helyzetű csoportok befogadására és ellenőrzésére az Egyesült Királyság, mivel az egyetemek teljesítményének értékelésénél a társadalmi-gazdasági befogadási indexet használja, ezáltal összekapcsolja az oktatási egyenlőséget az egyetemek költségvetésének elosztásával. Ez az index a hallgatók, az állami iskolák és a környezetek alacsony részvételi arányú társadalmi-gazdasági helyzetét veszi figyelembe. (Galandó, 2015)

Az OECD ajánlások meghatározták a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok részvételét befolyásoló különböző intézményi tényezőket. Ezek a következők: rugalmas vagy nyílt belépés a hagyományos belépési képesítés nélküli személyek számára; a nem hagyományos tanulók sajátos igényeit kielégítő tanulási módok, különösen a távoktatás és a részmunkaidős tanulmányok, moduláris kurzusok, az előzetes tanulás értékelésére vonatkozó politikák. További javaslatok: az intézményi rugalmasság mértéke a tanulmányok, tartalmak vagy tantervek és programok szervezésében; a hátrányos helyzetű tanulók bevonására szolgáló átjáró tevékenységként szolgáló rövid tanfolyamok vagy nem hitelprogramok rendelkezésre állása; pénzügyi és egyéb támogatás; különböző hitelprogramok módjai, pl. a visszafizetés feltétele, hogy a tanulmányok befejezése után magasabb jövedelmű legyen.⁶

Fogyatékosügy és a felsőoktatás

Az oktatási rendszerek Európa-szerte számos kulcsfontosságú kihívással szembesülnek az inkluzív oktatás előmozdításában a sokféleség megteremtése, valamint a speciális szükségletekkel rendelkező személyek hozzáférése és támogatása érdekében. Hazánkban a felsőoktatásról szóló törvény szerint az oktatással kapcsolatos feladatokat ellátó kötelessége, hogy az ismereteket tárgyilagosan és többoldalúan közvetítse, a jóváhagyott tanterv szerint oktasson és értékeljen, a

⁴ https://ec.europa.eu/education/policies/higher-education/inclusive-and-connected-higher-education_hu Letöltve: 2019. március 1.

⁵ http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/165EN.pdf

⁶ <http://www.oecd.org/education/Education-at-a-Glance-2014.pdf> Letöltve: 2019. március 4.

hallgató emberi méltóságát és jogait tiszteletben tartsa; az oktató tevékenysége során vegye figyelembe a hallgató egyéni képességét, tehetségét, fogyatékoságát.⁷

1.TÁBLÁZAT: A HALLGATÓI LÉTSZÁM ALAKULÁSA 2011-2017 (FŐ)

Tanév	Összes hallgató	Fogyatékos hallgató
2011/2012	359 824	2 519
2012/2013	338 467	2 344
2013/2014	320 124	1 652*
2014/2015	306 524	2 025
2015/2016	295 316	2 822
2016/2017	287 018	2 985

*Nem teljes körű adat Forrás: EMMI, FELVI, OH

Megjegyzendő, hogy például a 2011/2012-es tanévhez viszonyítva 2016/2017-re az összes hallgatói létszám 72 806 fővel csökkent. Ugyanakkor folyamatosan növekedett a diplomát adó képzésekben megjelenő fogyatékos hallgatók száma, a merítési sokaság kisebb arányából adódóan azonban elmaradnak a többségi hallgatókétól.⁸ A fenti táblázatból látható, hogy a 2016/17-es tanévben összesen 2985 sajátos képzési igényű, fogyatékos hallgató tanult országosan a hazai egyetemeken, főiskolákon, amely a hallgatók összlétszámának 1-1,5%-át jelenti. FIR 2016-17 tanévre vonatkozó adatai alapján a hazai felsőoktatási intézményekben tanuló fogyatékos hallgatók több mint 63,6%-a (1899 fő) tanulási zavarral rendelkezik (diszgráfia, diszkalkulia, diszlexia). A hallgatók 12,8%-a (383 fő) mozgássérült, 7,5%-a látássérült (225 fő), 7,2%-a (216 fő) hallássérült, 3,8%-a (115 fő) pedig beszéd fogyatékos. A csoport mindössze 2,4%-a (72 fő) autista, 1%-a (31) fő figyelemzavaros, 0,8% (24 fő) halmozottan fogyatékos, 0,6% (20 fő) pedig magatartászavarral rendelkezik.⁹

Az EUROSTUDENT VI. nemzetközi adatfelvétel keretében a 2015/2016-os tanév második félévében aktív jogviszonnal rendelkező, felsőoktatási szakképzésben, alap-, mester-, hagyományos főiskolai és hagyományos egyetemi képzésben, illetve osztatlan mesterképzésben vagy egységes osztatlan képzésben tanuló hallgatókra vonatkozóan gyűjtött adatokat.¹⁰ E mérés szerint a hallgatók 15,5 százaléka számolt be valamilyen tartós betegségről, vagy fogyatékoságról, 2 százalékuk két vagy több problémával is küzd. Legtöbben (5,1 százalék) krónikus betegséget említettek, a hallgatók 2,4 százaléka tanulási akadályozottságról, 2 százaléka érzékszervi károsodásról, 1,6 százaléka a mentális egészséggel kapcsolatos problémáról számolt be, 0,5 százalékuk mozgásában korlátozott, 6,3 százalékuk pedig egyéb hosszan tartó egészségkárosodástól szenved.¹¹ Mivel

⁷ A nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény

⁸ Becsléseink szerint éves szinten ez a szám 800-1000 középiskolát végzett fogyatékos fiatalra tehető.

⁹ A sajátos képzési igényű, fogyatékos egyetemista hallgatók karriertámogatási lehetőségei. Módszertani ajánlás. Munkaerőpiacon Maradás Egyesület Budapest, 2017. 23 p.

¹⁰ A 64 felsőoktatási intézményt magába foglaló alapsokaságból rétegzett klaszteres mintavétel segítségével választották ki a kutatásban részt vevő intézményeket. A nemzetközi kutatási konzorcium módszertani útmutatója alapján elvégzett adattisztítást, illetve a Felsőoktatási Információs Rendszer hallgatói adatai alapján nem, korcsoport, intézménytípus, képzési szint, illetve képzési terület szerinti súlyozást követően létrejött adatbázis 7202 válaszadó adatait tartalmazza.

¹¹ Hámori Á, Horváth Á. (2018): A felsőoktatás szociális dimenziója Magyarországon. EUROSTUDENT VI. gyorsjelentés. Oktatási Hivatal, Budapest 32 p.

önbevalláson alapuló mérésről van szó, így eltérések mutatkozhatnak a FIR-ben megjelenő adatoktól, ahol nem jelenik meg a krónikus betegségek kategória.

A felsőfokú oktatás területén az elmúlt években számos kritika fogalmazódott meg. Az észrevételek a képzési szerkezetet, a képzések minőségét, a képzések tartalmát és a képzettek számosságát egyaránt érintették. A már említett felsőoktatási törvény mellett meghatározó „Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016” számos fejlesztéssel járó célokat fogalmaz meg, így például: a hallgatói sikeresség támogatását; a felsőoktatási képzési kimenetek átjárhatóságának és azok kimeneti alternatíváinak növelését; a tudományos, szakirányú továbbképzések rugalmassá tételét, hogy a felsőoktatási intézmények az egész életen át tartó tanulás állandó helyszíneivé váljanak. Az esélyteremtést, társadalmi felemelkedést, széleskörű hozzáférést biztosító oktatási rendszer fejlesztése stratégia 2.1.2 célkitűzése tartalmazza, beleértve a fogyatékos fiatalok csoportját. majd fogalmaz meg feladatokat, melyek elsősorban az a felvétel könnyítését (többletpont) és az esélyteremtés finanszírozását tartalmazza.¹² A stratégia visszautal az Országos Fogyatékosügyi Programra (2015-2025), azzal, hogy az ott megfogalmazottakkal azonosulni tud.

Az Országos Fogyatékosügyi Program alapvető célként deklarálja, hogy: *„a fogyatékosügyi, hozzáférhetőségi, rehabilitációs ismeretek a releváns alapképzések részeként horizontálisan épüljenek be az adott szakterület valamennyi képviselőjének tudásába. Ennek elérése érdekében elsődleges feladat a fenti ismereteket tartalmazó, már kidolgozott képzések, tantárgyak, modulok minél szélesebb körű beépítése az egyes alapképzésekbe, illetve további képzési programok kidolgozása.”* A továbbiakban megfogalmazza:

- A fogyatékos fiatalok számára jelenleg nem csupán a felsőoktatás rendszerébe való bekerülés és befogadás, hanem az ottani kötelezettségek teljesítése is sok esetben jelentős többlet erőfeszítéseket igényel.
- A fogyatékos fiatalok felsőoktatásban való részvételének elősegítése érdekében komplex szolgáltatásokat kell kidolgozni és bevezetni, amelynek fő célja, hogy a felsőoktatásban tanuló fogyatékos fiatalok felkészülését, megfelelő/speciális tananyagokhoz való hozzájutását, valamint az oktatás minden formájához, továbbá az egyetemi élet részét képező programokhoz másokkal azonos alapon történő hozzáférést támogassák.¹³

Pályaorientáció

A fogyatékos személyek életét befolyásoló hosszabb távú – oktatásukról-nevelésükéről, képzésükéről, munkavállalásukról, lakóhelyük megválasztásáról szóló – döntéseik meghozatala helyzetükből adódóan fokozott tervezettséget igényel, amelyben kiemelkedő szerepe lehet a különböző szakszerű tanácsadások rendszerének. Fontos, hogy az élethosszig tartó tanulás, a kompetenciafejlesztés és a tehetséggondozás fogyatékos emberek számára is elérhető legyen.

A klasszikus értelemben vett pályaorientációt felváltotta az életút-támogató pályaorientáció, amelynek lényege, hogy az állampolgárok, a kliensek, de a fogyatékos fiatalok is: *„képesse válnak az őket érintő változások elviselésére, megértésére és megfelelő kezelésére.* A jól működő pályaorientáció, *mint pedagógiai, tanácsadási tevékenységrendszer, és mint társadalmi támogató rendszer*

¹² Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016. www.kormany.hu Letöltve 2019. február 9.

¹³ Országos Fogyatékosügyi Program (2015-2025)

<http://revprojekt.hu/hir/193/orszagos-fogyatekosagugyi-program-2015-2025> Letöltve: 2019. február 3.

segít fenntartani az egyén nyitottságát a változásra, és megtanítja a változás kezdeményezésére, kezelésére, saját pályafutásának irányítására (careering), a változásokkal járó bizonytalanság elviselésére, és biztosítja az egyének számára a döntésekhez, a változások kezeléséhez szükséges információkat, tanácsadást, segítő szolgáltatásokat.” (Borbély-Pecze et al, 2013) A kapcsolható életpályatanácsadás fogalma szerint az egész életen át ívelő tanácsadás olyan tartós folyamat, amely lehetővé teszi a polgárok számára, hogy minden életkorban, életük bármely pontján felmérjék képességeiket, kompetenciáikat és érdeklődési területeiket, oktatással, képzéssel és foglalkoztatással kapcsolatos döntéseket hozzanak, alakítsák egyéni életpályájukat a tanulás és a munka terén, továbbá más olyan területeken, ahol képességeket és kompetenciákat lehet elsajátítani és/vagy használni. Az egyéni életpályák kidolgozásának, megtervezésének alappillérei közé tartozik, hogy a tanulók, diákok, felnőttek részére megbízható és állandó információs és tanácsadói rendszer álljon rendelkezésre, mely segíti a tanulási út, az életpálya és karrier tervezését. A változó munkaerőpiac, valamint az oktatás átalakításának folyamata szükségessé teszi, hogy különös figyelmet kapjon a különböző életpálya szakaszokból kilépő fiatalok továbbtanulással, pályaválasztással és foglalkoztatással kapcsolatos tájékoztatása, szakmai útmutatása, melyek alapján felelős döntést hozhatnak.¹⁴

A pályaválasztás és a karrierút kialakítása soktényezős folyamat. A folyamatban meghatározó, hogy a felsőoktatást megalapozó közoktatási intézményekben minőségében milyen a pályaaorientációs tevékenység mennyire figyelnek e tekintetbe a sajátos nevelési igényű (SNI) fiatalokra. Cserti-Szauer Csilla és szerzőtársai szerint az ENSZ Egyezmény és az Európai Unió által meghatározott irányelveket követő magyarországi folyamatok egyes elemeiben megtalálhatók az elvárható jogszabályi, elméleti és gyakorlati sarokkövek, a kapcsolódó metódusok.¹⁵ Ugyanakkor a „rendszer szintű működés és gyakorlat azonban országosan hiányzik, csakúgy, mint a jó gyakorlatok értékelése, elemzése, adaptációja, disszeminációja, teljes körű, országos bevezetése. A potenciális együttműködő partnerek részlegesen találnak egymásra. Az „egyenlő esélyű hozzáférés elve” csorbul a pályaaorientáció és életpálya-tanácsadás esetében a sajátos nevelési igényű gyermekek és fiatalok hazai képzési gyakorlatában.” (Cserti-Szauer et al, 2016) Mindezt megerősíti az Országos KID Egyesület 2016-ban befejezett kutatása is, amely a fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok helyzetét vizsgálta.¹⁶ Bizonyságot nyert, hogy a fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok megalapozott pályaválasztásának egyik lényeges akadálya az integrációs törekvések, az élményalapú orientáció, a kapcsolódó módszertan hiánya. Hiányoznak olyan eljárások, mint az intuitív beleélő módszerek, a gyakorlatok és gyakorlás, a többszöri láttatás, az összehasonlítás és az élményközpontú megismerés. A kutatási mérések egyértelműen azt jelzik, hogy a különböző pályaaorientációs szervezetek között hiányzik az összhang, a szakmai párbeszéd. Az objektivitás mellett szubjektív tényezők is közrejátszanak a sikeres pályaaorientáció megalapozásában.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az iskolában döntően az osztályfőnök az, aki segítséget biztosít, de nincs vagy kevés a kapcsolata, mondjuk a munkaerő-piaci szervezettel. A másik és talán

¹⁴Az egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiája a 2014/2020 közötti időszakra. Emberi Erőforrások Minisztériuma Budapest, 2019. január 10.

¹⁵Megjegyzendő, hogy a pályaaorientáció, az életpálya-tanácsadás sokféle módon jelenik meg a különböző törvényekben, jogszabályokban, rendeletekben. Több különböző ágazati jogszabály említi a pályaválasztást, a pályaaorientációt stb., ezek a fogalmak nem ugyanazt takarják, részben átfedőek, mindegyik ágazati jogszabály a maga funkciója szerinti tartalommal határozza meg a tevékenységet, a maga logikájában telepít valahová pályaaorientációval kapcsolatos feladatot. A legalaposabb terminus és feladat meghatározás a Szakképzési Törvényben található, ugyanakkor taxative hiányzik a Foglalkoztatási Törvényből, a Felnőttképzési Törvényből és a Felsőoktatási Törvényből is.

¹⁶A felmérés során 300 kérdőív került kitöltésre, valamint hét workshop, tíz fókuszcsoportos vizsgálatra és harminc interjúra került sor.

legfontosabb meghatározó társadalmi közeg a család, amely nem egy esetben konfliktusba kerül az iskolával. Az iskolából kikerülő pályakezdő fiatal számára, egy pályakorrekció esetében nem biztosítottak a megfelelő szolgáltatások. Mindemellett a célcsoportok akadályozottsága fokozottan igényli az együttműködést. Következésképpen pályaeorientációs problémák megoldása szolgáltatási integrációs folyamatokkal segíthető elő. Az integráció sikeressége érdekében komplex szolgáltatási rendszer kialakítása szükséges, amely a civil szervezetek összefogása, a szociális, oktatási, egészségügyi, munkaerő-piaci kapcsolatok fejlesztésével érhető el. (Szellő, 2015)

A felsőoktatási törvény a felsőoktatási intézmény, tájékoztató és tanácsadó rendszerével segíti a (különös figyelemmel a fogyatékos hallgató) beilleszkedését és előrehaladását a felsőfokú tanulmányok idején, illetve a tanulmányok alatt és befejezését követően segítséget nyújt a karriertervezésben. A karrierépítésben mind a tervezés, mind a tanácsadás folyamatát tekintve felértékelődik az érintett személy személyes felelősségvállalása, s a folyamat tudatos vezetésének az igénye, különös tekintettel a gyorsan változó társadalmi igényekre. Ez különösen igaz az egyetemi, főiskolai hallgatók pályaelképzeléseire. Magyarországon 29 karrieriroda működik a felsőoktatási intézmények szervezeti keretein belül. A pályatanácsadás/ karrier tanácsadás célja, hogy a fiatalok számára a szakképzés és a szakmai tevékenység megkezdése közötti átmeneti szakaszokban, vagy az egyes szakképzési szakaszok között (pl. alapszak, mesterszak) hatékony segítséget nyújtson, ezzel hozzájáruljon az egyéni fejlődési elképzelések, képzési lehetőségek kihasználásához. A magyar karrierirodák működésükben alapvetően a nyugat-európai, angol-szász mintákat követik. Ennek értelmében fontos feladatuk a munkaadókkal való szoros kapcsolatok kialakítására, például különböző gyakorlati programok kidolgozása útján. Az ALUMNI hálózat, az öregdiákokkal való szoros kapcsolatok fenntartása is az irodák feladatainak része, mivel ez a hálózat is segíti a frissen végzettek elhelyezkedését, de fontos visszacsatolással szolgálhat a karrieriroda működésének sikerességéről is. Szolgáltatásaik között megtalálható az egyéni tanácsadás, a munkaerő-közvetítés, a mentorálás, pályaeorientációs rendezvények szervezése.

Az alapvető jogok biztosa 2014-ben írt, a fogyatékossgal élő fiatalok munkaerő-piaci esélyeiről szóló jelentésében, megfogalmazza, hogy a felsőoktatási intézmények többsége általános jelleggel nyújt hallgatói számára pályaeorientációs és munkaerő-piaci szolgáltatást, tanácsadást. Ezeket a szolgáltatásokat minden hallgató – beleértve a fogyatékossgal élő hallgatókat is – igénybe veheti. Számos esetben van azonban arra példa, hogy kifejezetten a fogyatékossgal élő hallgató igényeihez és szükségleteihez igazodó szolgáltatást, tanácsadást biztosítanak (bizottság, mentor, programok, támogató szolgálat, segítő személyzet, koordinátor).¹⁷

Inklúzió, integráció

Az inklúzió a kultúrák és közösségek azon elfogadott nézetén alapul, hogy a befogadás egy soha be nem fejeződő folyamat, állandó munka egy ideálért, amikor az oktatásban és társadalomban tapasztalható kizáró kényszerek eltűnnek. A befogadó tanintézet forrása a közösség oktatásának, maga az oktatás pedig több mint az iskoláztatás - cselekvés a közösséggel, a közösségben, a közösségért. Az esélyegyenlőség elsősorban az egyenlő hozzáférés azonos módon való biztosítását (más szóval az egyenlő bánásmódot) jelenti. Így lehet megelőzni, hogy embercsoportok kirekesztődjenek a különböző lehetőségekhez való hozzáféréstől. Az egyenlő esélyek biztosítása ezen is túlmutat. Azt deklarálja, hogy a tényleges esélyegyenlőség létrejöttéhez szükséges olyan feltételek megteremtése, melyek nemcsak látszatra, hanem eszközökkel támogatottan teremtik meg a hozzáférést. Vagyis tenni kell azért, hogy mindenkinek valóban lehetősége legyen a társa-

¹⁷ Alapvető jogok biztosa jelentése a fogyatékossgal élő fiatalok munkaerő-piaci esélyeiről (2014) <http://aosz.hu/wp-content/uploads/2014/10/szept.30.pdf>

dalmi javakból részesülni. (Forray-Varga, 2011) Tágabb értelemben az integráció fogyatékos emberek részvételének biztosítását jelenti a társadalmi folyamatokban. A hangsúly az interakción (kölcönhatáson) van. Az integráció nem csupán együttléteket jelent, hanem együttes tevékenységeket (pl. tanulás, munka,) amely a befogadó és a befogadott részéről egyaránt alkalmazkodást igényel. Az oktatási integráció a minden egyes tanuló számára hatékony intézmény komplex filozófiája. Olyan új iskolakultúra létrehozását irányozza elő, amely megváltozott tanári személyiséget és új pedagógusi szerepet követel meg. Másfajta kommunikációt kíván meg a diákokkal, szülőkkel, iskolahasználókkal; nyitottság szükségeltetik a folyamatos továbbképzésre, a saját pedagógiai tevékenység állandó analízisére. Pedagógiai oldalról az integráció jelentése: minden tanuló megkülönböztetés és kirekesztés nélkül, egymással kooperálva, a mindenkori fejlettségi szintjén, kompetenciáihoz és hozott kulturális értékeihez alkalmazkodva, individuális adottságainak megfelelő fejlesztésben részesüljön. (Dávid, 2015)

A befogadásnak többféle modellje létezik Európában. E koncepciókat három kategóriába sorolhatjuk:

- Az egy utas (one-track) megközelítésbe azok az országok tartoznak, amelyek oktatáspolitikáját és gyakorlatát szinte valamennyi diáknak a közönséges oktatásba történő bevonásának törekvése jellemzi.
- A második kategóriába – az úgynevezett több utas (multi-track) megközelítés – sorolható országokban az inklúzió többfajta megközelítése él. A két rendszer – a közönséges és a speciális oktatási rendszer- között egy sor lehetőség igénybevitelére nyílik lehetőség.
- A harmadik kategória – az ún. két utas (two-track) megközelítés – két elkülönült oktatási rendszert különböztet meg. A speciális oktatást igénylő diákokat általában speciális iskolákban vagy speciális osztályokban helyezik el. A hivatalosan speciális oktatásban részesülő diákok általában nem a nem-fogyatékos kortársaik számára felállított tanterv szerint haladnak.¹⁸

A felsőoktatásban is meg vannak a lehetőségei a fogyatékos hallgatók ép hallgató társaikkal való együttes képzésének. A gyakorlati megvalósításban azonban nagyon sok függ attól, hogy a felsőoktatási intézmény szervezete és oktatói mennyire felkészültek a fogyatékos hallgatók befogadására. A sikert nagyon sok személyes tényező befolyásolja. A fogyatékos fiatalokkal foglalkozó felsőoktatási szakembereknek képesnek kell lenniük empatikus, segítőkész hozzáállással támogatni a fogyatékos hallgatókat tanulmányaik elvégzésében. (Dávid, 2015) A tanulók csoportjaival való hatékony kapcsolatok kiépítése az egyik legfontosabb tényezője a fogyatékos hallgatóknak a felsőoktatási intézmény társadalmi környezetébe történő integrálásához. Az egészséges tanulók attitűdje a fogyatékos diákok közös oktatási és képzési programjaival szemben kulcsfontosságú szerepet játszik e cél elérésében. Tapasztalataink szerint az inklúzió ott erősebb, ahol a hallgatók és a tanárok kellő ismeretekkel rendelkeznek a különböző fogyatékosági típusokról. Ez esetben a fogyatékos társaikkal szembeni társadalmi akadályok megléte és a szegregáció támogatása kevésbé jellemző, megerősödik az együttérzés és a vágy, hogy segítsenek, sokkal nagyobb mértékben méltányos és a toleráns hozzáállás, együttműködés és partnerség. Az inklúzió szemléletének gyakorlatba ültetéséhez konkrét eszközt jelent a kooperativitás minél több területen való alkalmazása.

Az inklúzió folyamatelvű modelljének egyik európai formája az Egyesült Királyságban működő Inklúziós Index, amit egy pedagógusokból, szülőkből, iskolaszéki tagokból, kutatókból és fogya-

¹⁸ Meijer, C., Soriano, V., Watkins A. (2003): Speciális oktatás Európában. Országos Közoktatási Intézet Budapest 61 p.

tékos emberek érdekvédelmi szervezeteinek képviselőiből álló csoport dolgozott ki az 1990-es évek végén, Angliában. Az első változata 2000-ben jelent meg, majd a gyakorlati alkalmazás során felmerülő tapasztalatok alapján 2002-ben, és 2011-ben átdolgozták. Főbb dimenziói közé tartozik: az inkluzív szemlélet kialakítása; inklúziós programok tervezése, az inkluzív gyakorlatok megszervezése.¹⁹ Hazánkban elsősorban a közoktatásban bevezetett Integrációs Pedagógiai Rendszer kiterjed az új tanulásszervezési eljárások, módszerek alkalmazására; tartalomfejlesztő gyakorlatok bevezetésére; hagyományos tanulási tér- és időkeretek megváltoztatására; pedagógus szerep megváltozására, a nevelésben-oktatásban érintett külső szereplők bevonására, az intézményen kívüli gyakorlat új elemeire.

Több más felsőfokú intézetben alkalmazott inklúziós koncepciók (Debrecen, Szeged, ELTE, Corvinus, BME stb.) mellett, a „Befogadó Egyetem” egyik meghatározó modelljét a Pécsi Tudományegyetem kutatócsoportja dolgozta ki. A 2018-ban indult projekt (PTE BTK NTI: EFOP-3.4.3-16-2016-00005 „Korszerű egyetem a modern városban: Értékközpontúság, nyitottság és befogadó szemlélet egy 21. századi felsőoktatási modellben”) az inkluzív akadémiai kiválóság modelljének továbbgondolását, a benne rejlő alkalmazhatósági lehetőségek feltárását és a modell PTE-n való megvalósítását célozta. A komplex fejlesztés az egyetemi klíma, együttműködési- és szolgáltatásrendszer átalakítását célozza, melynek következtében szélesedik a bekapcsolódó, sikerrel előrehaladó hallgatói kör. Társadalmi felemelkedési programok indítása, melynek célja a hátrányos helyzetű fiatalok tehetségüknek és elvárásaiknak leginkább megfelelő képzéseken a tanulmányi eredményeik javítása és a sikeres, valamint eredményes tanulmányi előmenetel biztosítása. További, olyan program kidolgozása, amely révén nő a diploma szerzés esélye a lemorzsolódás kockázatával érintettek, a hátrányos helyzetűek, a hátrányos térségből származók, a fogyatékos hallgatók körében.²⁰ Alapja az inkluzív környezet kialakítása, amelynek feltételei a következők: a sokszínűséget tükröző tér – tárgyi környezet; a sokszínűség értékelése – befogadó szemlélet; interakció a sokszínűséggel – a megvalósítók felkészültsége; egyéni utak megértése, segítése – személyre szabott tartalmak és cselekvések; az inkluzivitás széles körű biztosítása együttműködésekkel keresztül – partneri háló, a sokféleség kihívásából eredő üzenetek megértése – folyamatos megújulás. (Varga, 2015)

Szociális dimenziók, esélyegyenlőség

A felsőoktatásban megjelenő szociális dimenzió egyik lényegbeli témája a bolognai folyamat koncepciójának. Alapvetően annak a törekvésnek a kifejeződése, hogy a felsőoktatásba belépők, valamint a felsőoktatásban résztvevők és ott képesítést szerzők összetétele minél jobban tükrözze a népesség sokszínűségét. Kiemeli annak fontosságát, hogy a hallgatók a társadalmi és gazdasági háttérükből adódó akadályoktól függetlenül képesek legyenek elvégezni tanulmányukat. Meghatározó törekvése egyes alulreprezentált, hátrányos helyzetű csoportok támogatása, felsőoktatási részvételük erősítése, e csoportok azonban országonként eltérőek lehetnek. (Fehérvári et al, 2016) Az oktatás szociális dimenziója az oktatási és képzési rendszerek potenciáljára utal a szegénység csökkentésére és az egyenlőség és a társadalmi befogadás fokozására, amely alapot teremt a virágzóbb és összetartóbb európai társadalmak fejlődéséhez. Létrehozta, hogy hozzájáruljon az európai szintű szakpolitikák fejlesztéséhez és az oktatás és képzés terén folytatott együttműködéshez annak érdekében, hogy támogassa és kiegészítse a tagállamok erőfeszítéseit oktatási rendszereik javítására és korszerűsítésére.²¹

¹⁹ <http://www.nyitottiskolakert.hu/Inkluzios-Index/16/> Letöltve: 2019. március 20.

²⁰ http://befogadoegyetem.pte.hu/hu/tartalom/mi_az_befogado_egyetem

²¹ https://ec.europa.eu/education/calls/eac-19-2018_en Letöltve: 2019. március 2.

„A fogyatékos személyek társadalmi integrációját vizsgálva az egyik legnagyobb nehézség az, hogy hogyan különíthetők el a fogyatékosok társadalmi integrációra ható szocio-demográfiai jellegzetességek az illető személyek fogyatékoságából adódó hatásoktól.” (Bánfalvy, 2014) Annak ellenére, hogy napjainkra az esélyteremtés központi kérdéssé vált, sok fiatal családjuk szociális helyzete vagy saját maga súlyos testi, érzékszervi fogyatékosága tart távol a felsőoktatásban megszerzhető tudás, ezáltal az egyéni felemelkedés lehetőségétől. Mind a kormányzati, mind a civil szféra próbálja különböző intézkedésekkel ösztönözni a fogyatékosokkal élő fiatalokat arra, hogy az érettségi után minél többen folytassák tanulmányaikat a felsőoktatási intézményekben. (Dávid, 2015)

A HERA Oktatás-és Neveléskutatók Egyesülete Felsőoktatási Szakosztálya 2015-2016. évben kutatást végzett „A felsőoktatás szociális dimenziója – hátrányos helyzetű csoportok hozzáférése és részvétele a felsőoktatásban” címmel. A kutatás célja és iránya, a magyar felsőoktatásban részt vevő hátrányos helyzetű hallgatói csoportok beazonosítása és belépési, illetve képzési életútjának vizsgálata volt. A kutatás kitért a felsőoktatás valamennyi képzési szintjére és képzési területre. A célcsoportok a következőkre terjedtek ki: szociálisan hátrányos helyzetűek, roma származásúak, fogyatékos hallgatók, kisgyermekesek, határon túliak. Az adatelemzésen túlmenően a kutatás feltárta a hátrányos helyzetű célcsoportok támogatását célzó jogszabályi háttér, illetve a kapcsolódó országos és intézményi fejlesztések vizsgálatát, valamint a hazai példák és a külföldi jó gyakorlatok megismerését. A kutatás főbb megállapításai a fogyatékos hallgatókkal kapcsolatban a következők voltak:

- A felsőoktatásba való bekerülés mellett a felsőoktatási életút és a kilépés tekintetében is érvényes a hátrányok öröklődésének és tanulmányi, majd munkaerő-piaci átcsatornázódásának tendenciája. E jelenség a hátrányos helyzet – belépési és képzési hátrány – munkaerő-piaci hátrány dimenziók mentén a vizsgált célcsoportok többségénél, így a fogyatékos hallgatóknál is beazonosítható.
- A fogyatékosokkal vagy tartós betegséggel élő hallgatói csoportok némileg hátrányosabb társadalmi és anyagi háttere szintén kedvezőtlenebb foglalkoztatási esélyekkel és nagyobb bizonytalansággal társul.
- A felsőoktatás számára tehát szintén kiemelt fontosságú, hogy a belépést támogató programokból érkező hallgatókat tanulmányaik során is támogassa, felkínálja számukra a különböző hallgatói támogatási formákat, illetve monitorozza a továbbhaladásukat.
- A kutatási adatokból arra lehet következtetni, hogy mind a szociálisan hátrányos helyzetű, mind a fogyatékos fiatalok körében jelentős arányban vannak még tartalékok, tehát jóval többen érettségiznek, mint ahányan továbbtanulnak a későbbiekben, megbízhatóan összevethető adatok hiányában azonban a pontos nagyságrend nem határozható meg. (Szemerszki, 2016)
- A fogyatékos vagy krónikus beteg hallgatók szakterületi szinten felülreprezentáltak – vagyis a mintán belüli 8 százalékos arányuknál nagyobb gyakorisággal vannak jelen – a közigazgatási, egészségügyi, társadalom- és természettudományi képzési területek hallgatói között. Részvételi arányuk leginkább a jogi, gazdasági és informatikai képzéseken marad el az átlagostól, annak ellenére, hogy munkaerő-piaci szempontból utóbbiak a keresettebb foglalkozások közé tartoznak (lásd még a következő fejezetet). (Veroszta, 2016)

Összességében a HERA által végzett kutatás általános következtetése, hogy a felsőoktatás sokrétű szociális dimenziójának legfontosabb célkitűzései közé tartozik a felsőoktatási intézmények társadalmi felelősségvállalásának fokozása, a felsőoktatásban alulreprezentált, „nem tradicionális” csoportok felsőoktatáshoz való hozzáféréseinek, végzettségi arányainak javítása. A szociális

dimenzió tartalmi megnyilvánulásainak elérését többek között olyan intézkedések szolgálhatják, mint a hatékony szakpolitikák megvalósítása, a folyamatok nyomon követését szolgáló adatgyűjtési és elemzési rendszerek, metodikák kialakítása, a nyitott és rugalmas tanulási utak biztosítása, az előzetes tanulmányok, ismeretek elfogadása, a hallgatói szolgáltatások fejlesztése, valamint a finanszírozási és támogatási rendszer kiszélesítése, megerősítése és hatékonyabbá tétele. (Fehérvári et al, 2016)

Hozzáférhető technológia, akadálymentesség

Az ENSZ Egyezmény értelmében az egyik legfontosabb környezeti akadályok beazonosítása és lebontása, így a karitatív tevékenységeket a társadalmi tudatformálásnak, a komplex szolgáltatás-szervezésnek, az átfogó kodifikációs és implementációs folyamatnak és nem utolsósorban, az akadálymentesítésnek kell felváltania. A környezethez való akadálymentes hozzáférés kialakítása és fenntartása szoros összefüggésben van a fogyatékos emberek egyenlő esélyű hozzáféréshez való jogával. Az épített környezet akadálymentesítése a legfőbb alap, de az egyezmény szerint az akadálymentesítés, a hozzáférés biztosítása sokkal tágabb hatályú ennél. Ha az egyén az épületekben megvalósuló szolgáltatásoknak, társadalmi folyamatoknak nem válhat aktív részesevé, akkor az a környezet számára nem vált akadálymentessé.

Az akadálymentesség előfeltétele fogyatékosággal élő emberek részvételének a társadalomban és a gazdaságban, és a hazai fogyatékoságügyi stratégia középpontjában áll. A stratégia célja, hogy biztosítsa a fogyatékosággal élő személyek számára a termékek és szolgáltatások hozzáférhetőségét, beleértve a közszolgáltatásokat és a segítő eszközöket. Ez a fogyatékosággal élő személyek akadályainak megelőzése, azonosítása és megszüntetése révén érhető el számos kulcsfontosságú területen, mint például az épített környezet, a közlekedés, valamint az információ és a kommunikáció. Mindemellett számos kérdés befolyásolja a fogyatékosággal élő személyek kapacitását a foglalkoztatáshoz és a foglalkoztatásban való előrehaladáshoz. Az oktatási akadályok, az ésszerű elhelyezkedés hiánya, az infrastruktúrákhoz és az információhoz való hozzáférés hiánya, a jogképességgel kapcsolatos korlátozások és a társadalomban lévő attitűdkorlátozások olyan területek, amelyek jelentős hatást gyakorolnak a fogyatékosággal élő személyek foglalkoztatására. (Szellő, 2018)

A hozzáférhetőség területén a felsőoktatás területén is az egyik legjellemzőbb jelenség, hogy – miközben nagy volumenű források fordítódnak az utólagos akadálymentesítésre – az új épületek és szolgáltatások tervezése, illetve a meglévők átalakítása vagy átszervezése során a hozzáférhetőségi szempontok többnyire nem, vagy csak részlegesen érvényesülnek, így a probléma folyamatosan újratermeli önmagát. Az utólagos akadálymentesítés további támogatása mellett ezért súlyponti feladat e jelenség visszaszorítása is. A valódi hozzáférhetőség megteremtése az esetek jelentős részében olyan egyedi megoldásokat igényel, amelyek rendkívül nehezen szoríthatók jogszabályi keretek közé, az ezzel kapcsolatos jogi kötelezettségek rögzítése ugyanakkor elengedhetetlen. Szintén ebből adódó jellemző probléma a megvalósuló akadálymentesítési megoldások erősen eltérő színvonala, ami mind a használhatóság, mind pedig a költséghatékonyság szempontjából beavatkozást igényel. A hozzáférhetőség összetett követelményrendszerét tükröző, ugyanakkor ésszerű, a gyakorlatban jól használható szabályozási környezet fontos támasza lehet a megfelelő színvonalú hozzáférhetőségi beavatkozásoknak.²² Az akadálymentesítésnél lényegesen modernebb és kevésbé megkülönböztető alapelvek, az egyetemes tervezés elve. Az egyetemes tervezés az a tervezési stratégia, amely már a folyamat kezdetén figyelembe veszi a

²² Országos Fogyatékoságügyi Program (2015-2025) <http://revprojekt.hu/hir/193/orszagos-fogyatekosagugyi-program-2015-2025> Letöltve: 2019. február 3.

használók képességeinek különbözőségét, gyakorlásával olyan termékek vagy szolgáltatások jönnek létre, melyek különleges megoldások és adaptáció nélkül biztosítják a lehető legtöbb ember számára a legteljesebb és legönállóbb használhatóságot. Célja, hogy a tervezők ne stigmatizálják az átlagostól eltérő igényű felhasználókat (például a fogyatékos embereket) azzal, hogy speciális eszközök használatára kényszerítik őket, hanem olyan megoldásokat hozzanak létre, melyek egyaránt megfelelnek az ép és a fogyatékos felhasználóknak.

Az épített környezet mellett meghatározó feladat a szemléleti akadálymentesség, a befogadás, az integráció, az életpálya támogatása. A szemléleti akadálymentesítés alapja, hogy hangsúlyozza a társadalom felelősségét, és e megközelítésben:

- elismeri a fogyatékosággal élőket, mint jogok birtokosait, és mint az emberi jogok más emberekkel egyenlő alanyait;
- elfogadja és tiszteletben tartja a fogyatékoságot, mint az emberi sokszínűség természetes velejáróját – ugyanazon az alapon, mint a nemi vagy faji különbözőségeket, valamint foglalkozik a sajátosan a fogyatékosokra vonatkozó előítéletekkel és attitűdökkel, továbbá minden egyéb olyan akadállyal, mely hátráltatja a fogyatékosággal élőket emberi jogaik gyakorlásában;
- a társadalomra és a kormányzatokra ruházza annak felelősségét, hogy biztosítsák, hogy a politikai, jogi, társadalmi és fizikai környezet támogassa a fogyatékosággal élő személyek teljes befogadását és társadalmi részvételét.²³

A Munkaerőpiacon Maradás Egyesület már hivatkozott munkája szerint a „felsőoktatás jelenlegi esélyegyenlőségi gyakorlata akadályt képezhet a fogyatékos hallgatók tanulási, oktatási folyamataiban már az egyetemre történő bejutástól kezdődően. Az okok között szerepel többek között az intézményi befogadás alacsony szintje (előítélet, negatív attitűdök), illetve az oktatásukra való alacsony felkészültségi szint, különösen a pedagógusok, oktatók módszertani ismereteit és szemléletüket tekintve.” A diszkrimináció és a megfélemlítés ténye az akadályozott hallgatóknak gyakran kell szembenézniük. A megkülönböztető magatartások azt a tendenciát mutatják, hogy az egyének a fogyatékos személyek megítélésében a károsodást (és jellemzően annak típusát) tekintik meghatározónak a személy egyéb jellemzői mellett, amely attitűdök a pályafejlődésre, az életpályával kapcsolatos elképzelésekre és törekvésekre is jelentős hatással vannak. A fogyatékos személyek felé mutatott negatív attitűdök intenzitása és természete függ a károsodás típusától, tartósságától, okától és az észlelt jellegzetességeitől.²⁴

Séllei Beatrix kutatása szerint a fogyatékos személyekkel kapcsolatos attitűd vizsgálata érzékeny terület, ki van téve a szociális kíváncsisági torzításnak, különösen azokban az országokban, ahol a törvényi szabályozás is kimondja a diszkriminációmentességet. Ebből származhatnak a pozitív, elfogadó válaszok, miközben a mindennapi életben gyakran kirekesztést és hátrányokat tapasztalnak a megváltozott képességű, tartósan akadályozott emberek. (Séllei, 2018) A 2015-ben lefolytatott attitűdvizsgálatához a mintát a Budapesti Műszaki- és Gazdaságtudományi Egyetem önként jelentkező hallgatói alkották.²⁵ Kutatásának főbb megállapításai, nem csak célcsoport specifikusak. Mint írja: a fogyatékos személyek, mint egységes csoport iránti attitűdben az elsősorban műszaki beállítottságú hallgatók nem képviselnek szélsőséges értékeket, átlagosan elfogadóak. Az elfogadás és elutasítás háttérben a magyarázó változók között kiemelkedett né-

²³ <https://sinosz.hu/a-fogyatekosag-emberi-jogi-megkozelitese> Letöltve: 2019. február 3.

²⁴ A sajátos képzési igényű, fogyatékos egyetemista hallgatók karriertámogatási lehetőségei. Módszertani ajánlás. Munkaerőpiacon Maradás Egyesület Budapest, 2017. 23 p.

²⁵ A vizsgálatban összesen 400 fő vett részt, ebből 296 férfi és 104 nő. A teljes minta átlagéletkora 20,99 év (SD = 2,52). A minta legfiatalabb tagja 17, a legidősebb 34 éves volt.

hány érzelmi kompetencia is. A közösségi (társas) felelősségtudat fontos magyarázó változó, és egybecseng a társadalmi változás tényével. Az inkább személyen belüli tényezők közül a magabiztosság, az önmegvalósítás és az optimizmus emelkedett ki. A mérések szerint az elfogadás-elutasítás mértéke már nem függ össze a fogyatékoság láthatóságával és ez mindenképpen pozitív elmozdulás. A továbblépés érdekében fontos lehet érzékenyítő és empátiafejlesztő tréningeket tartani, amelyekkel előre fel lehet készíteni az oktatókat és hallgatókat a fogyatékos fiatalok fogadására, azokra a sajátosságokra és kihívásokra, amelyekkel az inkluzív felsőoktatásban szembesülhetnek. (Séllei, 2018)

Oktatási szint, foglalkoztatás

Az Európai Unió oktatási programja szerint az inkluzív oktatás többszintű kérdés, ezért az oktatásban rejlő speciális igények kezelése magában foglalja a politikai döntéshozatalt, valamint az Európai Unió és a nemzeti politikák átültetését az iskolai politikákba és az osztálytermi gyakorlatba. A speciális igényű tanulók helyzetének javítása érdekében a politikáknak foglalkozniuk kell a befogadó alap- és továbbképzéssel, az asszisztensek képzésével és segítő oktatási eszközökkel, beleértve az IKT-alapú tanulási eszközöket. Meg kell szüntetni az iskolákba való bejutás és mobilitás fizikai akadályait, és az iskolai és egyetemi környezetet ki kell igazítani az inkluzivitás és az összes oktatási szint közötti zökkenőmentes átállás érdekében. A fogyatékkal élők, szüleik, képviselőcsoportjaik és más érdekelt felek bevonása az oktatáspolitikai döntéshozatal minden szintjébe segíthetné a meglévő politikák javítását az igényeik jobb kielégítése érdekében.²⁶

Annak ellenére, hogy viszonylag bőséges dokumentáció van arról, hogy az iskolai végzettség jelentős hatást gyakorol a fogyatékos emberek foglalkoztatási rátájára, kevésbé világos a hatás jelentősége, és hogy milyen oktatási szint növeli a foglalkoztatás valószínűségét. Az oktatási szintnek a munkaerő-piaci részvételre gyakorolt hatása a fogyatékossgal és a befogadással kapcsolatos politika és kutatás kulcsfontosságú része. A tapasztalatok azt mutatják az oktatási szint erősebb pozitív hatást gyakorol a fogyatékos személyekre, mint a nem fogyatékos emberekre. Ennek fontos gyakorlati következménye, hogy az oktatás potenciálisan hatékony eszköz lehet a fogyatékos emberek és a nem fogyatékosként élők közötti munkaerő-piaci egyenlőtlenségek csökkentésére. (Bliksvær, 2018)

Az iskolai végzettség gyakran együtt jár bizonyos értékekkel, élettervekkel, életmód mintákkal is. A diplomás fogyatékos válaszolók harmada inkább a szülői minták vagy javaslatok ellenére, semmint azt követve vált vagy válik értelmiségivé. Sokukat nem (vagy nem csak) a családja, hanem valaki más (vagy más is) motiválta a felsőoktatásban való tanulásra. (Bánfalvy, 2014) Mindemellett pozitív a kapcsolat az foglalkoztatás és az oktatás között, és ez magyarázhatja az oktatás szerepét a foglalkoztatás növelésének és a szegénység csökkentésének fontos tényezőjeként. Azonban minden képzési szinten a fogyatékos személyek nagyobb kockázattal jellemezhetőek. Ez azzal magyarázható, hogy esetükben további intézkedésekre van szükség a társadalmi (hátrányos megkülönböztetés) és a környezeti akadályok felszámolása érdekében (munkához jutás, munkához való alkalmazkodás stb.). (Nemeskéri, 2018)

Bánfalvy Csaba kutatása²⁷ szerint az iskolai tanulmányok nagymértékben befolyásolják a fogyatékos emberek későbbi munkaerő-piaci lehetőségeit, jövedelmét, életmódját, értékeit, aspiráció-

²⁶ https://ec.europa.eu/education/calls/eac-19-2018_en Letöltve: 2019. március 2.

²⁷ A kutatás tanulmánya a diplomás látás-, hallás- és mozgássérült személyek körében 2013 és 2014 folyamán, Magyarországon végzett empirikus (interjúk és kérdőíves) vizsgálat eredményein alapul.

it, követetten egész normál társadalomba való integrációját. Következésképpen az iskolai tanulmányok tehát nem csak szakmára és foglalkozásra képeznek, hanem a sokoldalú "többségi társadalomba való beillesztésnek" is fontos terepei. (Bánfalvy, 2014) Véleménye szerint a fogyatékos személyeknek az oktatásban és a munkaerőpiacon való beilleszkedési nehézségeit legtöbbször arra vezetik vissza, hogy: fogyatékoságuk miatt csak korlátozottan képezhetőek, alacsonyan vagy nem megfelelő szakmákban képzettek, és/vagy a képzés során szegregált iskolákban tanulnak, ezért szokatlan számukra a nem fogyatékosokkal való zökkenőmentes együttélés. Ugyanakkor „*a fogyatékos munkavállalók sajátosságaihoz, adottságaihoz elvileg ugyanúgy hozzá lehet igazítani a munka konkrét technikai, szervezeti, környezeti feltételeit, mint ahogy minden más munkavállaló csoport esetében is szükség és lehetőség van a munkakörülmények és a munkavégzők jellegzetességeinek harmonizálására. A mindennapi életben tömegével találhatunk példát arra, hogy a fogyatékosok számára adekvát feltételek kialakításával lehetőség van a fogyatékosok társadalmi rehabilitációjára, integrációjára.*” (Bánfalvy, 2014) Elősegítését támasztja alá a már hivatkozott ombudsmani jelentés, mely szerint a befogadó felsőoktatási környezet kialakítása és a fogyatékosokkal élő személyek társadalomba való beilleszkedésének, aktív részvételének előmozdítása érdekében több egyetem, főiskola szervez érzékenyítő programokat, foglalkozásokat. Van példa arra is, hogy az oktatási intézmény egy-egy munkáltatóval alakít ki szoros szakmai együttműködést, amelynek keretében gyakorlati helyet, illetve a tanulmányok befejezése után munkalehetőséget biztosítanak a fogyatékosokkal élő személy számára (pl. ELTE és az IBM Magyarországi Kft.). Az felsőoktatási intézmények tapasztalatai alapján az egyes munkáltatók nyitottak a fogyatékosokkal élő hallgatók foglalkoztatására, ugyanakkor előfordul az is, hogy pozitív a fogyatékosokkal élő személy fogadtatása a szakmai gyakorlat ideje alatt, a tanulmányok befejezését követően azonban elhelyezkedésük bizonytalan a gyakorlati helyet biztosító munkáltatónál.²⁸

A Diplomás Pályakövetési Rendszer 2014-es kutatási programhoz kapcsolódóan került sor a fogyatékosokkal élő hallgatók felmérésére. Ennek során a fókuszcsoportos kvalitatív kutatási módszer mellett a fogyatékosokkal élő frissdiplomások online kérdőíves megkeresése is zajlott. A kutatás célcsoportját a legfeljebb öt, de minimum egy éve végzettek köre alkotta, akik az intézményben fogyatékosokkal élőként regisztráltak (típustól és súlyossági kritériumtól függetlenül). A kutatáshoz tíz felsőoktatási intézmény csatlakozott. A vizsgálat megállapította, hogy fogyatékosokkal élő frissdiplomások 60 százaléka dolgozott a megkereséskor alkalmazotként. Ez némileg elmarad a frissdiplomások közel 80 százalékos átlagától, de az alacsony munkavállalói arányt leginkább a nagyobb továbbtanulási aktivitás ellensúlyozza. A válaszadó fogyatékosokkal élők egynegyede a megkereséskor is a felsőoktatásban tanult, nappali tagozatos hallgatóként. Ez az arány a frissdiplomások között 7 százalék alatt marad. A fogyatékosokkal élő frissdiplomások hierarchikus szempontból kissé kedvezőtlenebb pozíciójához a munkavállalás nagyobb mértékű bizonytalansága is társul. A foglalkoztatásban álló fogyatékosokkal élők kétharmadának volt – nagyobb munkaerő-piaci stabilitást jelentő – határozatlan idejű munkaszerződése, míg ez a frissdiplomások teljes mintájának 83 százalékát jellemzi. Az objektíve némileg kedvezőtlenebbnek mutató foglalkoztatási körülményeket a fogyatékosokkal élők szubjektív visszajelzései részben tükrözik. A hátrányos munkaerő-piaci helyzet megítélése során a döntő többség nem érzékelt diszkriminációs bánásmódot. A válaszadók 42 százaléka érzi úgy, hogy fogyatékosága miatt munkaerő-piaci hátrányt szenved el. A komoly hátrányt érzékelők aránya 16 százalékos volt. (Veroszta, 2016) Duráczky Balázs kutatása a fogyatékos friss diplomások munkaerő-piaci integrációjára vonatkozóan három periódust vizsgált: a felsőoktatási intéz-

²⁸ Alapvető jogok biztosának jelentése a fogyatékosokkal élő fiatalok munkaerő-piaci esélyeiről (2014) <http://aosz.hu/wp-content/uploads/2014/10/szept.30.pdf>

ményben töltött időszakot, a munkaerő-piaci kilépés periódusát és a munkahelyi beilleszkedés időintervallumát. A vizsgálat szerint a válaszadók megerősítették, hogy a felsőoktatásban való részvétel kihívás és lehetőség. Az így szerzett végzettség akadálymentesített kihasználásához, a tudás kiteljesedéséhez a három időszakra egységként tekintő szolgáltatások, támogatóprogramok bevezetésére van (lenne) szükség. Ez segíthetné áthidalni azt a köztes (tranzit) időszakot, amikor a fogyatékos egyén már nem hallgató, de még nincs is munkahelye. Ennek az időszaknak a jellemzője a bizonytalanság, amely az elhelyezkedést célzó erőfeszítések hatékonyságát tom-pítja. Egy, a felsőoktatás, a munkakeresés és a munkahelyen töltött időszakok során nyújtott komplex támogatás elősegítheti, hogy az elhelyezkedés utáni és az intézményben töltött időszakok pozitív értékelése mellett a munkakeresés időszaka is több sikerre, elégedettségre okot adó eseményt hordozzon magában. (Duráczy, 2014)

Összegzés, megfontolások, gondolatok

Az Európa Tanács Emberi Jogi Biztosa szerint napjainkban a művelődéshez való jogot az oktatásnak egy olyan, kiterjesztett koncepciója alapján kell értelmezni, amely túlmutat a kötelező iskolai oktatáson. Ennek magában kell foglalnia az iskola előtti neveléshez és a felsőoktatáshoz való hozzáférést, csakúgy, mint az iskolán kívüli tevékenységeket és az iskolán kívüli oktatást. A hátrányos helyzetű csoportokhoz tartozó személyeknek ugyanolyan esélyt kell biztosítani a tanulási lehetőségekhez, mint másoknak, s a hatóságoknak azon kell dolgozniuk, hogy megteremt-sék ezeket a lehetőségeket.²⁹ Az OECD ajánlások meghatározzák a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok részvételét befolyásoló különböző intézményi tényezőket. Ezek a következők: rugalmas vagy nyílt belépés a hagyományos belépési képesítés nélküli személyek számára; a nem hagyományos tanulók sajátos igényeit kielégítő tanulási módok, különösen a távoktatás és a rész munkaidős tanulmányok, moduláris kurzusok, az előzetes tanulás értékelésére vonatkozó politikák. Mindemellett fontos iránymutatás az intézményi rugalmasság mértéke a tanulmányok, tartalmak vagy tantervek és programok szervezésében; a hátrányos helyzetű tanulók bevonására szolgáló átjáró tevékenységként szolgáló rövid tanfolyamok vagy nem hitelprogramok rendelkezésre állása; pénzügyi és egyéb támogatás; különböző hitelprogramok módjai, pl. a visszafizetés feltétele, hogy a tanulmányok befejezése után magasabb jövedelmű legyen.³⁰

A fogyatékos emberek számára a hatékony és minőségi felsőoktatással kapcsolatos lehetőségek nyújtása hozzájárul potenciális képességeik, versenyképességük és a magas fizetőképességű munkahelyek lehetőségeinek maximális fejlődéséhez, további sikeres foglalkoztatáshoz, ami végső soron hozzájárul az önbizalomhoz és a teljes önmegvalósításhoz, mint normál képviselők modern társadalom. A felsőoktatás tekintetében súlyponti cél, hogy a fogyatékoságügyi, hozzáférhetőségi, rehabilitációs ismeretek a releváns alapképzések részeként horizontálisan épüljenek be az adott szakterület valamennyi képviselőjének tudásába. Ennek elérése érdekében elsődleges feladat a fenti ismereteket tartalmazó, már kidolgozott képzések, tantárgyak, modulok minél szélesebb körű beépítése az egyes alapképzésekbe, illetve további képzési programok kidolgozása.³¹

²⁹ Befogadó oktatással az iskolai szegregáció ellen Európában. Európa Tanács, 2017. szeptember. <https://www.ajbh.hu/.../Befogadó+oktatással...iskolai+szegregáció+ellen+Európában/6> Letöltve: 2019. március 20.

³⁰ <http://www.oecd.org/education/Education-at-a-Glance-2014.pdf> Letöltve: 2019. március 20.

³¹ Országos Fogyatékoságügyi Program (2015-2025) <http://revprojekt.hu/hir/193/orzagos-fogyatekosagugyi-program-2015-2025> Letöltve: 2019. február 3.

A legtöbb európai oktatási rendszer felismeri a különböző hátrányos helyzetű csoportok létezését, a felsőoktatáshoz való hozzáférést e csoportoknak védeni és garantálni kell. Mindazonáltal az e csoportokra irányuló jelenlegi politikák viszonylag szűkösek a nemzeti szintű társadalmi és politikai igényekhez képest, amelyek az európai szintű kötelezettségvállalásokból származnak. Ugyanakkor továbbra is szembesülnek a közvélemény előítéletével és jogi, pénzügyi, adminisztratív és fizikai akadályaival az oktatási intézményekben, amelyek megakadályozzák, hogy teljes mértékben élvezhessék az oktatásból és a társadalomban való részvételt.

Mind Európában, mind pedig Magyarországon megváltoztak a munkaerő-piaci körülmények, mivel a kínálatvezérelt munkaerőpiacot felváltotta a keresletorientált munkaerőpiac. A keresletorientált munkaerőpiac szempontjából fontos, hogy a meglévő támogatási és szolgáltatási rendszer a rendelkezésre álló kockázati csoportokhoz tartozó álláskeresők, munkavállalók foglalkoztathatóságát, munkára kész állapotát elősegítse, illetve megőrizze. A modern munkaerőpiacon a fogyatékos és megváltozott munkaképességű emberek (köztük a fogyatékos diplomások) munkaerő-piaci státusza akkor tud javulni, ha következetesen érvényesülnek az esélyegyenlőséghez, az egész életen át tartó tanulás elveihez kapcsolódó, meghatározó, nemzeti szakpolitikai támogatások. Hazánkban a felsőoktatás lehetőségeinek, új szakmai képzéseknek a fejlesztései elengedhetetlenek ahhoz, hogy magasabb foglalkoztatási szintet, termelékenységet és növekedést érjünk el. A gazdasági fejlődés mellett a felsőoktatásnak lehetősége van arra, hogy hozzájáruljon a társadalmi felelősségvállaláshoz a hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségének biztosításához. A felsőoktatás egy jelentős kontextusa a szociális és oktatási inklúzió, a holisztikus szemléleten alapuló metodikák gyakorlásának a fogyatékos hallgatók nagyobb mértékű bevonása érdekében. Az a tény, hogy egyetemen, főiskolán tanulnak, motiválja és bátorítja a fogyatékos hallgatókat. A felsőoktatásban eltöltött éveket olyan lehetőségnek is tekintik, ami megerősíti őket személyiségükben, társadalmi hasznosságukban.

Irodalomjegyzék:

- A sajátos képzési igényű, fogyatékos egyetemista hallgatók karriertámogatási lehetőségei. Módszertani ajánlás. Munkaerőpiacon Maradás Egyesület Budapest, 2017. 23 p.
- Az egész életen át tartó tanulás szakpolitikájának keretstratégiája a 2014/2020 közötti időszakra. Emberi Erőforrások Minisztériuma Budapest, 2019. január 10.
- Bánfalvy Cs. (2014): Fogyatékos személyek diplomával. Gyógypedagógiai Szemle 2014/4. 249-267 p.
- Bliksvær, T. (2018): Disability, Labour Market Participation and the Effect of Educational Level: Compared to What?. Scandinavian Journal of Disability Research, 20(1), pp.6-17
- Borbély-Pecze T. B., Gyöngyösi K., Juhász Á. (2013): Az életút-támogató pályaeorientáció a köznevelésben (1. rész). Új Pedagógiai Szemle 2013/5-6. 32-49. p.
- Cserti-Szauer Cs., Galambos K., Papp G. (2016): Pályaeorientáció és életpálya-tervezés sajátos nevelési igényű fiatalok számára. Iskolakultúra, 26. évfolyam, 2016/5. szám 17-24. p.
- Dávid M. (2015): Speciális igényűek a felsőoktatásban és a felnőttképzésben. Eszterházy Károly Főiskola Eger 159 p.
- Duráczy B.(2014): Fogyatékkal élő friss diplomások munkaerő-piaci integrációja. Felsőoktatási Műhely 2014/1. 55-65. p
- Fehérvári A. [et al] (2016): A felsőoktatás szociális dimenziója – hátrányos helyzetű csoportok hozzáférése és részvétele a felsőoktatásban kutatás. Tempus Közalapítvány Budapest. 247 p.
- Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia 2016 <http://www.kormany.hu/> Letöltve: 2019. február 4.
- Forray K., Varga A. (2011): Inklúzió a felsőoktatásban. Pécsi Tudományegyetem. http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/inkluzio_a_felsooktatásban/start.html Letöltve: 2019. február 10.

- Galando M. Z. (2015): Policies for Social Inclusion and Equity in Higher Education in Europe. Ed.: Teranishi R. T. [et al]: Mitigating Inequality: Higher Education Research, Policy, and Practice in an Era of Massification and Stratification. Emerald Group Publishing Limited, pp.311 – 336.
- Nemeskéri Zs. (2018): A megváltozott munkaképességű és fogyatékossgal élő személyek száma, összefoglaló. In.: Munkaügyi Szemle 2018/3. szám 9-18. p.
- Séllei B. (2018): Szemléleti akadálymentesség a felsőoktatásban. Opus et Educatio 5. évfolyam 1. szám 37-50. p.
- Szellő J. (2018): Stratégiák és politikák a megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatásának elősegítésére. Munkaügyi Szemle 2018/3. szám 19-35. p.
- Szellő J. (2015, szerk.): Fogyatékos és egészségkárosodott fiatalok pályaeorientációjának helyzete. Elemző tanulmány. Országos KID Egyesület, Debrecen 108 p.
- Szemerszki M. (2016): Hátrányos helyzetű hallgatói csoportok felsőoktatásba való bekerülése. In: A felsőoktatás szociális dimenziója – hátrányos helyzetű csoportok hozzáférése és részvétele a felsőoktatásban című kutatás. Tempus Közalapítvány Budapest. 90-118. p.
- Varga A. (2015): Az inkluzivitás folyamatelvű modellje. in Arató F. – Varga A. (szerk.): Befogadó egyetem – Az akadémiai kiválóság fejlesztése az inklúzió szempontjainak érvényesítésével. Pécsi Tudományegyetem BTK Neveléstudományi Intézet, Pécs. 7-26. p.
- Veroszta Zs. (2016): Hátrányos helyzetű hallgatói csoportok képzési életútja és munkaerő-piaci kilépése. In: A felsőoktatás szociális dimenziója – hátrányos helyzetű csoportok hozzáférése és részvétele a felsőoktatásban kutatás. Tempus Közalapítvány Budapest. 119-152. p.
- Wray M. (2011): Disabled learners and barriers to higher education – barriers and enablers to success. Coventry és Warwickshire Aimhigher https://www.heacademy.ac.uk/system/files/ahcov-disabled_learners.pdf Letöltve: 2019. január 7.

BARAKONYI ESZTER – PANKÁSZ BALÁZS

A FELŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK GYAKORLATA A FOGYATÉKOS HALLGATÓK ESÉLYEGYENLŐSÉGÉNEK BIZTOSÍTÁSÁBAN

Egy kutatás áttekintő összefoglalása

A felsőoktatási intézmények társadalmi felelősségvállalásának egyik meghatározó szegmense lehet a fogyatékos fiatalok befogadása, képzése és társadalmi szerepvállalásuk elősegítése. Minden olyan törekvést szorgalmazni kell, melyek a felsőoktatás felé vezető úton és a felsőoktatási évek alatt a fogyatékos fiatalokat és a befogadó intézményeket segítik.

A fogyatékos hallgatók a teljes felsőoktatási hallgatói kör viszonylag kis létszámú, de számos tekintetben speciális al csoportját képezik. A csoport belülről nem egységes: a tanulási nehézségekkel küzdők mind társadalmi státusukat, mind életkörülményeiket tekintve jobb helyzetben vannak a többi csoportnál, míg a legrosszabb mutatókkal összességében a mentális betegségekben szenvedők rendelkeznek.

A fogyatékos fiatalok felsőoktatásban való részvételének elősegítése érdekében komplex szolgáltatásokat kell kidolgozni és bevezetni, amelyek fő célja, hogy a felsőoktatásban tanuló fogyatékos fiatalok felkészülését, hozzáférhető tananyagokhoz való hozzájutását, valamint az oktatás minden formájához, továbbá az egyetemi élet részét képező programokhoz másokkal azonos alapon történő hozzáférést támogassák.

A Pécsi Tudományegyetem Munkatudományi és Foglalkozásegészségi Kiválósági Centruma az Emberi Erőforrás Minisztérium és a Fogyatékos Személyek Esélyegyenlőségért Közhasznú Nonprofit Társaság támogatásával megvalósuló „Fogyatékossgal élő hallgatók a felsőoktatásban és a társadalmi felelősségvállalás” című programjának keretében kérdőíves felmérést végzett a hazai és a határon túli magyar felsőoktatási intézmények esélyegyenlőségi vezetői, referensei körében. A projekt általános célja a felsőoktatásban tanuló fogyatékos hallgatók esélyegyenlőségének fejlesztése az intézmények társadalmi felelősségvállalásának, eszközrendszerének és módszertanának fejlesztésével. Ezáltal hozzájárulni a diplomás fogyatékos személyek lehetőségeinek javításához a munka világában.

A kutatás alapját egy empirikus felmérés képezte.

A lekérdezés általános bemutatása

A kérdőív célja a felsőoktatásban tanuló fogyatékos hallgatók esélyegyenlőségének felmérése volt. A kérdőív kitért a különböző intézmények társadalmi felelősségvállalásának, eszközrendszerének és módszertanának felmérésére az adott témával kapcsolatban. A felmérés eredményeinek feldolgozásával és felhasználásával a megpróbálunk segítséget nyújtani a diplomás fogyatékos személyek lehetőségeinek szélesítésére a munka világában.

Barakonyi Eszter habilitált egyetemi docens a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Veze-tés- és Szervezéstudományi Intézetében.

Pankász Balázs tudományos munkatárs a Pécsi Tudományegyetem Klinikai Központ Foglalkozás-egészségügyi és Munkahigiénés Központjában.

A kérdőívet az intézmények esélyegyenlőségi/fogyatékosági vezetői, referensei az interneten keresztül érték el. A kitöltés során összesen 38 kérdésre válaszolhattak. A kérdések öt részre voltak felosztva:

- Intézményi adatok
- Hallgatók összetétele
- Szolgáltatások biztosítása
- Tanulmányok segítése célcsoportonként
- Eszközrendszer megléte.

A kérdésekre adott válaszokat több féle módon lehetett megadni, a leggyakoribbak a több választós és a kitöltő által beírt válaszok voltak. A kérdőív kitöltési ideje 2018.09.19. – 2019.03.01. volt.

Magyarországon a 2017/2018-as tanévben 62 felsőoktatási intézmény működött, ebből 28 állami, 21 egyházi, és 13 magán fenntartású volt. Az összes hallgatók száma 283 350 főt tett ki. Nap-pali tagozaton 202 278-an tanultak.³² A hazai felsőoktatási intézmények mellett a tárgyidőszakban 24 határon túli felsőoktatási intézményben volt magyar oktatás, amelyek az adott országok fenntartásában, illetve a magyar állam támogatásával működtek.³³

A kérdőívet több mint 40 hazai és külföldi felsőoktatási intézménynek küldtük ki, elsősorban olyan tanintézetek számára, ahol az intézményi honlapon megjelentek a fogyatékos hallgatókkal kapcsolatos tevékenységek és megfelelő kontakttal rendelkeztek. Összesen **20 felsőoktatási intézmény vett részt a kitöltésben**, amelyből 9 intézmény budapesti, 10 vidéki, 1 határon túli. A határon túli felsőoktatás részéről csak a Szabadkai Műszaki Szakfőiskola töltötte ki a kérdőívet (részben hiányosan), ezért a felmérést a hazai felsőoktatási gyakorlatra korlátozva tudtuk elkészíteni.

Annak érdekében, hogy a felsőoktatásban tanuló fogyatékos hallgatók esélyegyenlősége minél szélesebb – lehetőség szerint abszolút módon megvalósuljon a kutatási projekt többek között vizsgálta a meglévő kondíciókat, illetve a felsőoktatási intézmények eszközrendszerét továbbá módszertanát avval nem titkolt céllal, hogy lehetőség szerint feltárja azok fejlesztésének lehetséges területeit – hozzájárulva a diplomás fogyatékos személyek lehetőségeinek javításához a munka világában.

A felmérés során fogyatékos hallgatónak tekintettünk minden olyan személyt, aki mozgásszervi, érzékszervi, beszéd-fogyatékos-sággal el, vagy autizmus spektrumzavarral, illetve egyéb pszichés fejlődési zavarral (súlyos tanulási, figyelem, vagy magatartásszabályozási zavarral) küzd. Azokat a személyeket, akiknél a fent megjelölt fogyatékos-ságok közül több is előfordul halmozottan fogyatékosoknak tekintettük a kutatás során. A kérdőívet kitöltő intézmények **alapsokaságát és a fogyatékos hallgatók számát** 2017/2018-as évben az 1. táblázat mutatja. (következő oldal)

³²https://www.oktatas.hu/felsooktatas/kozerdeku_adatok/felsooktatasi_adatok_kozzetetele/felsooktatasi_statistikak

³³ <https://www.felvi.hu>

1. TÁBLÁZAT: A FELMÉRÉSBEN RÉSZT VEVŐK LÉTSZÁMA INTÉZMÉNYENKÉNT (FŐ)

Intézmény megnevezése	Összes hallgató	Nappali tagozatos	Fogyatékos hallgatók száma
A Tan Kapuja Buddhista Főiskola	207	73	15
Miskolci Egyetem	9197	5965	157
Egri Hittudományi Főiskola	157	56	2
Nyíregyházi Egyetem	3573	1613	54
Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem	875	839	7
Pécsi Tudományegyetem	20 075	15 679	267
Wesley János Lelkészképző Főiskola	225	64	9
Közép-európai Egyetem/Central European University	477	477	15
Széchenyi István Egyetem	12 281	7774	85
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem	22 155	19 400	121
Magyar Képzőművészeti Egyetem	702	653	8
Debreceni Református Hittudományi Egyetem	596	384	1
Adventista Teológiai Főiskola	58	13	2
Szegedi Tudományegyetem	20 706	17 347	202
Állatorvostudományi Egyetem	1982	1776	3
Moholy-Nagy Művészeti Egyetem	826	806	17
Eötvös Loránd Tudományegyetem	29 082	23 267	378
Soproni Egyetem	2790	1660	35
Pannon Egyetem	5951	4257	76
Mindösszesen	131 915	102 103	1454

Forrás: <https://www.oktatas.hu>

Az intézményi szervezettség kérdése

Az intézményi keretrendszer szervezettségét volt hivatott tükrözni az a kérdés miszerint működik-e *esélyegyenlőségi/fogyatékosági iroda* az adott felsőoktatási intézményben. Erre vonatkozólag a válaszadóknak kevesebb, mint a fele – mindössze 40%-a nyilatkozott úgy, hogy konkrét szervezeti egységet – azaz esélyegyenlőségi, vagy fogyatékosági irodát tart fent.

E kérdés kapcsán azonban érdemes megjegyezni, hogy a jogszabályi előírások nem teszik kötelezővé az önálló irodaként működő szervezeti egység kialakítását, illetve fenntartását – eleget tehet az intézmény a fogyatékosokkal élő hallgatók jogainak védelme érdekében a kötelezettségeinek tájékoztató, vagy tanácsadó rendszer fenntartásával.

Ennek fényében különösen elgondolkodtató a második kérdésre (az adott intézménynél alkalmazásban áll-e *esélyegyenlőségi/fogyatékosági referens, koordinátor* a kitöltők 20% nem-

mel válaszolt. Ez alapján elmondható, hogy az intézetek többségében (a minta 80%-a) van helyben foglalkoztatott esélyegyenlőségi munkatárs.

Az esélyegyenlőségi/fogyatékosági területen az intézmények által alkalmazott **munkatársak száma** (a referens személyét is ideértve) 0 és 19 fő között oszlott meg. Figyelemreméltó hogy a kitöltés felében (50% a mintában) csak 1 fő dolgozik ilyen területen. Hét esetben 2-5 fő, és csak három intézmény esetében van jelen több mint 5 szakember

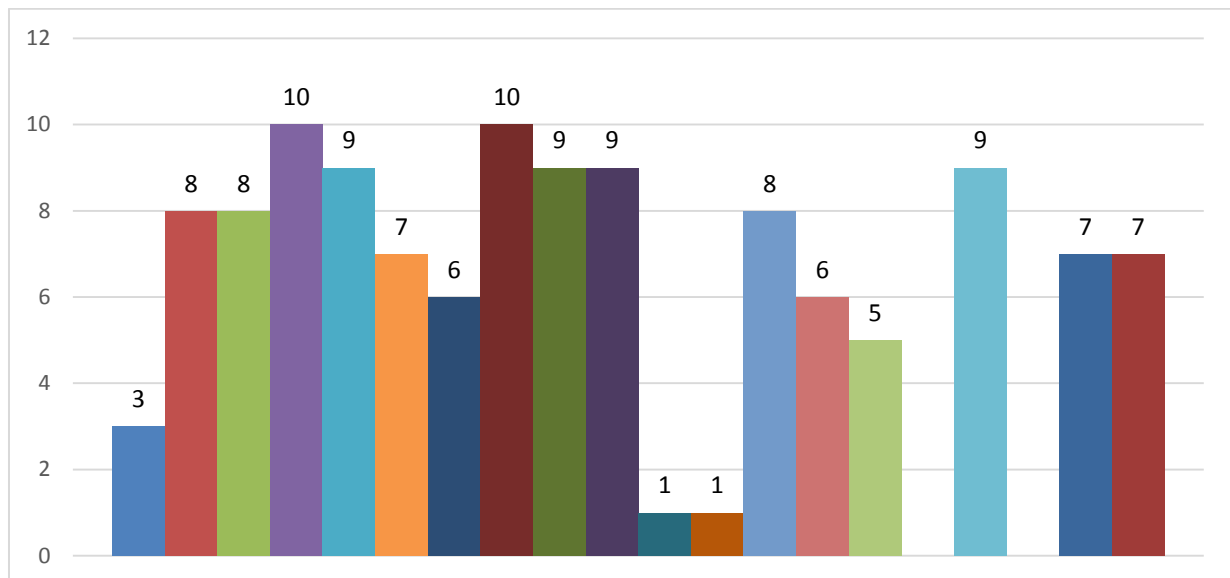
A kérdőívben szerepel kérdés arra vonatkozólag, hogy van-e, és ha igen hány **önkéntes segítő** az intézménynél. Ez tükrözheti az adott felsőoktatási intézmény társadalmi felelősségvállalásának szintjét – elkötelezettségét. Nyolc intézmény esetében egy önkéntes sem nyújt ilyen segítséget, 4 intézménynél 1-2 fő, 5 intézménynél 3-8 fő, 3 intézménynél pedig több mint 8 fő van jelen (9-12 személy).

Hallgatókra vonatkozó intézményi **esélyegyenlőségi/fogyatékosági stratégia** az intézmények többségénél jelen van, csak három intézmény nyilatkozott úgy, hogy nem rendelkezik ilyen stratégiával.

Az intézmények akadálymentességére vonatkozó kérdések

Az intézmény komplex akadálymentességére vonatkozó kérdés a felmérés jellegéből következőleg szubjektív megítélést tükröz. Ebben a vonatkozásban nem a jogszabályi előírásoknak való megfelelés szerinti akadálymentességi szintet kívántuk megismerni, hanem az intézményi funkciókat folyamatosan igénybevevők érzetét kívántuk felmérni. Bár voltak alacsonyabb értékek az átlag 7-es érték körül volt.

1. ÁBRA: AKADÁLYMENTESSÉG MEGÍTÉLÉSE (1-10 SKÁLÁN)

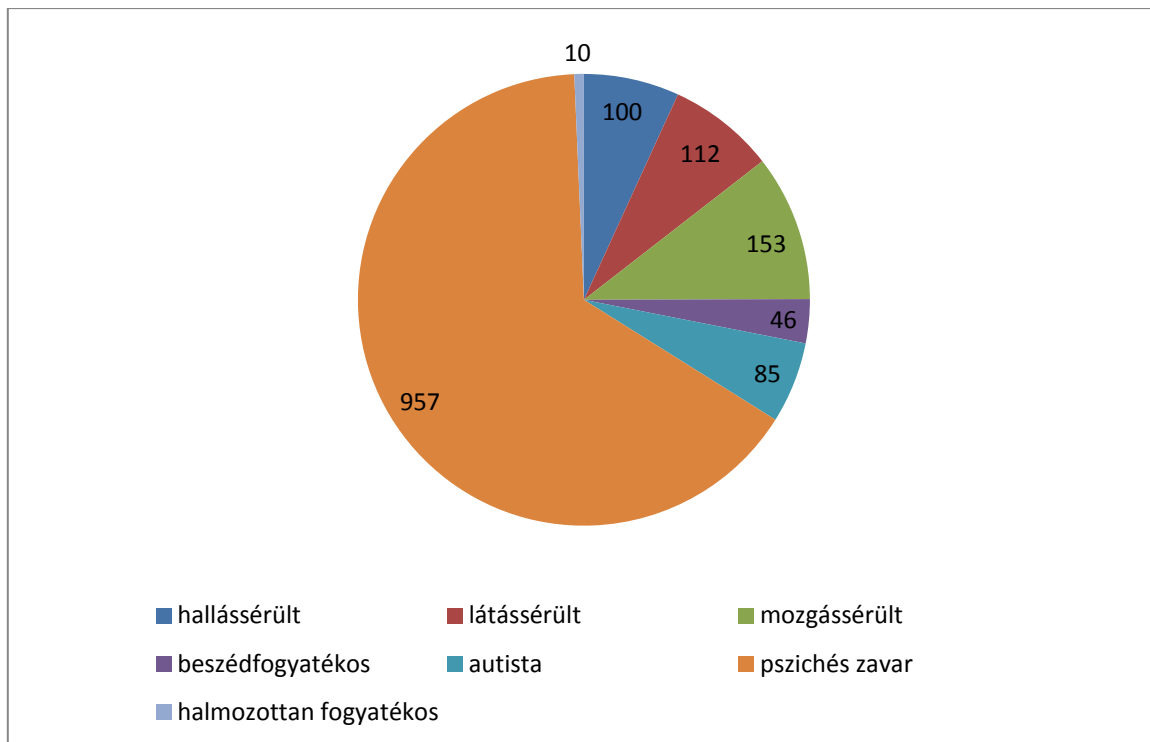
A fizikai akadálymentesség a közhasználatú épületek tekintetében alapvető elvárás, ennek ellenére a kollégiumok területén ez kevésbé valósul meg, mint a tanintézményekben. Arra kérdésre, miszerint rendelkezik-e **akadálymentes kollégiummal** az intézmény válaszadók 25%-a nemel válaszolt. Ez a gyakorlatban számos problémát felvet, ugyanis a fogyatékosokkal élő hallgatók – bár az oktatás/képzés során a megfelelő fizikai hozzáférést biztosító környezetet megkapják, azonban azok a hallgatók, akik nem a felsőoktatási intézmény helye szerinti településen élnek a lakhatásuk megoldása kapcsán nagy eséllyel kerülnek abba a helyzetbe, hogy az egyébként

őket megillető oktatást – a képzést nem tudják igénybe venni a megfelelő kollégiumi hozzáférés hiánya miatt.

A fogyatékos hallgatók összetétele

A lekérdezésben résztvevő intézmények válaszaik alapján **1454 fogyatékos hallgatót** tartottak nyilván, fogyatékoságuk szerint megoszlást az alábbi grafikon mutatja.

2. ÁBRA: FOGYATÉKOS HALLGATÓK MEGOSZLÁSA (FŐ)

A választ adó intézmények összes hallgató létszámához viszonyítva a fogyatékos hallgatók aránya 1,10%. Amennyiben azt feltételezzük, hogy a fogyatékos hallgatók zöme nappali tagozatos, akkor ez az arány 1,42%-ot tesz ki. Összetételüket tekintve, legtöbben a pszichés zavarokkal (dislexia, disgráfia stb.) küzdők vannak, arányuk az összes fogyatékos hallgatón 65,81%-os, utánuk következnek a mozgásukban korlátozottak 10,52%-al.

Szolgáltatások biztosítása

A felmérésben vizsgáltuk, hogy az intézményeknél milyen szolgáltatások elérhetőek a fogyatékos hallgatók számára. A kérdőív e részét a Szabadkai Műszaki Szakfőiskola is kitöltötte, ezért e szakaszban 20 felsőoktatási intézmény adatai szerepelnek.

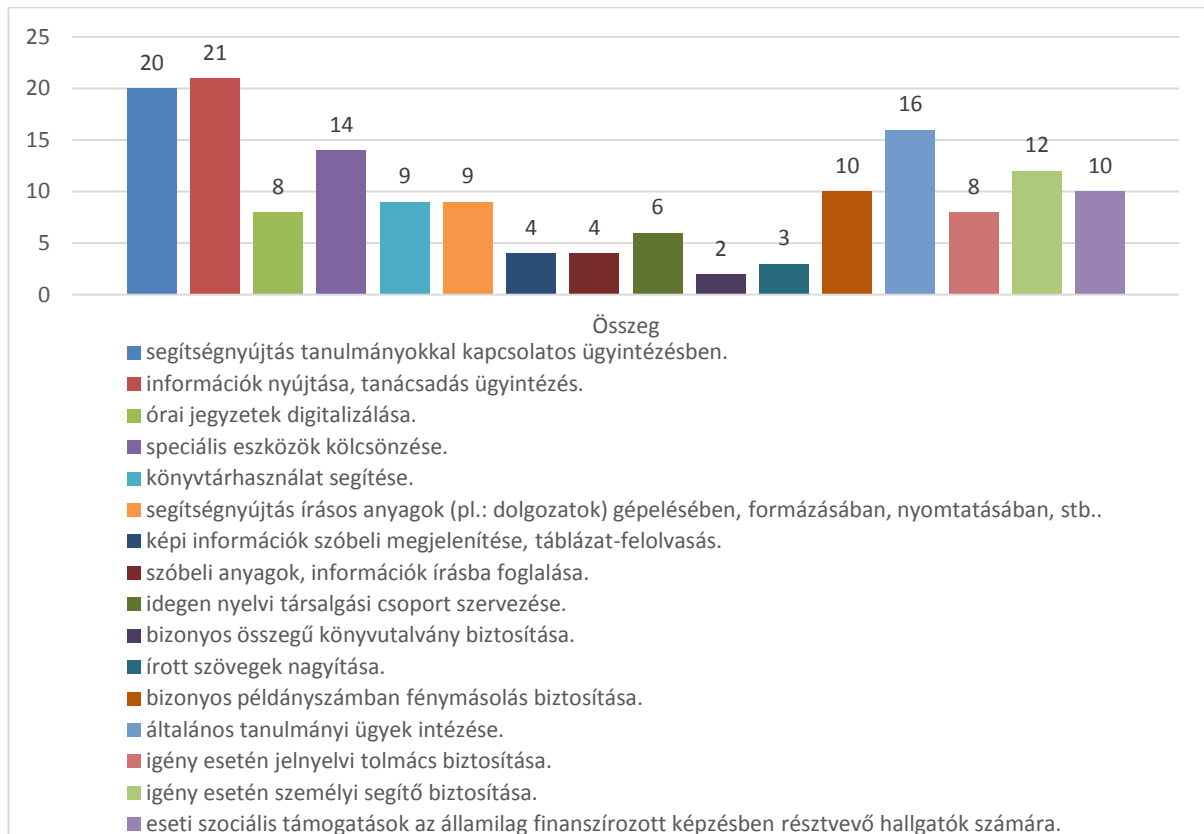
Az irodai/referensi szolgáltatások jellemzői

A kérdőív vizsgálta az irodai referensi szolgáltatások körét is részben előre meghatározott szempontok szerint, részben pedig teret adva a felsőoktatási intézmények által biztosított segítő szolgáltatások feltérképezésének azáltal, hogy a válaszadó intézmények megjelölhették az általános felsoroláson kívül eső speciális eszközöket is amelyekkel segítik az érintett hallgatókat. A legnagyobb arányban megjelenő szolgáltatások az információs ügyintézési jellegű szolgáltatások

voltak, melyek elsősorban a tanulmányi ügyek intézéséhez kapcsolódtak. A felsorolt szolgáltatástípusok és azok biztosításának gyakorisága az alábbiak szerint foglalható össze:

- segítségnyújtás tanulmányokkal kapcsolatos ügyintézésben – a választási gyakoriság 95% volt
- információk nyújtása, tanácsadás ügyintézés – a választási gyakoriság 100% volt
- órai jegyzetek digitalizálása – a választási gyakoriság 38% volt
- speciális eszközök kölcsönzése – a választási gyakoriság 67% volt
- könyvtárhasználat segítése – a választási gyakoriság 43% volt
- segítségnyújtás írásos anyagok (pl.: dolgozatok) gépelésében, formázásában, – a választási gyakoriság 43% volt
- nyomtatásában, stb. – a választási gyakoriság 19% volt
- képi információk szóbeli megjelenítése, táblázat /felolvasás – a választási gyakoriság 19% volt
- szóbeli anyagok, információk írásba foglalása – a választási gyakoriság 29% volt
- idegen nyelvi társalgási csoport szervezése – a választási gyakoriság 10% volt
- fénymásolás, írott szövegek nagyítása – a választási gyakoriság 14% volt
- bizonyos példányszámban fénymásolás biztosítása – a választási gyakoriság 48% volt
- általános tanulmányi ügyek intézése – a választási gyakoriság 76% volt
- igény esetén jelnyelvi tolmács biztosítása – a választási gyakoriság 38% volt
- igény esetén személyi segítő biztosítása – a választási gyakoriság 57% volt
- eseti szociális támogatások az államilag finanszírozott képzésben résztvevő hallgatók számára – a választási gyakoriság 48% volt

3. ÁBRA: IRODAI REFERENSI SZOLGÁLTATÁSOK

A válaszadási gyakoriságok alapján kijelenthető, hogy az intézményesített segítő/kiegészítő szolgáltatások alapvetően az általános jellegű igényekre reflektálnak, és a speciális jellegű segítségnyújtási formák – mint például a jelnyelvi tolmács biztosítása, vagy az idegen nyelvi csoportok szervezése elenyésző mértékben fordulnak elő. Ennek a jelenségnek a hátterében feltehetőleg az áll, hogy a fogyatékoság jellege szerint nagyon heterogén az érintett hallgatók köre, és a fogyatékoságot konkrétan orvosolni alkalmas eszközök csak az adott fogyatékoságban szenvedő hallgatók kapcsán jelennek meg. Természetesen előfordulhat, hogy az intézményesített szolgáltatásnyújtás bürokratikussá válhat, így az irodák elsősorban a minden fogyatékosággal élő hallgatót érintő kérdésekre koncentrálnak. Ennek a feltevésnek azonban ellentmond az a körülmény, miszerint a kérdéssor utolsó elemében az oktatási intézmények meghatározhattak olyan egyéb szolgáltatásokat, melyeket a fentiekén kívül biztosít az iroda az érintett hallgatói körnek. Erre vonatkozólag a válaszadók 40%-a nyilatkozott úgy, hogy vannak ilyen jellegű szolgáltatásaik. Ezek a következők voltak:

- A vizsgáztatás során nyújtott segítségek, melyek közül a leggyakoribb a hosszabb felkészülési idő biztosítása, illetve szükség esetén a külön vizsgaterem biztosítása.
- házi dolgozatok leadására meghosszabbított határidő
- Laptop használat biztosítása
- különböző érdekvédelmi-képviseleti szervezeti tagság megpályázásában nyújtott adminisztratív segítség
- hallgatói kérésre az érthetőség és megértés érdekében a hallássérült hallgatóknak feltett kérdéseket és utasításokat egyidejűleg írásban és szóban is közölnie kell az oktatónak, aki Roger pen hallásjavító eszközt is visel
- erre vonatkozó hallgatói igény esetén segítségnyújtás az órai jegyzetelés során
- kifejezett hallgatói kérés alapján az előadásokon gyakoribb szünet tartása reflektálva az érintett hallgató egyedi igényeire
- speciális informatikai szoftverek telepítése
- IT technikák oktatása
- akadálymentesítési tanácsadás
- szociális gondozás nyújtása a mindennapi tevékenységek, illetve a személyi higiénia kapcsán
- útvonaltanítás
- kísérés
- hangos térképek
- segítségnyújtás a tanulásban tananyag adaptáció módszerével
- érzékenyítő tréningek, illetve szociális és kommunikációs készségek személyre szabott fejlesztése
- különböző tematikus klubok szervezése, mint például játékklub, vagy szépirodalmi klub
- logopédiai ellátás
- hallásfejlesztés, valamint hallókészülék ajánlás
- relaxációs technikák oktatása
- személyi segítőik illetve kortársmentorok képzése és szupervíziója
- dolgozatok nyelvi korrektúrázása
- kreditértékkel bíró speciális sportkurzusok indítása – például tánc, paraúszás, csörgőlabda kurzusok
- segítségnyújtás az intézményen kívüli ügyek bonyolításában – mint például orvoshoz kísérés, ebédrendelésben, valamint költözésben való segítségnyújtás
- pihenőszoba kialakítása

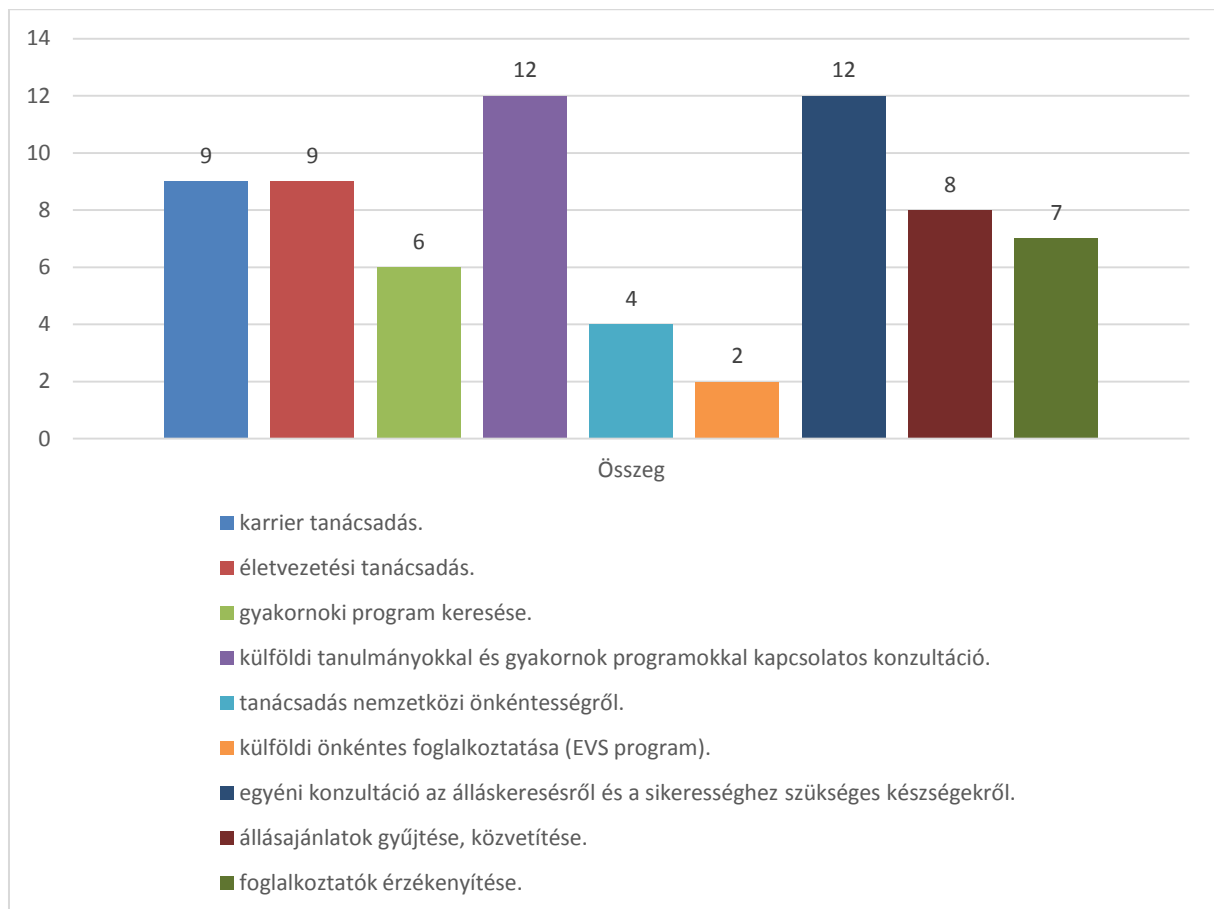
- elektronikus gépírás oktatása
- korrepetitor és jegyzetelő program működtetése
- egyetemre felkészítő nyári tábor szervezése speciális igényű hallgatók számára.

A fenti felsorolás sokszínűségéből egyértelműen arra lehet következtetni, hogy a vizsgált oktatási intézményekben a fogyatékkal élő hallgatók számára perszonalizált a segítségnyújtás, és a fogyatékkal élő hallgatók mentorálása bár intézményesített, azonban semmiképpen sem személytelen. Szintén sok válaszadó utalt olyan szolgáltatáselemekre, melyek a nem fogyatékos hallgatók érzékenyítését, illetve a segítségnyújtás folyamatába való bevonását szolgálják.

A karrierszolgáltatások köre

A felsőoktatási intézmények jellemzően nyújtanak karrierszolgáltatásokat a hallgatóiknak annak érdekében, hogy mind a karrier tervezésüket, mind pedig a jövőbeni elhelyezkedésüket segítsék. A fogyatékos hallgatók munkaerő-piaci esélyeinek növelése sérülékenységre és hátrányaikra tekintettel különös fontos eleme az esélyegyenlőség megteremtésének. Kérdőívünkben az előző kérdéskörhöz hasonlóan azt az elvet követtük, miszerint a leggyakrabban előforduló karrierszolgáltatási elemet felsorolva kértük az intézményeket, hogy jelöljék meg azokat, amelyeket a fogyatékos hallgatók kapcsán alkalmaznak, illetve sorolják fel azokat az egyéb szolgáltatási elemeket, amelyek esetükben még az itt meghatározottakon kívül megjelennek a gyakorlatukban.

4. ÁBRA: KARRIERSZOLGÁLTATÁSOK

A felsorolt szolgáltatástípusok és azok igénybevételi gyakorisága az alábbi volt:

- karrier tanácsadás – a választási gyakoriság 40% volt
- életvezetési tanácsadás – a választási gyakoriság 40% volt
- gyakornoki program keresése – a választási gyakoriság 15% volt
- külföldi tanulmányokkal és gyakornoki programokkal kapcsolatos konzultáció – a választási gyakoriság 45% volt
- tanácsadás nemzetközi önkéntességről – a választási gyakoriság 15% volt
- külföldi önkéntes foglalkoztatása EVS program keretében – a választási gyakoriság 5% volt
- egyéni konzultáció az álláskeresésről és a sikerességhez szükséges készségekről – a választási gyakoriság 45% volt
- állásajánlatok gyűjtése, közvetítése – a választási gyakoriság 35% volt
- foglalkoztatók érzékenyítése – a választási gyakoriság 30% volt.

A karrierszolgáltatások tekintetében láthatóan alacsonyabb az oktatási intézmények aktivitása mint az esélyegyenlőségi irodák működtetése kapcsán, bár az életvezetési tanácsadás tekintetében meg kell jegyezni, hogy ahhoz nagyon hasonló tevékenységi kört jelöltek a válaszadó intézmények viszonylag nagy számban az esélyegyenlőségi iroda működése kapcsán. Egyéb szolgáltatási elemek tekintetében viszont nincsen átfedés. Az e területhez kapcsolódó alacsony intenzitást igazolja azon körülmény is, hogy a kérdőívben szereplő egyéb karrierszolgáltatás megjelölésre csupán a válaszadók 15%-a nyilatkozta, hogy nyújt ilyen szolgáltatást. Ezek a következők voltak:

- más felsőoktatási intézmény karrier irodájának információit adják tovább a hallgatóknak
- speciális felkészítő tréningeket szerveznek a hallgatóknak például állásinterjúra felkészítő céllal, vagy önéletrajz írás vonatkozásában
- a tantervben beépített karriermenedzsment ismereteket tartalmazó tantárgyak vannak.

Látható, hogy a karrier szolgáltatások tekintetében az intézmények nem fókuszálnak kiemelten a fogyatékossgal élő hallgatók speciális igényeire, az itt felsorolt szolgáltatáselemeket általánosságban nyújtják, és nem is kifejezetten hangsúlyosan. E tekintetben tehát segítségre szorulnak a felsőoktatási intézmények.

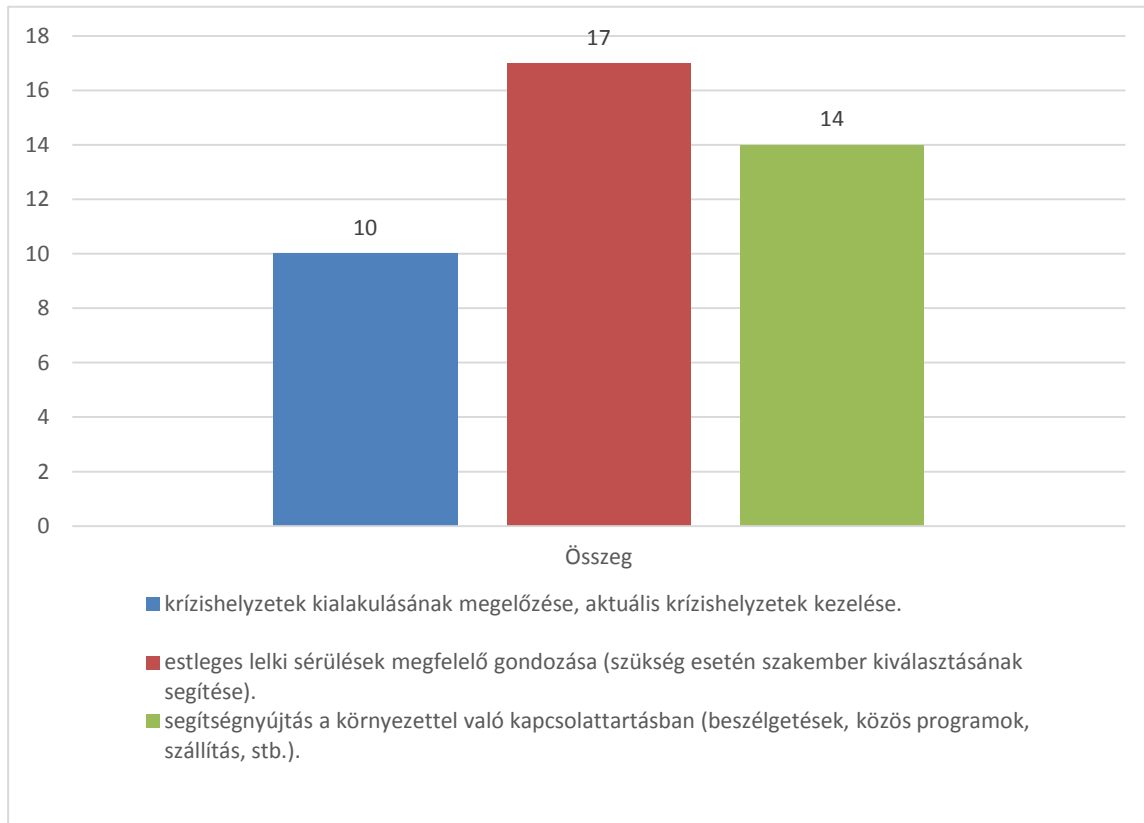
Mentálhigiénias tanácsadás

A mentálhigiénias tanácsadásnak óriási szerepe van abban, hogy a hallgatók a felsőoktatási követelményrendszernek meg tudjanak felelni, illetve a felnőtté válás folyamatában kellő segítséget kapjanak. A felsőoktatási intézmények kontextusában a tanácsadás célja az oktatási tevékenység hatékonyabbá tétele, a lemorzsolódás minimálisra csökkentése, a munkaerőpiacra kilépő hallgatók rugalmas és gyors alkalmazkodását megalapozó személyiségfejlesztés. Erre tekintettel, a hátránnyal induló fogyatékkal élő hallgatók mentálhigiénias támogatása kiemelt jelentőséggel bír. A válaszok tekintetében is megmutatkozik e kérdés kiemelt fontossága, hiszen a válaszadó intézmények sokkal magasabb arányban nyilatkoztak úgy, hogy nyújtanak ilyen irányú segítséget, mint például a karrier szolgáltatások kapcsán.

A legnagyobb arányban (70%-ban) az esetleges lelki sérülések gondozása szerepelt a válaszok között. Ide sorolható a megfelelő szakember kiválasztásában nyújtott segítség is. A környezettel való kapcsolattartásban nyújtott segítség is magas százalékban (60%) jelent meg. E tevékenység

során közös programok, beszélgetések szervezéséről számoltak be az intézmények. A krízishelyzetek kialakulásának megelőzése, illetve az aktuális krízishelyzetek kezelése tekintetében az intézmények 45%-a nyilatkozott úgy, hogy tanácsadási tevékenységbe ez beletartozik. A válaszadóknak mindössze 25%-a nyújt az itt említett általános szolgáltatási elemeken túlmenő úgynevezett egyéb szolgáltatást, melynek keretében igény szerint pszichoterápiás ellátást, egyéni vagy csoportos pszichológiai tanácsadást biztosítanak fogyatékkal élő hallgatóknak. Egy válaszadó felsőoktatási intézmény számolt be havi rendszerességgel szervezett előadásokról a témában.

5. ÁBRA: MENTÁLHIGIÉNIÁS TANÁCSADÁS

A tanulás tanítása

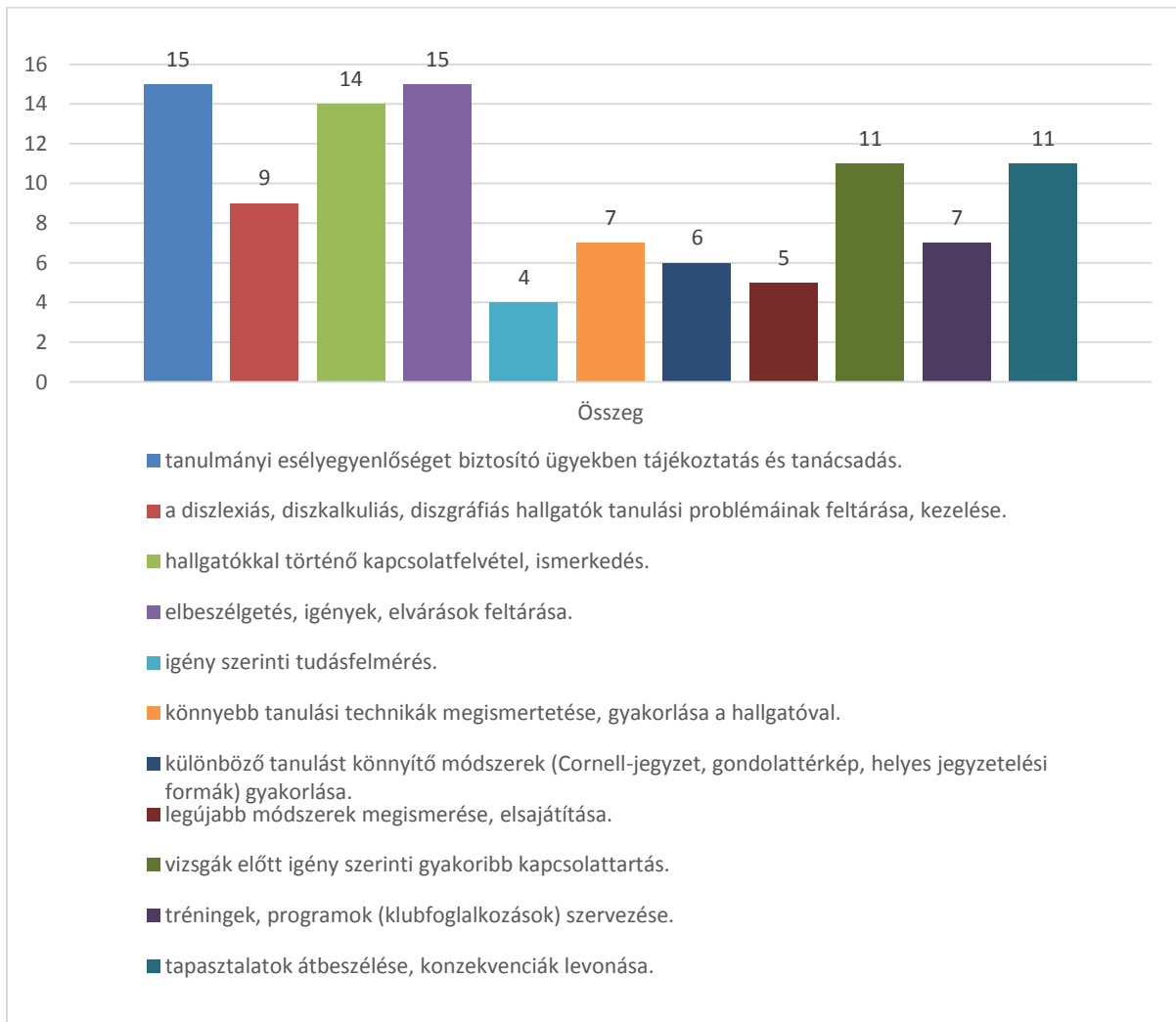
Annak érdekében, hogy a fogyatékkal élő hallgatók sikeresen teljesítsék a felsőoktatás elvárásait sok esetben segítségre van szükségük. Az intézményeknek tehát komoly kihívást jelent az itt említett kihívásokra való felkészülés. Természetesen az eszközök részben általános jellegűek, és ebből fakadóan a nem fogyatékos hallgatók esetében is alkalmazandóak, ugyanakkor az egyes fogyatékoságok jellegére tekintettel speciális támogatásra is szükség van.

A kutatásunk során elsőként az általános jellegű kérdéseket vizsgáltuk, majd ezt követően az egyes fogyatékoságtípusokhoz kapcsolódó speciális eszközök tárházát, és alkalmazási penetrációját igyekeztünk felmérni. A korábbi kérdéssorokhoz hasonlóan itt is a szakmailag bevett eszközök mérésén túl, az egyedi eszközök alkalmazását is igyekeztük feltérképezni. A tanulás tanításának általános eszközeinek alkalmazási gyakorisága kapcsán a következő eszközöket soroltuk fel:

- tanulmányi esélyegyenlőséget biztosító ügyekben tájékoztatás és tanácsadás – a választási gyakoriság 60% volt

- a diszlexiás, diszgráfiás és diszkalkuliás hallgatók tanulási problémáinak feltárása, kezelése – a választási gyakoriság 30% volt
- hallgatókkal történő kapcsolatfelvétel, ismerkedés – a választási gyakoriság 55% volt
- elbeszélgetés, igények – elvárások feltárása – a választási gyakoriság 60% volt
- igény szerinti tudásfelmérés – a választási gyakoriság 15% volt
- könnyebb tanulási technikák megismertetése, gyakorlása a hallgatóval – a választási gyakoriság 30% volt
- különböző tanulást könnyítő módszerek gyakorlása – a választási gyakoriság 25% volt
- legújabb módszerek megismerése, elsajátítása – a választási gyakoriság 20% volt
- vizsgák előtti igény szerinti gyakoribb kapcsolattartás – a választási gyakoriság 50% volt
- tréningek programok szervezése – a választási gyakoriság 30% volt
- tapasztalatok átbeszélése, konzekvenciák levonása – a választási gyakoriság 45% volt

6. ÁBRA: A TANULÁS TANÍTÁSA

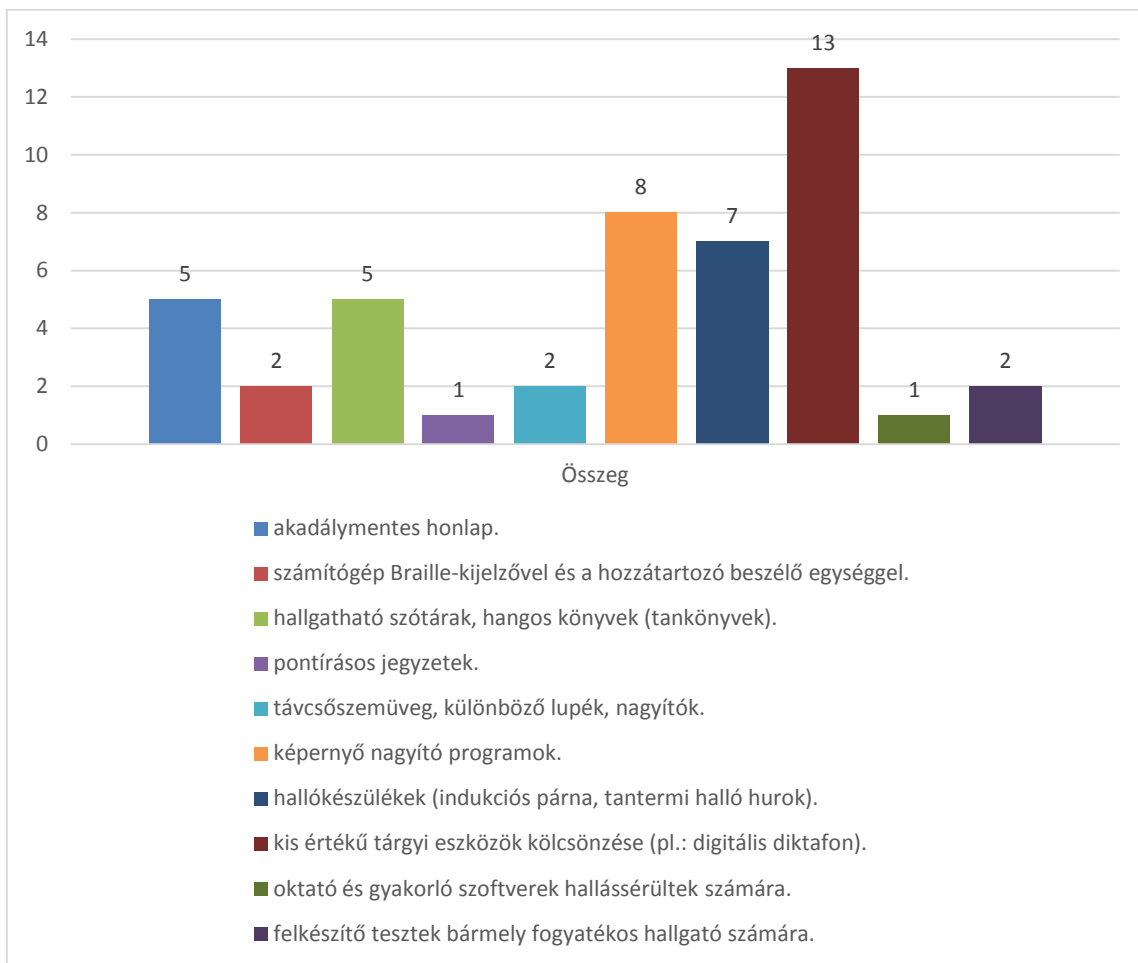
Mint látható a választási gyakoriságok megoszlása az általános – tágran értelmezett segítségnyújtási formák esetében a legmagasabb. Ez a körülmény arra enged következtetni, hogy a tanulási eredményességét előmozdítani hivatott eszközök alkalmazása nem válik el élesen az esélyegyen-

lőségi referenci/irodai szolgáltatástól. Ezt a feltevést támasztja alá az a körülmény is, miszerint elenyésző (5%) választási arányban került megjelölésre egyéb tanulást segítő eszköz – nevezetesen gyógypedagógus alkalmazása, illetve egyéni tanácsadás és csoportos kurzus mely megjelölések álláspontunk szerint az általános eszközrendszerben már benne foglaltaknak.

A fogyatékossgal élő hallgatók segítségét szolgáló eszközök általános köre

Az esélyegyenlőség megteremtésének vannak szakmailag elfogadott általános infrastrukturális keretei. A kutatásunk során megpróbáltuk feltérképezni, hogy azok meglete mennyiben elterjedt, illetve alkalmaznak-e a felsőoktatási intézmények ezeken túlmenően más eszközöket.

7. ÁBRA: A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ HALLGATÓK SEGÍTÉSÉT SZOLGÁLÓ ESZKÖZÖK ÁLTALÁNOS KÖRE

Jól látható, hogy a leginkább elterjedt akadálymentesítő eszköz a kisértékű tárgyi eszközök – mint például digitális diktafon – kölcsönzése volt. Minden más felkínált válaszlehetőséghez képest a legmagasabb alkalmazási arány ennek vonatkozásában merült fel. Szintén gyakori választási aránnyal szerepeltek a képernyő nagyító programok, illetve az akadálymentes honlap és a hallókészülékek alkalmazása. A választható eszközök tekintetében a fent említett néhány kivételtől eltekintve viszonylag alacsony volt a választási arány, aminek a hátterében a fogyatékossgal élő hallgatók viszonylag alacsony száma, illetve az intézmények finansziális lehetőségei állnak feltehetőleg. Azon körülmény, miszerint az egyedi alkalmazási lehetőség meglehetősen szignifikáns a választási intenzitások között, arra enged következtetni, hogy az intézmények elsősorban

a konkrét hallgatóval kapcsolatosan felmerülő igényekre próbálnak reflektálni, nem pedig általános eszköztárat kiépíteni. Ezt látszanak alátámasztani az itt tett kiegészítő megjegyzések, melyek szerint a további alkalmazott eszközök jellemzően az alábbiak:

- igény szerint laptop, note book, tablet, laptop asztalok biztosítása
- kölcsönözhető kerekesszékek (mechanikus és elektromos) biztosítása
- video nagyítók és olvasó tévék, felolvasógép, távoli elektrooptikai eszköz, okosmikrofon (Roger) biztosítása
- látássérültek számára nagyító lámpa
- lépcsőjáró.

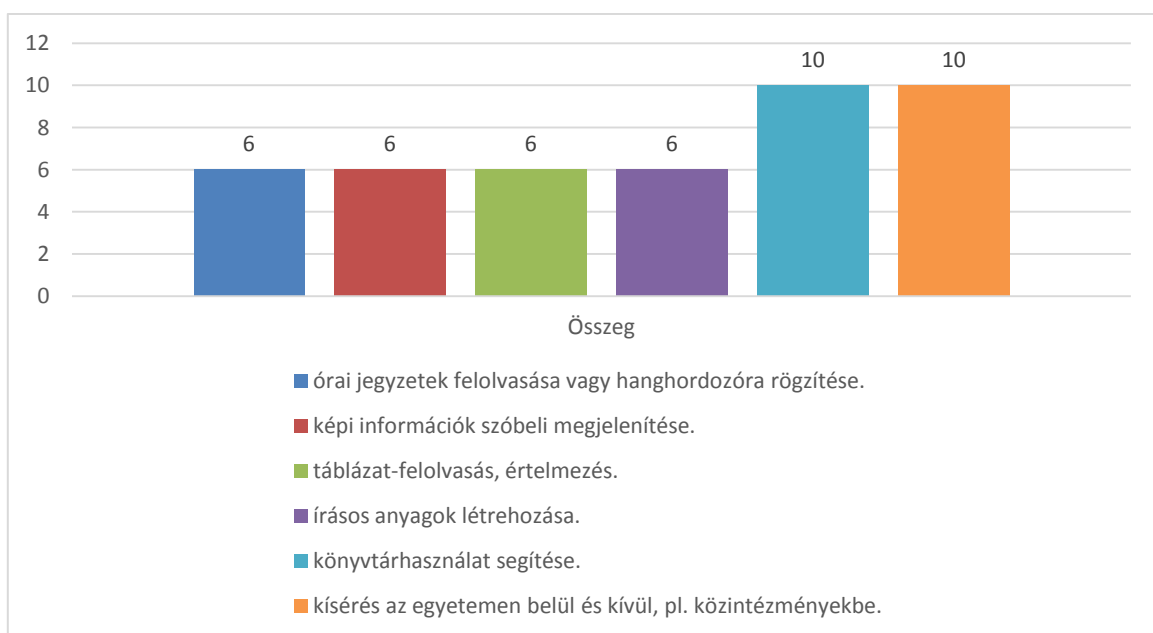
Speciális tanulást segítő eszközök alkalmazása az egyes fogyatékoságtípusok tekintetében

A kutatásunk kifejezett célja volt annak feltérképezése, hogy az általános jellegű esélyegyenlőséget biztosítani hivatott körülmények megteremtésén túlmenően feltérképezzük a felsőoktatási intézmények rugalmasságát és reakcióképességét az egyes fogyatékoságtípusok kapcsán is. A látássérült, hallássérült, mozgássérült, kommunikációban gátolt, és egyéb fogyatékkal élő hallgatók tekintetében vizsgáltuk a legtipikusabb tanulást segítő eszközök alkalmazásának elterjedtségét, valamint az intézmény által speciális igényekre kialakított eszközeit egyaránt.

Látássérült hallgatóknak nyújtott tanulást segítő eszközök

- órai jegyzetek felolvasása vagy hanghordozóra rögzítése – a választási gyakoriság 15% volt
- képi információk szóbeli megjelenítése – a választási gyakoriság 15% volt
- táblázat felolvasás – értelmezés – a választási gyakoriság 15% volt
- írásos anyagok létrehozása – a választási gyakoriság 25% volt
- könyvtárhasználat segítése – a választási gyakoriság 35% volt
- kísérés az egyetemen belül és kívül (pl. közintézményekbe) – a választási gyakoriság 40% volt.

8. ÁBRA: LÁTÁSSÉRÜLT HALLGATÓKNAK NYÚJTOTT TANULÁST SEGÍTŐ ESZKÖZÖK

A vizsgált intézmények alacsony száma miatt nehezen lehet megállapítani, hogy az alacsony mértékű speciális eszközhasználat oka a kevés számú érintett hallgató, vagy esetleg forrás, vagy ismerethiány áll. A két legmagasabb választási értéket mutat szolgáltatás ugyanis közös met-széspontot mutat a korábbi pontokban vizsgált eszközökkel.

Meglepően magas arányban jelöltek meg a felsőoktatási intézmények egyedi alkalmazásokat. Ezek az alábbiak voltak:

a látássérült hallgatók számára hozzáférhető a JAWS for Windows képernyőolvasó program, mely a billentyű leütések és a képernyőn látható üzenetek felolvasásával teszi lehetővé a számítógép használatát a látássérült hallgatók számára. Továbbá:

- képernyőolvasó programok tanítása
- az épületben Braille írásos tájékoztató táblák
- vizsgán többletidő biztosítása, dolgozatleadási határidők hosszabb megjelölése
- igény esetén egyéni tanrend engedélyezése
- személyi segítők biztosítása, kottaolvasáshoz segítő kijelölése
- elektronikus gépírás oktatása
- gyógytorna lehetőség
- kortárs mentor, jegyzetelő, vagy korrepetítor biztosítása
- útvonaltanítás, hangostérkép készítés
- háztartási munkák tanítása, háztartási és mindennapi eszközök használatának tanítása, kollégiumi mindennapi tevékenységek tanítása
- tanulást segítő eszközök kölcsönzése/használat
- gyakorlótanításokra való felkészítés
- a hospitálás tanórán történetek audionarrációja
- tananyag adaptáció képleírásokkal.

Az egyedi eszközök feltérképezését célzó kérdés kapcsán adott válaszok sokszínűsége viszont arra enged következtetni, hogy az intézmény komoly figyelmet fordít a látássérült hallgatók egyedi igényeire.

Hallássérült hallgatóknak nyújtott segítő eszközök

Az általánosan bevett segítő eszközök alkalmazásának gyakorisága az alábbiak szerint alakult:

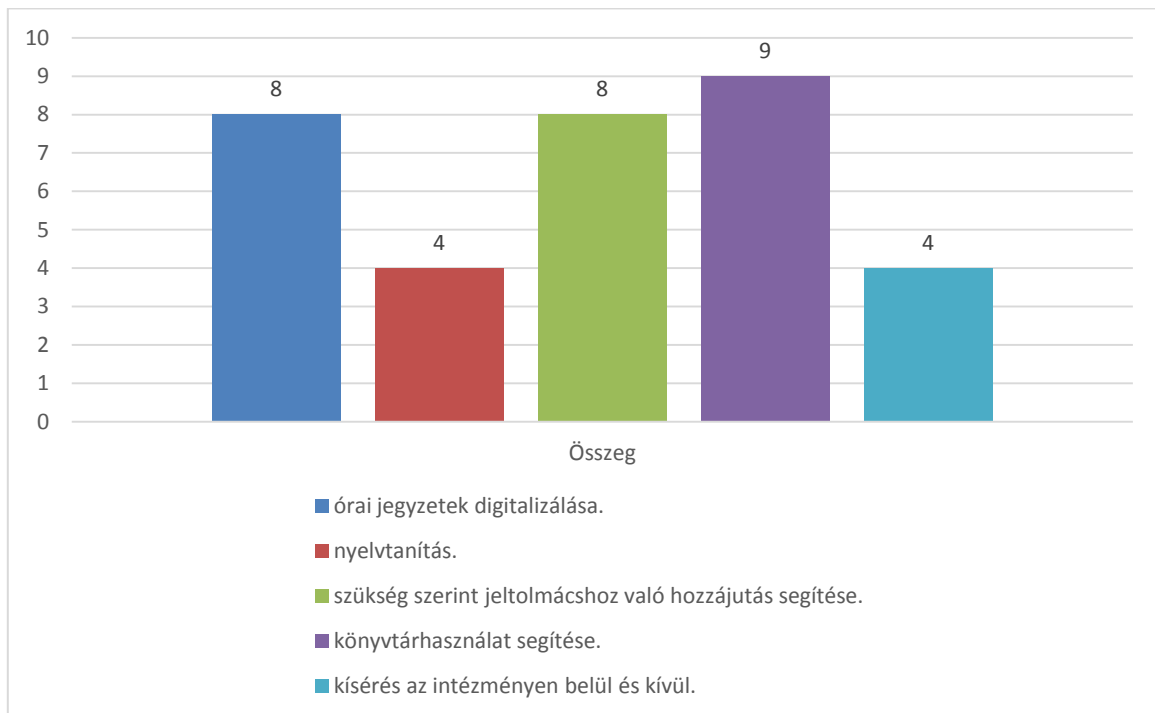
- órai jegyzetek digitalizálása – a választási gyakoriság 25% volt
- nyelvtanítás – a választási gyakoriság 15% volt
- szükség szerint jeltolmácshoz hozzájutás segítése – a választási gyakoriság 25% volt
- könyvtárhasználat segítése – a választási gyakoriság 30% volt
- kísérés az intézményen belül és kívül – a választási gyakoriság 20% volt.

A látássérült hallgatók kapcsán elmondottak itt is igaznak tűnnek, ugyanis az általános eszköz-biztosítási gyakoriságnak megfelelő (20%) gyakoriságú az egyedi igények kiszolgálását biztosító egyéb segítő alkalmazások megléte. A hallássérültek tanulását segítő egyéb intézkedések az alábbiak:

- a hallássérült hallgatóknak feltett kérdések – utasítások szóban és írásban is a hallgató rendelkezésére állnak
- az előadó Roger pen hallásjavító eszközt visel előadás közben
- beszélgetések és előadások során mindig a hallgató felé fordulva beszél az oktató a szájról olvasás segítés érdekében
- gyakoribb szünetek beiktatása – igény szerint
- indukciós hurkok beépítése

- oktatók és hallgatók érzékenyítése, felkészítése a megfelelő kommunikációra a szájról olvasást segítve
- személyi segítők biztosítása
- tanácsadás a hallókészülékek és adó-vevők használatához
- hallásfejlesztés
- szurdo-logopédiai ellátás
- relaxációs tréning
- elektronikus gépírás oktatás
- kortársmentor, jegyzetelő, vagy korrepetítor biztosítása
- tanulást segítő eszközök használata/kölcsönzése.

9. ÁBRA: HALLÁSSÉRÜLT HALLGATÓKNAK NYÚJTOTT SEGÍTŐ ESZKÖZÖK

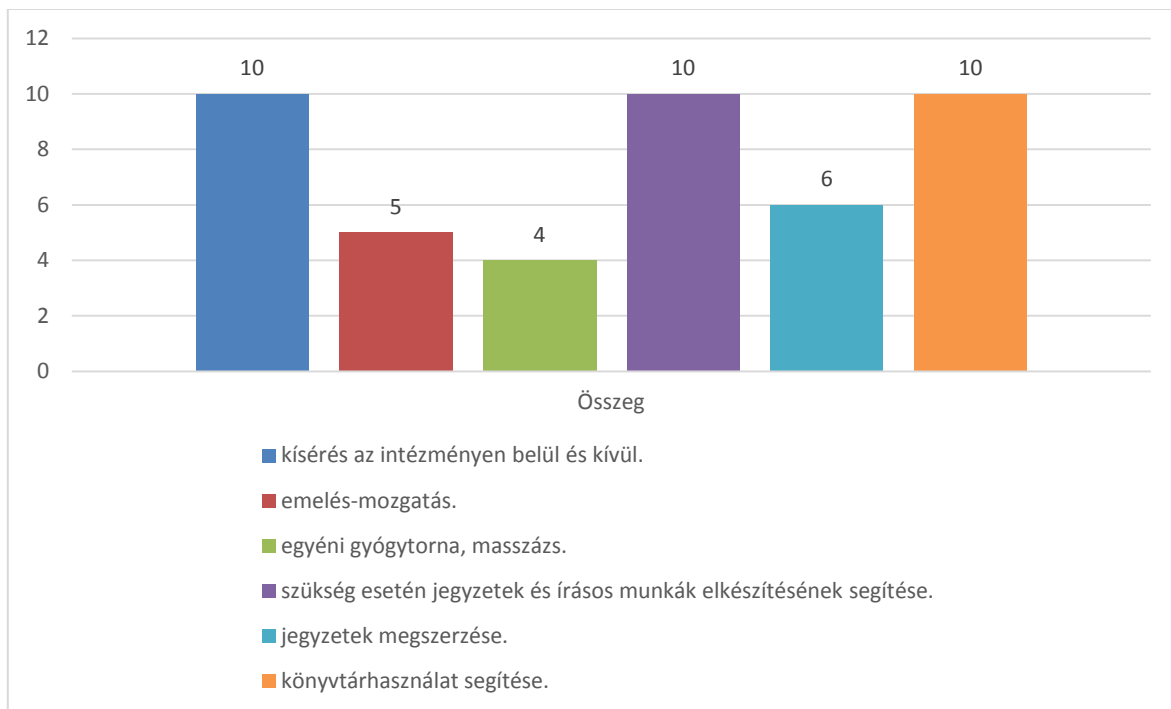

Mozgássérült hallgatóknak nyújtott segítő eszközök

Az egyes fogyatékosági csoportokon belül a mozgássérült hallgatók aránya a legmagasabb, és a számukra nyújtható segítő szolgáltatások választási aránya is ennek megfelelően e csoportban a legmarkánsabb. A felkínált segítő eszközök és azok választási gyakorisága az alábbiak szerint alakult:

- kísérés az intézményen belül és kívül – a választási gyakoriság 25% volt
- emelés-mozgatás – a választási gyakoriság 25% volt
- egyéni gyógytorna, masszázs – a választási gyakoriság 25% volt
- szükség esetén jegyzetek és írásos munkák elkészítésének segítése – a választási gyakoriság 25% volt
- jegyzetek megszerzése – a választási gyakoriság 25% volt
- könyvtárhasználat segítése – a választási gyakoriság 25% volt.

10. ÁBRA: MOZGÁSSÉRÜLT HALLGATÓKNAK NYÚJTOTT SEGÍTŐ ESZKÖZÖK

A mozgássérültekre vonatkozó további szolgáltatások leírása a kérdőívben szereplő válaszok alapján:

- személyi segítők biztosítása, segítségnyújtás ügyintézésben, mosdó használatban, étkezés során
- felzárkóztató kurzusok, tanulásegítő programok szervezése
- Notebook kölcsönzése a jegyzetelés segítése érdekében, tananyag digitalizálás
- terem módosítás a mozgássérült hallgató igényeinek figyelembevétele alapján
- elektronikus gépírás oktatása
- kortársmentor, jegyzetelő, vagy korrepetítor biztosítása
- paraúszás oktatás

Kommunikációban gátolt hallgatóknak nyújtott segítő eszközök

Ebbe a körbe tartoznak azok a hallgatók akik dislexiával, disgráfiával vagy diskalkuliával küzdenek. A kérdőívben felkínált általános eszközök az alábbiak voltak:

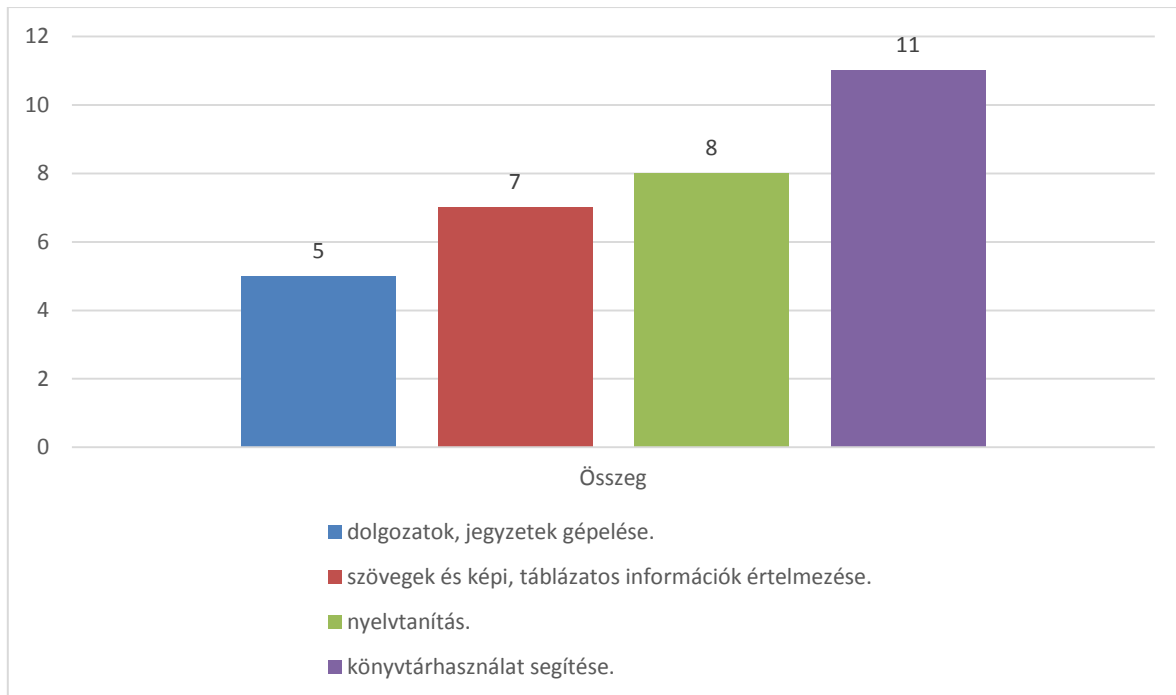
- szövegek és képi táblázatos információk értelmezése – a választási gyakoriság 20% volt
- dolgozatok jegyzetek gépelése – a választási gyakoriság 20% volt
- nyelvtanítás – a választási gyakoriság 25% volt
- könyvtárhasználat segítése – a választási gyakoriság 40% volt.

Az e körbe tartozó hallgatók esetében is a fentiekhez hasonló tendencia mutatkozik meg – nevezetesen a leginkább általános jellegű szolgáltatás mutatja a leggyakoribb választási értéket. Ugyanez mondható az egyes intézmények egyedi szolgáltatás típusairól is, melyek a következők voltak:

- személyi segítők biztosítása

- tanulássegítő és felzárkóztató programok szervezése, egyéni tanácsadás a problémás területekre fókuszáltnan
- elektronikus gépírás oktatása
- kortársmentor, jegyzetelő, vagy korrepetítor biztosítása
- igény szerint speciális nyelvtanítási program támogatása
- nyelvi korrekció, tanulási tanácsadás.

11. ÁBRA: KOMMUNIKÁCIÓBAN GÁTOLT HALLGATÓKNAK NYÚJTOTT SEGÍTŐ ESZKÖZÖK

Egyéb fogyatékossgal élő hallgatóknak nyújtott segítő eszközök

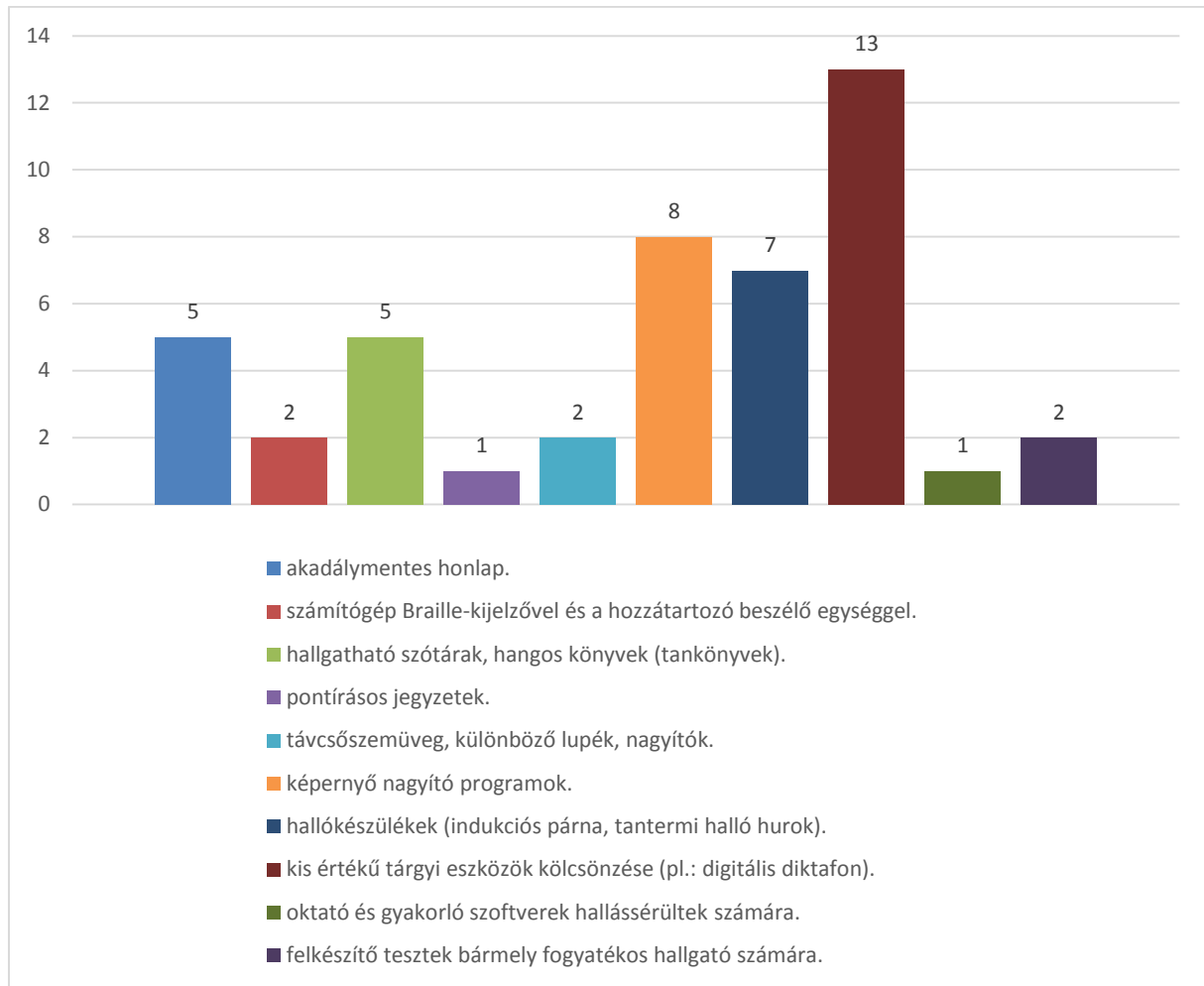
Ebbe a körbe azok a hallgatók tartoznak, akik valamilyen magatartás zavarral, hiperaktivitással, vagy az autizmus egyes fajtáival élnek. Az ő segítségükre felkínált általános eszközök:

- jegyzetek digitalizálása, másolása, szükség esetén feldolgozás segítése – a választási gyakoriság 30% volt
- nyelvgyakorlás – a választási gyakoriság 15% volt
- szállítás intézményen belül és kívül – a választási gyakoriság 15% volt.

A választási gyakoriságok ebben a csoportban tekinthetőek a legalacsonyabbnak, mely jelenség háttérben leginkább az állhat, hogy az ide sorolt hallgatók vesznek részt a felsőoktatásban a legalacsonyabb arányban. Az ő segítségükre 15%-os arányban jelöltek meg az intézmények olyan egyéb eszközöket, melyek további segítséget nyújthatnak abban, hogy a hallgatók megfeleljenek a képzési követelményeknek. Ebben a körben is megjelenik a kortársmentorok, jegyzetelők és korrepetitor biztosítás, valamint a hallgatói és oktatói érzékenyítés az érintett hallgatókkal való kommunikáció megkönnyítése érdekében. Szintén szerveznek egyes intézmények autizmus-specifikus tanácsadást, filmklubot autizmussal élő fiataloknak, illetve szociális-kommunikációs készségeket fejlesztő tréningeket. Ide tartoznak meg az ügyintézés kapcsán nyújtott segítségek, idő menedzsment tanácsadás-naptárak készítésével, és határidőkre történő figyelmeztetéssel.

Eszközrendszer megléte

12. ÁBRA: ESZKÖZRENDSZER MEGLÉTE

További, az intézmény által alkalmazott eszközök rövid leírása

- Igény esetén laptop biztosítása.
- Látássérültek részére nagyítós lámpa. Laptop asztalok.
- videonagyító, felolvasógép, távoli elektrooptikai eszköz, okosmikrofon (Roger), okoseszközök hallássérülteknek (Table mic)
- Kölcsönözhető kerekesszékek (mechanikus és elektromos); videonagyítók, olvasó TV-k; hosszú botok; tabletek, note-book-ok; stb.
- Az oktatók érzékenyek a fogyatékos hallgatók sajátos igényeinek a kielégítésére. Szakonként és kurzusonként változik. Jellemző a megértő, segítőkész és inkluzív attitűd.

Összegzés

Kutatásunk középpontját a fogyatékos hallgatók esélyegyenlőségének elősegítése képezte azzal, hogy, több szempontból is feltárjuk a meglévő eszközrendszert, azok használatának gyakoriságát. E szempontok közé tartozik az oktatási lehetőségekhez való egyenlő hozzáférés; a tanteremben is használható speciális eszközök megléte; az oktatáshoz kapcsolódó adminisztratív vagy kiegészítő szolgáltatások igénybevételeének lehetősége; az oktatáshoz közvetetten kapcsos-

lódó nem tantervi programok és szolgáltatások elérésének biztosítása; a karriermenedzselés és lelki támogatás eszköztára, valamint a fogyatékos hallgatók mindennapi életükben (pl.: kollégium) és életviteli döntéseikben is olyan segítséget kapjanak, amely lehetővé teszi számukra az önálló, felelős életvezetést. Az intézmények eltérő hallgatói létszámából, lehetőségeikből adódóan más és más funkciókat, eszközöket helyeznek előtérbe a fogyatékos hallgatók esélyegyenlőségének biztosítása során. Ugyanakkor tapasztalataink alapján a komplexitás jelentheti a társadalmi és egyéni eredményességet, különös tekintettel az oktatás és a karrier (munkaerőpiac) kapcsolatára. E komplexitásba tartozik a fizikai és szellemi akadálymentesítés, az inklúzió, a szociális és pszichés támogatás, a korszerű módszertan és eszközrendszer. Úgy gondoljuk még sok a teendő.

ZÁDORI IVÁN – NEMESKÉRI ZSOLT

FOGYATÉKOS MUNKAVÁLLALÓK ÉS A JÖVŐ MUNKAERŐPIACA: KIHÍVÁSOK ÉS ESÉLYEK

Bevezetés helyett: munkaerő-piaci kihívások

A globális gazdasági, társadalmi folyamatok nem hagyják érintetlenül a helyi és a nemzetközi munkaerőpiacot sem. A világ különböző fejlettségű területeinek eltérő humán erőforrás-kihívásokkal kell szembenézniük, ahol a korábbi időszakokhoz képest felértékelődnek a megfelelő kompetenciák, rugalmasság, valamint az alkalmazkodóképesség. A munkaerőpiac legfontosabb kihívásai a teljesség igénye nélkül az alábbiakban foglalhatók össze:

- A közlekedés, elérhetőség, megközelíthetőség, valamint az információs, kommunikációs technikák folyamatos fejlődése eredményeként lehetőség van különféle rendszerek, szervezetek digitális és fizikai összekapcsolására is, amely új típusú munkatevékenységeket és termelési folyamatokat, valamint a foglalkoztatás új formáit eredményezheti hosszabb távon. E rendszerek működtetése azonban megfelelő kompetenciákat igényel a munkavállalók részéről: nyilvánvaló, hogy az új típusú munkafolyamatok mellett megmaradnak a „hagyományos” tevékenységek is, másrészt a foglalkoztatottak egy része eleve nem rendelkezik a kapcsolódáshoz szükséges kompetenciákkal, tudáselemekkel;
- A munkaerő mobilitásának exponenciális növekedése egyre összetettebb munkahelyi kapcsolatokat, új típusú elvárásokat eredményez;
- A jelenlegi digitális nemzedék az idősebb munkavállalóktól eltérő kompetenciákkal, tudáselemekkel, motivációkkal, mobilitásra való hajlandósággal rendelkezik. Ezzel párhuzamosan több, különbözőképpen szocializált, oktatott generáció van jelen a munkaerőpiacon és a munkahelyeken, eltérő értékrendekkel, elvárásokkal, motivációval, képzettséggel, szakmai ismeretekkel, nyelvtudással;
- A világ fejlettebb területein stagnáló, vagy fogyó népességről, előregedő társadalmakról beszélünk, ahol egyre kevesebb aktív szereplő tartja működésben a társadalmi ellátórendszereket, néhány területen intenzív kihívásokat generálva;
- Az adott területen rendelkezésre álló humán erőforrás mennyiségét jelentősen csökkentheti a fejlettebb, kedvezőbb életfeltételeket biztosító centrumterületekre történő áramlás. Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb mértékben érezhető az a migrációs nyomás, amely elsősorban a fejlett területeket érinti: világszerte hatalmas tömegek kelnek útra háborús helyzetek, gazdasági, megélhetési okok, vagy az éghajlatváltozás hatásai elől menekülve;
- Az előregedő, fejlett országok e munkaerő egy részét felszívják, a bevándorlók ugyanakkor sok esetben minimális nyelvtudást, kompetenciákat igénylő munkakörökben tudnak csak munkát vállalni, ahol a munkaerőpiac szegmentumai között komoly feszültségek alakulhatnak ki, mint ahogyan problémát jelenthet a nyelvi, kulturális, vallási, szocializációs különbségek miatti feszültségek felerősödése is;

Zádori Iván dékánhelyettes, habilitált egyetemi docens a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Vidékfejlesztési Intézetében.

Nemeskéri Zsolt egyetemi tanár a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Kultúra- és Társadalomtudományi Intézetében és a Gál Ferenc Főiskola Gazdasági Karán.

- A népesség egyre inkább centrumterületeken koncentrálódik, a periféria-területek világszerte kiürülőben vannak. Természetesen a centrum-periféria jelleg folyamatosan átértékelődhet, korábbi versenyelőnyök megszűnhetnek és újabbak keletkezhetnek, amely szintén nagyfokú alkalmazkodóképességet igényel a munkavállalóktól. Ezzel párhuzamosan a szakmák, előállított termékek és szolgáltatások változása is folyamatos, mint ahogyan a fogyasztói igények és szükségletek is folyamatosan változnak, leértékelve korábbi tevékenységeket és felértékelve új tevékenységeket;
- Az egyes szektorok közötti átrendeződés is folyamatos: globális hatásmechanizmusok lehetővé teszik a korábban egy-egy területen meghatározó gazdasági tevékenységek kiszervezését, amelyeket nem feltétlenül követ új;
- Work-life balance és információtechnológia: munka és magánélet egyre inkább egymásba mosódik, a hagyományos családi értékek zavarait eredményezve.

A fentiek alapján elmondható, hogy a változásokhoz történő folyamatos alkalmazkodás a munkaerő-piaci folyamatokban is kiemelt jelentőséggel bír. A megfelelő kompetenciákkal rendelkező szakembereknek folyamatosan fejleszteniük kell tanulási képességeiket, készen állva arra, hogy más területeken is dolgozhassanak. Ez a folyamat rugalmasságot, alkalmazkodási képességet, és humántőke-befektetést igényel, megismerve a globális gazdasági, társadalmi és környezeti folyamatokat és kihívásokat. Ezek a tudáselemek lehetővé teszik számukra, hogy megértsék és kihasználhassák a globalizáció nyújtotta előnyöket és az emberi közösségek aktív, felelős állampolgáraivá váljanak.

A fejlett, modern társadalmakban kiemelt cél, hogy az emberek társadalmi folyamatokba való bekapcsolódásának, részvételének ne legyenek akadályai, amely természetesen a társadalom fogyatékos tagjaira is vonatkozik: fogyatékos nőknek, férfiaknak, fiatalabb és idősebb korosztályoknak egyaránt képesnek kell lenniük arra, hogy egyenlő feltételek mellett élhessék mindennapi életüket, korlátozás nélkül bekapcsolódhassanak a társadalmi folyamatokba és hozzáférhessenek a társadalom által biztosított szolgáltatásokhoz. A fogyatékos személyek munkaerő-piaci helyzete a fejlett világ szisztematikus foglalkoztatáspolitikai erőfeszítései ellenére a fogyatékoság nélkül élő csoportoknál lényegesen kedvezőtlenebb képet mutat világszerte. Ez a helyzet azonban nem tekinthető statikusnak, a folyamatosan változó munkaerő-piaci környezet, a gazdasági, társadalmi, környezeti változások, vagy éppen a technikai fejlődés egy globalizált világban könnyen új helyzeteket teremthet. Jelen tanulmányunk a 21. század elejének meghatározó foglalkoztatási, munkaerő-piaci trendjeinek feltérképezése mellett a fogyatékos munkavállalók munkaerő-piaci kihívásait és esélyeit vizsgálja az előttünk álló időszakban.

A munka jelentősége a 21. század elején³⁴

A munka fogalma 21. században komoly változáson megy keresztül. Az elmúlt évek gazdasági-társadalmi változásai tükrében koránt sem jelenthető ki teljes biztonsággal, hogy a munka a jövedelem egyedüli forrása, a társadalmi integráció feltétele, vagy éppen az önmegvalósítás egyedüli lehetősége. A hétköznapi élet tanúsága szerint jövedelemhez jutni nem csak a munkahelyek/vállalkozások által biztosított formai keretek között lehet. Az ötletgazdagság, kiskapuk, lehetőségek kihasználása, vagy éppen az ügyeskedés eredménye is biztosíthat magasabb jövedelmet, mint a munkahely, és ehhez a magas jövedelemhez is párosulhat magas társadalmi presztízs.

³⁴ A tanulmányban szereplő, munka világának jövőjével kapcsolatos kutatások az EFOP-3.4.4-16-2017-00004. sz. pályázat keretében történtek. Sebők (2018) alapján.

Az interneten, a közösségi oldalakon számos olyan fiatallal találkozunk, akik blogjuk működtetéséből tesznek szert bevételre, olyan interaktív módon közelítve korosztályukhoz, amely részben a szórakoztatást szolgálja, ugyanakkor számtalan hasznos információ megszerzésének lehetőségét is megteremti. A blogok működtetői nincsenek egyedül, kiterjedt kapcsolati hálót alakíthatnak ki személyekkel és a felületükön futó hirdetések vállalati háttérével. Ennek a generációnak ez a kreatív, alkotó tevékenysége – a munka! – a munkahelyeken dolgozó alkalmazottak számára sok esetben elérhetetlen jövedelmet tesz lehetővé.

Fentiekkel párhuzamosan ugyanakkor sokat hallhatunk arról is, hogy **vissza kell térni a munka alapú termeléshez**. E szemléletnek több oka van, így például az, hogy a munka jellege megváltozott és folyamatosan változóban van. A múlt század a nagyüzemi ipari és mezőgazdasági munka időszaka volt, amikor az emberek többsége **közösségben** végezte tevékenységét. A globalitás korában a munka jórészt elvesztette közösségi jellegét, **személytelenné, helytől függetlenné vált, rendszerét, tartalmát és formáját az emberi képességek kihasználására épülő, jól szervezett termelési/foglalkoztatási csoportosulások jelentik**.

A technikai fejlődés eredményeképpen egyre többen dolgoznak olyan eszközök, tárgyak, berendezések előállításán, amelyek birtokában a tulajdonosnak, az egyénnek egyre kevesebbet kell tennie azért, hogy ezek az eszközök az általa kívánt tevékenységeket elvégezzék. A gépesítés, az automatizálás, a robottechnika és technológiai fejlesztés terén megtett lépések abba az irányba mutatnak, hogy a folyamatosan megújuló eszközök segítségével a termelés hatékonyabbá válik és élőmunka-szükséglete erőteljesen csökken. Ez azonban (jelen pillanatban) koránt sem tekinthető a világ minden területén általánosnak, emberek milliárdjai élnek és dolgoznak olyan körülmények között, amely meglehetősen távol áll a fejlett világban tapasztalható jelenségektől.

A fenti néhány kiragadott példa is jól rávilágít arra, hogy az utóbbi néhány évtized munkával és foglalkoztatáspolitikával foglalkozó elméleti és gyakorlati útkereséseivel párhuzamosan, illetve attól részben függetlenül a modern társadalmak egyfajta szakaszhatárhoz érkeztek. A munkát értékelő és normának tekintő államok és népeiségek mellett olyan államok és népesség létezik – korábban is voltak ilyenek – amelyek a munkavégzés fejlett társadalmakban általában elfogadott normáit nem ismerik, szervezeti (állam, lakóhelyi) keretekben élve lényegében a létfenntartás elemi szintjein léteznek, külső segítségek rendszerébe ágyazottan. A gyarmatosítás évszázadai és a második világháború után szervezett fejlesztési stratégiák bevezetése a világ elmaradottabbnak tartott részeinél nem hozta a várt eredményeket. A kevésbé fejlett országokban a tényleges munkát és annak hasznát nem ismerve, nem is fogják fel minden esetben jelentőségét és szükségességét. Ez felveti az ilyen államok irányítóinak társadalmi-gazdasági és foglalkoztatáspolitikai felelősségét.

Tudatos vagy véletlen-e ez a magatartás? A helyzet alaposan vizsgálendő. A szituációt drámaian tükrözi **a munkaalapú társadalmakba irányuló migráció**, amely a munka és a foglalkoztatás kapcsán eltérő felfogással bíró tömegekkel árasztja el a világ egy részét. Ez a munka és a foglalkoztatáspolitikai problémáját is más módon veti fel, kezelésében a hagyományos megoldások nem elegendőek.

A vizionált új korszak egymással versengő elnevezéseiben (a szabadidő társadalma, élménytársadalom, kockázattársadalom és egyebek) a „munka” szóval már nem találkozunk: mintha eltűnt volna. A változások kezelésében, esetleges pozitív kiaknázásában biztosan nem segít, ha magától értetődőnek tekintjük a munkának a bérmunka társadalma virágkorában kialakult és megszilárdult értelmezését.

A fogalmak értelmezése és újraértelmezése nem csak játék a szavakkal. A munkának nevezett emberi tevékenység értelmezése, jelentése a társadalom tagjai számára, illetve a szerep, amit az

egyes egyének életében és a társadalom működésében betölt, a társadalmak története során folyamatosan, több hullámban és radikálisan változott. Ebben az átértelmeződési folyamatban jelenleg újabb fordulópontot, vagy inkább átalakulási szakaszt élünk át. Ez az átalakulás azonban nem illeszthető bele a „*munka társadalmának vége*” koncepció által kijelölt értelmezési keretbe, amelynek legfontosabb eleme a fizetett munka fontosságának, központi szerepének egyéni és társadalmi szintű csökkenése.

A munka hagyományos kontúrjainak elvesztésével a tevékenységek minden korábbinál szélesebb köre válik munkaként értelmezhetővé, és a pénzkereső munka minden korábbinál egyértelműbben válik a hasznos, értelmes, fontos tevékenység szinonimájává, miközben a munka értelmezése egyre jobban eltávolodik a „termelő” tevékenység klasszikus meghatározásától.

A modern ipari társadalmakban a munka (a tevékenység tartalmától függetlenül) alapvetően a foglalkozásszerűen végzett pénzkereső munkával, azaz a bérmunkával azonosítódik. Így a munka egyfelől a társadalmi identitás alapjaként, a társadalmi helyzet legfontosabb meghatározójaként és a társadalmi részvétel elsődleges formájaként, másfelől az önmegvalósítás és a személyes kibontakozás egyik legfontosabb terepeként, az „értelmes élet” szinonimájaként értelmezhető.

A bérmunka helyett azonban pontosabb lenne minden esetben – a német ‘Erwerbsarbeit’ mintájára – pénzkereső munkáról vagy fizetett munkáról beszélni, mert egyelőre nincs lényeges különbség a függő foglalkoztatás és az önálló keresőtevékenység között. A pénzkereső/fizetett munka természetesen nem kizárólagos értelmezése a munkának a modern társadalmakban sem, de kétséget kizáróan ez vált a munka kulturális alapértelmezésévé Európában.

A munka jövőjével kapcsolatban a PEW Research Center 2014-ben készült felmérése azt vizsgálta, hogy a robotika és a mesterséges intelligencia elterjedése hogyan fogja megváltoztatni a munkavégzést 2025-ig.³⁵ Legfontosabb megállapításait az alábbiakban összegezték:

- Bizakodásra okot adó tényezők
 1. Ugyan a technológiai fejlődés egyes foglalkozások végét fogja jelenteni, de ha történetileg vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy a technológiai fejlődés hatása a foglalkoztatásra eddig mindig pozitív volt (több munkahelyet teremtett, mint amennyi hatására megszűnt),
 2. a változások hatására teljesen új típusú munkavégzési formák fognak létrejönni, amelyek az emberi munkavégzés egyediségére épülnek,
 3. a technológiai fejlődés a legtöbb esetben mentesíteni fogja a munkát végző embert a munkavégzéssel együtt járó mindennapos „kínládástól”, ennek hatására a munkavégzéssel kapcsolatban sokkal pozitívabb hozzáállás alakulhat ki, ami összességében a társadalom javára válik,
 4. a változások alapvetően a társadalom döntésein keresztül fognak megvalósulni, ebből a szempontból kontrollálható a folyamat.
- Aggodalomra okot adó tényezők
 1. Az eddigiekben a technológiai fejlődés döntően a fizikai (kékgalléros) munkavégzést érintette, a fejlődés következő hulláma azonban már a magasan kvalifikált (fehérgalléros) szellemi foglalkozásokat is veszélyezteti,

³⁵ Forrás: <http://www.pewinternet.org/2014/08/06/future-of-jobs/>. Letöltve: 2017. december 20.

2. bizonyos magasan kvalifikált munkavállalók sikeresek lesznek a megváltozott feltételek mellett is, azonban a magasan képzett dolgozók egy része alacsonyabb szintű, szolgáltató jellegű munkával kell, hogy beérje, vagy – esetleg tartós – munkanélküliségre számíthat,
3. a jelenlegi oktatási rendszer nem képes sikeresen felkészíteni a tanulókat a jövő munkavégzésére, a politikai és gazdasági intézmények sincsenek felkészülve a (közel)jövő változásainak megfelelő, hatékony kezelésére.

A felmérés eredményei (mindkét területen különösen az utolsóként megfogalmazottak) az átgondolt, a valós társadalmi-gazdasági folyamatokra megfelelő választ adni képes foglalkoztatáspolitikai és munkaerő-piaci politika fontosságát támasztják alá.

Fogyatékos és megváltozott munkaképességű csoportok a munkaerőpiacon

A bemutatott munkaerő-piaci tendenciák mellett a munkaerőpiac sajátos szegmentumát jelentik a megváltozott munkaképességűek és fogyatékos emberek. Ezen csoportok munkavégző képessége, így lehetőségeik is igen eltérőek. Az életkor, lakóhely, egészségi állapot, családi helyzet, iskolai végzettség tekintetében meglévő jelentős különbségek mellett fontos különbség az is, hogy egyes károsodásoknak látható jelei vannak, míg másoknak nincsenek. Általában a megváltozott munkaképességű és fogyatékos emberek a munkaerőpiacon hátrányban vannak koruk és képzettségük tekintetében, és sokszor számukra nem megfelelő munkahelyen dolgoznak. Mindent súlyosbítja a képzés és szakmai felkészültség hiánya.

A fejlett világban az elmúlt évtizedekben kialakult gyakorlatok, a különböző módszerek megpróbálnak a teljes emberre koncentrálni, azonban a társadalmi, gazdasági változások, nem egy esetben válságok háttérbe szorítottak hátránykezelési intézkedéseket. Az utóbbi időben átalakultak a munkaerőpiacok, a munkaerő szempontjából megerősödött a keresletorientáció, melynek okai között megtalálható a globalizáció, a mobilitás, a tudás felértékelődése. Ugyanakkor érezhetővé vált a szegmentáció, a strukturális különbségekből fakadó leszakadás is. A modern munkaerőpiacon a fogyatékos és megváltozott munkaképességű emberek munkaerő-piaci esélyegyenlősége akkor tud javulni, ha következetesen érvényesülnek az esélyegyenlőséghez, az egész életen át tartó tanulás elveihez kapcsolódó, meghatározó, nemzeti szakpolitikai támogatások.

Európában a fogyatékos és tartósan fennálló egészségi problémával rendelkező személyek száma eléri a 90 millió főt. Több mint a fele a gazdaságilag aktív népesség közé tartozik. 2013-ban a fogyatékos emberek foglalkoztatottsága (48,5%) 23 százalékponttal alacsonyabb, mint a nem fogyatékos személyek körében mért adat, a munkanélküliségi ráta 19,0%-ot tett ki. Hasonló tendenciák figyelhetők meg a világ más fejlett régióiban is, a Centers for Disease Control and Prevention 2013-as tanulmánya szerint az Egyesült Államok felnőtt lakosságának 22,2 százaléka rendelkezik valamilyen fogyatékossgal.³⁶

Az Európai Unióban 2000-től a foglalkoztatási hátrányok kezelését célzó iránymutatások és cselekvési tervek az integrált foglalkoztatás, s ebből következően az aktív programok prioritását hangsúlyozzák. Ez meghatározza az intézkedésekre, eszközökre és közvetlenül a foglalkoztatásra fordítandó támogatások irányát és a ráfordítások arányait is. Bár az egyes tagországokban alkalmazott foglalkoztatás-támogatási gyakorlatok igen különbözőek, az azonban általában jellemző, hogy a foglalkoztatási formák, s az egyes eszközök rehabilitációs feladatai pontosan meg-

³⁶ Centers for Disease Control and Prevention

https://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/mm6429a2.htm?s_cid=mm6429a2_w

határozottak és ezekhez vannak rendelve a támogatások. A foglalkoztatási támogatások meghatározó részét – a legtöbb országban – a nyílt munkaerőpiacon működő gazdálkodó szervezetek kapják, s jóval kisebb arányban részesednek ebből a védett szervezetek. A személyre vonatkozó támogatások mindenekelőtt a munkahely megtartását, ezt követően a nyílt foglalkoztatás megvalósítását célozzák, s csak ezek sikertelensége esetén szolgálják a védett foglalkoztatást. (Szellő, 2009) A fogyatékoság kezelésének új szemléleti módja (mainstreaming), ami a fokozottan személyre szabott megközelítéssel elérhető eredmények főáramba helyezését tartja a hátránykezelés eredményes formájának, értelemszerűen a korszerű rehabilitáció eszközrendszerében is a főáramú programokat helyezi előtérbe. (Nemeskéri – Szellő, 2017)

A 2010–2020 közötti időszakra vonatkozó Európai Fogyatékoságügyi Stratégia átfogó célkitűzése az, hogy erősítse a fogyatékos személyek pozícióját annak érdekében, hogy teljes mértékben élhessenek jogaikkal, és teljeskörűen részt vehessenek a társadalomban és az európai gazdaságban, különösen az egységes piac keretében. A Bizottság nyolc cselekvési területet jelölt ki: akadálymentesítés, részvétel, egyenlőség, foglalkoztatás, oktatás és képzés, szociális védelem, egészség és külső fellépés. Ezen belül a fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek munkavégzésével kapcsolatos fő üzenet továbbra is az integrált foglalkoztatás, az esélyegyenlőség, a lehetőség szerinti teljes élet elősegítése. Fontos meghatározása a stratégiának a minőségi munkahelyek létrehozása, fejlesztése, mivel azok biztosítják a gazdasági függetlenséget, ösztönzik a személyes teljesítményeket, és a legmegfelelőbb védelmet nyújtják a szegénység és kirekesztettség ellen.

Digitalizáció

A munkaerőpiac radikális változáson megy keresztül többek között a megállíthatatlan technikai fejlődésnek köszönhetően. A digitalizáció tovább szélesítette a felülszegmentált munkaerőpiacot és annak kompetenciaszükségletét. Hatással van az egyre erőteljesebben jelentkező generációs problémákra is, talán sohasem volt még ilyen mély szakadék az egy munkahelyen dolgozó aktív generációk között. A változás oka egyszerű: az ipari társadalmat fokozatosan felváltotta az információs társadalom, majd a tudásalapú társadalom, amely teljesen átírja az emberek közötti kommunikáció rendjét és folyamatát.

A 21. században a digitális kompetenciával való rendelkezés nemcsak az infokommunikációs technológiákhoz való hozzáférést és azok használatát jelenti, hanem magában foglalja a kapcsolódó és megfelelő ismeretek, készségek és attitűdök birtoklását is. Egy, a teljes Európai Unióra kiterjedő kutatás a digitális befogadásról és készségekről megállapította, hogy az unió népességének közel 47%-ának digitális kompetenciái nem megfelelőek, és ez magában foglalja azt a 23%-ot, akik semmilyen digitális kompetenciával nem bírnak (Vuorikari, 2013).

A tudásalapú társadalom, a tudásalapú jövőkép alapvető fejlesztési formája az informatika, az IKT, és a megszerezhető digitális kompetenciák. Az előrejelzések 2025-ig azt mutatják, hogy az IT-szektor bővülése, fejlődése továbbra is meghatározó lesz. A megfelelő digitális kompetenciával rendelkező pályakezdők elhelyezkedési esélyei alapvetően nőni fognak 2025-ig, egyrészt demográfiai csökkenésük miatt, másrészt a gazdasági növekedés, a kapcsolódó beruházások következtében. Foglalkoztatás bővüléssel lehet számolni az automatizálás, az informatika, a gépészet, az elektronika területén. Mindemelllett a pályakezdők munkaerő-piaci esélyeit növeli az előregedésből adódó munkaerőpótlás. (Szellő, 2014) Ugyanakkor minden más szakterületen belül is egyre inkább szükségletté válik a digitális kompetenciák legalább ECDL szintű megléte.

A digitalizáció a fogyatékos és megváltozott munkaképességű csoportok munkaerő-piaci lehetőségeit és esélyeit, amennyiben rendelkeznek a szükséges digitális kompetenciákkal, jelentős

mértékben javíthatja. Amennyiben tehát e kompetenciák rendelkezésre állnak, a határok egyre inkább elmosódnak a fogyatékos és más csoportok munkavégző képessége között, ráadásul a digitális munkavégzés azok számára is lehetővé teszi a munkaerőpiacon történő megjelenést, akik mozgásukban korlátozott munkavállalóként korábban csak nagy nehézségek árán végezhettek munkát. Ebből az aspektusból tehát kiemelt jelentősége van azoknak a fejlesztő, képző, át-képző programoknak, amelyek a fogyatékos és megváltozott munkaképességű csoportok számára is reális, elérhető lehetőségként biztosítják a 21. századi munkavégzéshez szükséges digitális kompetenciák elsajátítását. Lényeges azonban megjegyezni, hogy a digitális kompetenciák mellett a munkavégzéshez szükségesek lehetnek olyan egyéb kulcskompetenciák is, amelyek tekintetében e csoportok továbbra is versenyhátrányban vannak a munkaerőpiacon.

Technikai fejlődés

A technológiai fejlődés eredményeképpen egyes iparágakban nagyon gyorsan átalakul munkaerőpiac képzettség szerinti összetétele, változik a képzett és képzetlen munkaerő iránti kereslet. Csupán különböző becslések léteznek azzal kapcsolatban, hogy az automatizálás várható hatásai a jelenleg foglalkoztatott munkaerő mekkora hányadát fogják majd érinteni, és az ezeken a területeken felszabaduló munkaerő milyen más területeken tud majd elhelyezkedni és az egyén, illetve a társadalom szempontjából hasznos tevékenységeket folytatni. Ebből a szempontból tehát nem csupán a fogyatékos és a megváltozott munkaképességű csoportok vannak veszélyben, hanem minden más munkaerő-piaci szegmentum is.

A változásokat természetesen nehéz előre megjósolni, mint ahogyan azt is, hogy a fejlődés milyen mértékben és milyen gyorsan alakítja át az adott szektorokat és tevékenységi területeket, mint ahogyan minden bizonnyal lesznek majd olyan tevékenységek, amelyek esetében ideig-óráig a hagyományos és új folyamatok egyidőben, egymással párhuzamosan zajlanak majd, amely nem feltétlenül jelenti a humán tényező teljes kizárását, hanem sokkal inkább azt, hogy a munkavállalóknak más típusú feladatokat kell majd ellátnia az adott rendszereken, szervezeten belül.

E folyamatok mellett érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az intenzív technikai fejlődés és innovációs tevékenységek egyre több olyan megoldást is generálhatnak, amelyek a fogyatékos és megváltozott munkaképességű csoportok munkaerő-piaci helyzetét és életminőségüket javítják. Természetesen ezeknek a fejlesztéseknek csak egy része válik valóban piacképes és az érintett csoportok számára is elérhető és hasznos terméké, azonban nagy mértékben hozzájárulhatnak ahhoz, hogy helyzetük, munkaerő-piaci lehetőségeik a korábbiaknál kedvezőbben alakuljanak.³⁷

A fenti folyamatok esetében azonban további lényeges elemnek tekinthető, hogy a fogyatékos és megváltozott munkaképességű csoportok milyen mértékben férnek hozzá a technikai fejlődés által produkált innovatív megoldásokhoz, illetve az előbb említett automatizálási folyamatok által generált „versenyhelyzetben” e csoportok és egyének hasonló esélyekkel indulnak-e, mint a nem fogyatékos társaik? A válasz minden bizonnyal az, hogy az alapvetően kedvezőtlen helyzetű csoportok egyébként is jelentős munkaerő-piaci versenyhátrányai inkább fokozódnak, mint csökkennek, azonban összességében a technikai fejlődés eredményei inkább lehetőségnek, mint fenyegetettséggé tekinthetők e csoportok esetében.

³⁷ A közelmúltban mutatta be például a mozgáskorlátozottak járását segítő okosnadrágot a Zürichi Alkalmazott Tudományok Egyeteme (ZHAW). A termék jelentős mértékben segítheti a mozgásukban korlátozottak egy részét abban, hogy mozgásuk könnyebb lehessen.

<https://index.hu/techtud/2019/04/26/mozgaskorlatozott-okosnadragsvajc/>

A munkaerő sokszínűsége

A nemzetközi szakirodalomban, az elméletben és egyre többször a gyakorlatban is megjelenik a munkaerő sokszínűségének (diverse workforce, workplace diversity, stb.) kedvező hatása az egyes szervezetek, vállalatok mindennapjaiban. Maga a koncepció nem tekinthető újnak, inkább divatnak, azonban a sokszínűségnek a szervezetre, a vállalatok által produkált termékekre és nyújtott szolgáltatásokra gyakorolt hatásai, valamint a hosszabb távú sikeresség és versenyképesség szempontjából komoly jelentősége van, amennyiben az adott szervezet valóban profitál a sokszínűségből.

A sokszínűség és változatosság homogén monokultúráknál sikeresebb stratégiái a természetben és az emberi társadalmakban is megfigyelhető jelenségek, amely logika alapján vállalatok, szervezetek, munkahelyek esetében is lehetnek kiaknázható előnyei a változatosságnak. A változatosság és sokszínűség alapja lehet az etnikai hovatartozás, a nem, a vallás, az életkor, kompetenciák, képességek, sajátos tapasztalatok, vagy éppen a szexuális irányultság. Ebbe sorba jól illeszkedik a fogyatékos és megváltozott munkaképességűek köre, amelyből az adott szervezetek is profitálhatnak, amely részben az általuk elvégzett munkából származhat, részben pedig abból, hogy sajátos élethelyzetükből fakadóan olyan tudáselemekkel, tapasztalatokkal, ötletekkel rendelkezhetnek, amelyekkel a nem fogyatékos társaik nem.

A szakirodalomban az elmúlt években számos érdekes tanulmány³⁸ látott napvilágot, amelyek sokszínű piaci szereplők és szervezetek gazdasági teljesítményét, alkalmazkodóképességét, versenyképességét hasonlítja össze olyan vállalatokkal, amelyek stratégiai prioritásai között a sokszínűség nem igazán szerepel. Figyelemreméltó eredményei továbbá ezeknek a kutatásoknak, hogy általában a munkavállalók is szívesebben dolgoznak olyan munkahelyeken, ahol a sokszínűség nem probléma, hanem lehetőség és érték. Noha e kutatási eredmények rendre kiemelik azt, hogy sokszínű vállalatok teljesítménye jelentős mértékben meghaladja sokszínű vállalatok eredményeit, érdemes megjegyezni, hogy a sokszínűség minden bizonnyal csak egy tényező a sok közül, amely az adott szervezetek piaci, gazdasági teljesítményeit magyarázza, az viszont nyilvánvaló, hogy ez az új stratégiai szemlélet szélesebb körben történő elterjedése kedvező módon befolyásolhatja a fogyatékos és megváltozott munkaképességű csoportok munkaerőpiaci, elhelyezkedési esélyeit a jövőben.

Az új vállalati stratégiai irányok megjelenése és egyre szélesebb körben történő elterjedése mellett fogyatékos személyek, illetve munkavégzési képességeikkel kapcsolatos negatív attitűdök vagy sztereotípiák az elmúlt évtizedekben történt kedvező elmozdulások, kormányzati, foglalkoztatáspolitikai tevékenységek ellenére sem tűntek el, amelyek folyamatosan kedvezőtlen irányban befolyásolják a fogyatékkal élők munkaerőpiaci lehetőségeit, esélyeit.

A munkáltatók részéről rendszeresen felmerül, hogy a fogyatékos emberek kevésbé képesek hatékony munkát végezni, kevésbé képzettek, kevésbé termelékenyek, vagy éppen jelentős többletköltségeket generálnak a szervezetnek. A fogyatékos személyekkel kapcsolatos negatív attitűdök megváltoztatása a jövőben lényeges feladatként jelentkezik, ahol nem csupán a szervezetek prioritásait és stratégiáit szükséges megváltoztatni és a sokszínűséget és befogadó attitűdjüket erősíteni, hanem az egészséges munkatársak érzékenyítése is lényeges szereppel bír, amely tovább erősítheti a befogadóbb munkahelyi légkör megteremtését.

³⁸ Például a McKinsey publikációi és kutatási eredményei a munkahelyi sokszínűséggel kapcsolatban. <https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/why-diversity-matters>

Globális kihívások

A korábban elszigetelten, lokálisan jelentkező kritikus gazdasági, társadalmi és környezeti jelenségek globális szinten történő megjelenése a 20. század második felétől figyelhető meg, egyre komolyabb feszültségeket generálva a világban. A növekvő környezeti ártalmak, a természeti források várható kimerülése, a túlnépesedés kihívásai, a fejlett és kevésbé fejlett, gazdag és szegény régiók közötti egyre nagyobb különbségek, a migráció és globális biztonság egyre égetőbb kérdései, az erőforrásokhoz történő hozzáférésben tapasztalható hatalmas különbségek, vagy éppen a fokozódó intenzitással globálisan is jelentkező éghajlatváltozás, összességében az emberi tevékenységek által generált negatív visszacsatolások az elmúlt évtizedekben világszerte komolyabb hatást gyakoroltak az emberi közösségekre.

A fenntarthatóság kihívásai a munkaerő-piaci szempontból is egyre komolyabb hatást gyakorolnak világszerte. Az ENSZ 193 tagállama 2015. szeptember 25-én a 2030-ig tartó időszakra 17 fenntartható fejlesztési célt fogadott el. E célrendszer a 2000 és 2015 között szintén az ENSZ által megfogalmazott célokat váltotta fel. (Millennium Development Goals³⁹) Míg a korábbi célrendszerben munkaerő-piaci kihívásokkal kapcsolatos feladatok csak implicit módon jelentkeztek, addig a jelenlegi fenntartható fejlesztési célok esetében a 8. cél már explicit módon hívja fel a figyelmet a munkaerőpiaccal kapcsolatos feladatokra.

A 8. cél, tehát **a tartós, inkluzív és fenntartható gazdasági fejlődés, teljes és hatékony foglalkoztatás és tisztességes munka megteremtése mindenki számára** természetesen a fogyatékos emberek és megváltozott munkaképességű csoportok munkaerő-piaci lehetőségeiről és esélyeiről is szól. A fogyatékos személyek más céloknál is megjelennek, különösen az oktatással, a növekedéssel és a foglalkoztatással, az egyenlőtlenséggel, illetve hozzáférhetőséggel kapcsolatban. Bár a „fogyatékos” szó nem szerepel közvetlenül minden célban, a többi cél elérése is jelentős mértékben hozzájárulhat a fogyatékos személyek befogadásának, esélyeinek, lehetőségeinek, valamint fejlődésének biztosításához.⁴⁰

A fogyatékos emberek hangsúlyos megjelenése e célrendszerben mindenképpen pozitív, azonban némileg árnyalhatja a képet az, hogy az elmúlt évtizedek fenntartható fejlődéssel kapcsolatban megfogalmazott céljai tartalmi szempontból szinte alig változtak, mint ahogy makroszinten az emberi magatartás és a negatív világtrendek sem lényegesen. Ráadásul a fogyatékos munkavállalók munkaerő-piaci helyzetének javításával kapcsolatos lépések, politikák, stratégiák és piaci, üzleti gyakorlatok nagyon leegyszerűsítve a fejlett világ lépései, politikái, stratégiái és jó gyakorlatai, a fejlődő országokban lényegesen kisebb figyelem irányul e csoportokra.

³⁹ 2000-ben 189 ENSZ-tagállam kötelezte el magát amellet, hogy 2015-ig:

1. Véget vetnek a súlyos szegénységnek és éhínségnek
2. Megvalósítják a mindenkire kiterjedő alapfokú oktatást
3. Előmozdítják a nemek közötti egyenlőséget és segítik a nők felemelkedését
4. Csökkentik a gyermekhalandóságot
5. Javítják az anyai egészségügyet
6. Küzdenek a HIV/AIDS, a malária és más betegségek ellen
7. Biztosítják a környezeti fenntarthatóságot
8. A fejlesztés érdekében globális partnerséget építenek ki

⁴⁰ <https://www.un.org/development/desa/disabilities/envision2030.html>

Összegzés

A fogyatékos emberek munkaerő-piaci kihívásai és esélyei nehezen jelezhetők előre, azonban kiemelt jelentőségű e munkaerő-piaci folyamatok szisztematikus nyomon követése az előttünk álló időszakban. Lényeges azonban rámutatni arra, hogy a nem fogyatékos munkaerő-piaci szereplők várhatóan hasonló kihívásokkal szembesülnek majd, amely bizonyos szakmák esetében akár versenyhelyzetet is teremthet a társadalom fogyatékos és a nem akadályozott emberek munkaerő-piaci csoportjai között, ahol a nem fogyatékos személyek kedvezőbb esélyekkel indulhatnak. E sajátos „versenyelőnyt” kompenzálhatja az állami szerepvállalás és szisztematikus foglalkoztatáspolitikai eszközrendszer.

Másrészt arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a tanulmányban vázolt kihívásokra adott válaszok és jó gyakorlatok alapvetően a fejlett világban megfigyelhető folyamatok, a fejlődő országokban lényegesen kisebb mértékben kerülnek e kihívások fókuszba, amely jelentős különbségeket, aránytalanságokat generál a munkaerőpiacon.

Általánosságban elmondható, hogy fogyatékos munkavállalókkal kapcsolatos munkaerő-piaci kihívások kezelése és menedzselése a legtöbb országban jelen pillanatban a komoly társadalmi beágyazottsággal, illetve kormányzati támogatással, finanszírozással rendelkező szociális ellátórendszerre épít. E támogatás és segítségnyújtás arra irányul, hogy erősítse és javítsa az adott célcsoportok képességeit és lehetőségeit a társadalomban, akik sérülékeny élethelyzetben vannak, vagy éppen sérülékeny élethelyzetbe kerülnek. A szociális szolgáltatások elősegíthetik az egyén gazdasági és szociális biztonságát, és hozzájárulnak az egyenlő életkörülmények megteremtéséhez, amely optimális esetben a jövőben is lehetővé teszi a fogyatékos és megváltozott munkaképességű csoportok részvételét és aktív bekapcsolódását a társadalomba.

Irodalomjegyzék:

- Barakonyi E. (2016): Pályakezdő fiatalok munkaerő-piaci esélyei a Dél-dunántúli régióban 2025-ig kutatási összefoglaló. In: Zádori Iván (szerk.): Alternatív munkaerőpiac: fejezetek munkatudományi, munkaerő-piaci kutatásokról 2008–2015. Pécs: PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.
- Digitális Munkaerő Program (2016): Megoldási javaslatok az informatikus és digitális szakember hiány kezelésére. Budapest: IVSZ Szövetség a Digitális Gazdaságért.
- Ferrari, A. (2013): DIGCOMP: A digitális kompetencia értelmezésének és fejlesztésének európai keretrendszere. Report EUR 26035 EN
- Nábelek F., Sturcz A., Tóth I. J. (2016): Az automatizáció munkaerő-piaci hatásai. Járási munkaerő-piacok automatizációs kitettségének becslése. Budapest: MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet.
- Nemeskéri Zs. & Szellő J. (2015): A munkaerő-piaci környezet alakulása, különös tekintettel, a fiatal diplomások helyzetére. PTE Diplomás Pályakövető Rendszer tanulmánykötet. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Nemeskéri Zs. & Szellő J. szerk. (2017): Digitális kompetenciák és a pályaaorientáció munkaerő-piaci összefüggései a 21. században. Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
- Nemeskeri, Zs. - Szello, J. - Zadori, I. – Barakonyi, E. (2016a): Digital Competencies and Career Orientation in the 21 st Century: Hungarian Labor Market Approach. REVISTA ROMANA DE STATISTICA 60:(12) pp. 78-92.
- Nemeskeri, Zs. - Szello, J. - Zadori, I. – Barakonyi, E. (2016b): Digital Competencies and Career Orientation in the 21st Century. In: Dan CRUCERU (szerk.). Artifex" University of Bucharest: Program of the International Symposium. " Research-Forecast-Decision in the Social -Economic System". Bucharest: Bucharest University of Economic Studies, 2016. pp. 292-309
- Sebők, M. szerk. (2018): A munka világa a 21. század elején. Bp: Saxum.
- Szellő J. szerk. (2014). Pályakezdő fiatalok munkaerő-piaci esélyei a Dél-dunántúli régióban 2025-ig. Zárótanulmány, Pécs: Pécsi Tudományegyetem.

Zádori I. - Sebők M. - Nemeskéri Zs. (2016): Sustainability, HRM and Public Services. Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás; a Nemzeti Közszerológálati Egyetem közizagzatás-tudományi szakmai folyóirata, 2016:(2) pp. 42-57.

Internetes források:

Vuorikari, R. (2013): A digitális kompetencia elsajátítása – a 21. századi polgárok előtt álló feladat. (2017.02.20.) http://www.schooleducationgateway.eu/hu/pub/experts/riina_vuorikari_-_becoming_dig.htm

Marosiné Kuna Zs., Nagy G. M., Nikodémus A., Szendrényi P. (2016): Digitális gazdaság és foglalkoztatás. Összefoglaló a MKT Munkaügyi Szakosztálya és a NGM Gazdaságfejlesztési Államtitkárságának közös rendezvényéről. In: Munkaügyi Szemle Online. 2016. június. (2017.01.15) <http://www.munkaugyiszemle.hu/digitalis-gazdasag-es-foglalkoztatás>

ILO World Employment Social Outlook 2019. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_670542.pdf

OECD Future of Work and Skills. https://www.oecd.org/els/emp/wcms_556984.pdf

BALÁZS-FÖLDI EMESE

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ SZEMÉLYEK MUNKAERŐ-PIACI SZEREPVÁLLALÁSA ÉS A FELSŐFOKÚ ISKOLAI VÉGZETTSÉG ÖSSZEFÜGGÉSEI

Napjainkban egyre jelentősebb figyelem irányul a hátrányos helyzetű csoportok, így a fogyatékossgal élő személyek társadalmi integrációjára. Az 1998. évi a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségéről szóló XXVI. törvény a fogyatékossgal élő személyek integrációjának megvalósulását elősegítő legfontosabb területekként az oktatást és a foglalkoztatást nevezi meg. Az Európa 2020 stratégia foglalkoztatásra és oktatásra vonatkozó célkitűzései kiemelten jelentősök a fogyatékossgal élő személyek szempontjából. Az aktív korosztály foglalkoztatási rátájának 75%-ra emelése, a 30-34 év közötti korosztály felsőfokú képzettségi szintjének 40%-ra növelése ténylegesen lehetővé teszi a fogyatékos emberek társadalmi felzárkózását és integrációját (Net1).

A fogyatékossgal élő személyek foglalkoztatásból való kirekesztődésének legsúlyosabb következménye az életszínvonal és az életminőség területén jelentkezik. Európai Uniós felmérések szerint a fogyatékossgal élő népességet magasabb mértékben érinti a szegénység problémája. Ezért mind az Európai Unióban, mind hazánkban kiemelt célként jelenik meg az érintett hátrányos helyzetű csoport képzettségi szintjének és gazdasági aktivitásának növelése. A jelenleg tapasztalható munkaerőhiány növeli annak esélyét, hogy a fogyatékossgal élő személyekre a gazdasági szektor, mint potenciális munkavállalókra tekint. Erre azonban felkészültséget kell mutatnia mind az érintett munkavállalói csoport tagjainak, mind a munkáltatóknak.

A tanulmány a rendelkezésre álló releváns hazai statisztikai felméréseket, illetve kutatási eredményeket alapul véve elemzi a fogyatékossgal élő személyek felsőfokú iskolai végzettségének és munkaerő-piaci szerepvállalásának összefüggéseit.

A fogyatékossgal élő népesség iskolai végzettségének, illetve gazdasági aktivitásának jellemzőiről a Központi Statisztikai Hivatal népszámlálási adatfelvételei nyújtanak információt (Lakatos - Tausz, 2009; KSH, 2014b; KSH, 2015; KSH, 2018). Eddig három alkalommal került be a fogyatékossgal témaköre a makrocenzus egészségi állapotra vonatkozó adatgyűjtéseibe, 1990-ben, 2001-ben és 2011-ben. Az 1990-es népszámlálásnál csupán a lakosság 20%-át vonták be a fogyatékossgalra vonatkozó adatfelvételekbe, míg 2001-ben és 2011-ben már a teljes lakosság lekérdezése megtörtént. A 2011-es népszámlálást követően öt évvel került sor mikrocenzus végzésére. A 2016-os mikrocenzus alkalmával a teljes népesség 10%-ára terjedt ki az adatfelvétel, és a lakosság lekérdezése során mind a fogyatékossgal, mind az egészségi okok miatti korlátozottság kérdésköre a vizsgálat fókuszába került (KSH, 2018).

Az adatok elemzését, összehasonlítását nehezítik az adatfelvételekből fakadó eltérések. Egyrészt a kialakított fogyatékossgal típusok megnevezései változtak a különböző felmérések során, másrészt a makrocenzusok alkalmával, mind a fogyatékossgal élő lakosság iskolai végzettségére, mind gazdasági aktivitására vonatkozó adatgyűjtések megvalósultak, míg a 2016-os mikrocenzusból az iskolai végzettségre vonatkozó eredmények nem elérhetőek. Ezért nem minden esetben valósulhat meg a négy adatfelvétel adatainak összehasonlítása.

Balázs-Földi Emese tanársegéd a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Gyógypedagógiai Kar Szociálpedagógiai Tanszékén.

A fogyatékossgal élő lakosság iskolai végzettségének és munkaerő-piaci jellemzői

A technológiai fejlődés kapcsán jelentkező kihívások ellenszere a képzett, a változó munkaerő-piaci kereslethez igazodó kompetenciákkal rendelkező munkaerő. A negyedik ipari forradalom korszakában a peremhelyzetben lévők szempontjából az Európai Unió kiemelt jelentőségűnek látja mind a képzettségi, mind a kompetencia szint emelését, egyrészt a felsőfokú iskolai végzettséget megszerzők arányának növelése, másrészt az életen át tartó tanulásba való bekapcsolódás, illetve a munkatapasztalat-szerzési programok által. (Net2; Csoba, 2018)

A hátrányos helyzetű csoportok társadalmi integrációjának, társadalmi és gazdasági helyzetének javítása szempontjából nélkülözhetetlen eszköz a képzettségi szint emelése, melynek előfeltétele a felsőoktatás nyitottá, befogadóvá, hozzáférhetővé válása (Leuven, 2009; Kiss, 2014; Yerevan, 2015; Kiss, 2016; Széll, 2016). A magyar állam 2002 óta fókuszál kiemelten a fogyatékossgal élő emberek felsőfokú tanulmányainak kérdésére (29/2002. (V. 17.) OM rendelet) 2005 óta a felsőoktatásba való bekerülés megkönnyítése és az esélyegyenlőség elvének érvényesülése érdekében többletpontszámokat biztosítanak a fogyatékossgal élő emberek számára (2005. évi CXXXIX. tv.).

Az intézkedéseknek köszönhetően a fogyatékossgal élő népesség nagyobb eséllyel léphet be a felsőfokú képzésekbe, de az Eurostudent V., Eurostudent VI. és Laki (2012, 2015) felméréseinek eredményei alapján megállapítható, hogy létszámuk még mindig átlagérték alatti, tehát a felsőoktatásban továbbra is alulreprezentált hallgatói csoport. (Mező – Mór, 2016; Net3, Net4)

A népszámlálási eredményeket összefoglaló 1. táblázat adatai alapján látható, hogy a fogyatékossgal élő népesség iskolai végzettsége a nem fogyatékossgal élő lakosagétól jelentős mértékben elmarad. (Balázs-Földi – Dajnoki, 2016b:149) A két népesség között szembeötlő különbségek a képzettségi szint szempontjából az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők, illetve a felsőfokú végzettséggel rendelkezők között figyelhetők meg. Az általános iskolai végzettséggel nem rendelkezők aránya mindkét csoportban dinamikusan csökken, azonban míg a nem fogyatékossgal élő népesség esetében ez 2011-ben már csupán 1,2%, addig a fogyatékossgal élő lakosag körében még mindig 15,8%-os mértékű.

Pozitív tendenciaként emelhető ki, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya mind a nem fogyatékossgal, mind a fogyatékossgal élő népesség körében emelkedik. Az 1990-es és 2001-es népszámlálási eredmények szerint azonban a nem fogyatékossgal élő diplomával rendelkező személyek aránya kétszerese a fogyatékossgal élő felsőfokú végzettségű lakosokénak. Ez a különbség (6,5%) a 2011-es népszámlálásnál már nem ilyen mértékű, de még mindig jelentős.

A fogyatékossgal élő személyek munkaerő-piaci részvétele jelentős mértékben elmarad a nem fogyatékossgal élő személyekétől. Az érintettek elhelyezkedését statisztikai elemzések és kutatási eredmények szerint, több tényező befolyásolja, így a fogyatékossgal élő személyek alacsony iskolai végzettsége, lakhatási helyzete (elsősorban hátrányos helyzetű településeken és régiókban élnek), életkori sajátossága (jellemzően az 50 év feletti életkor), mobilitásban jelentkező nehézsége. (Széll et al., 2013; Balázs-Földi – Dajnoki, 2016a)

1. TÁBLÁZAT: A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ ÉS NEM FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ LAKOSSÁG MEGOSZLÁSA ISKOLAI VÉGZETTSÉG ALAPJÁN 1990, 2001, 2011 (%)

	1990		2001		2011	
	Nem fogyatékos-sággal élő népesség	Fogyatékos-sággal élő népesség	Nem fogyatékos-sággal élő népesség	Fogyatékos-sággal élő népesség	Nem fogyatékos-sággal élő népesség	Fogyatékos-sággal élő népesség
Ált. iskolai végzettségnél alacsonyabb	30,6%	50,1%	19,3%	31,6%	1,2%	15,8%
Ált. iskola	31,8%	30,6%	30,2%	38,8%	36,3%	37,5%
Középiskola érettségi nélkül	3,2%	5,7%	17,1%	10,3%	19,5%	17,4%
Középiskola érettségivel	17%	9,7%	23,3%	14,3%	27,5%	20,3%
Egyetem, főiskola	7,4%	4%	10,2%	5%	15,5%	9%

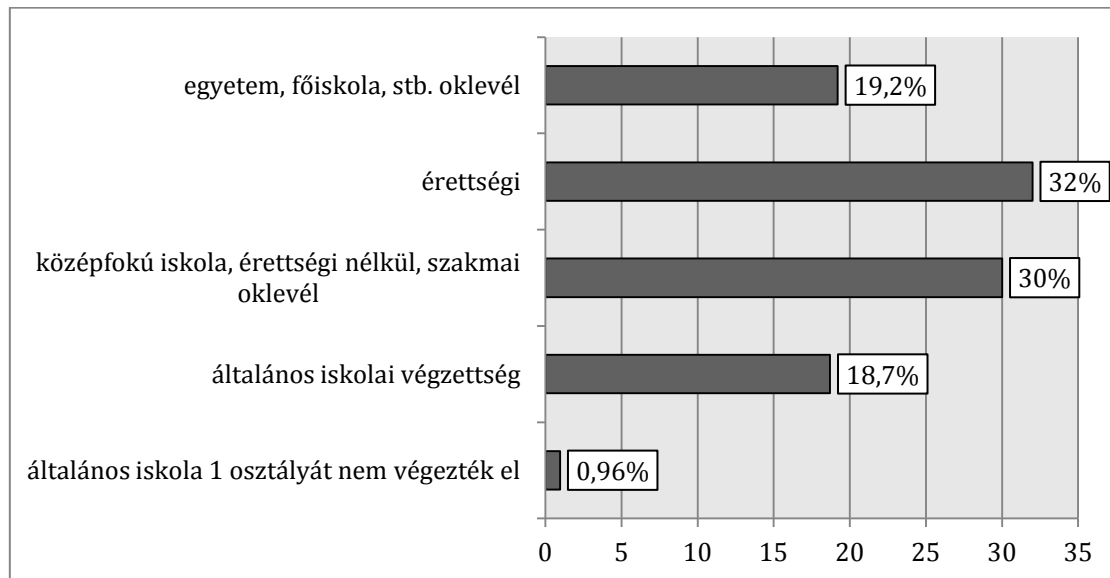
Forrás: Balázs-Földi – Dajnoki (2016b) p.149.

A képzettségi szint emelése mellett a magyar kormányzat a fogyatékos-sággal élő emberek foglalkoztatottságának növelését is kiemelten kezeli. Egyrészt az egyenlő bánásmód és esélyegyenlőség megvalósulása érdekében törvényi szintre emelte a munkaerőpiacot is érintő diszkrimináció tilalmát és a jogi védelem garantálására létrehozta az Egyenlő Bánásmód Hatóságot (2003. CXXV. tv.), továbbá elsőként írta alá az ENSZ fogyatékos-sággal élők jogaival kiemelten foglalkozó jegyzőkönyvét (2007. évi XCII.). Másrészt akkreditált szervezetek működésének egyszerűsítésével átformálta a védett foglalkoztatás rendszerét (327/2012. (XI. 16.) Korm. rend.), 2012-ben jelentős mértékben (közel egymillió forintra) emelte a nemzetközileg is sokat vitatott foglalkoztatási rehabilitációs hozzájárulás összegét (Nemeskéri, 2018; Szellő – Nemeskéri, 2018; 2011. évi CXCI. tv.), valamint átalakították a rokkantnyugdíj rendszerét. Az intézkedések hatására a fogyatékos-sággal élő személyek munkaerő-piaci helyzete is némiképp javult. A 2016-os mikrocenzus eredményei szerint a foglalkoztatási rátájuk 16%-ra emelkedett, de még mindig jelentős mértékben elmarad a nem fogyatékos-sággal élő lakosságtól. (KSH, 2018)

Mind statisztikai, mind kutatási eredmények szerint az iskolai végzettség alakulása meghatározza az állampolgárok munkaerőpiacon történő elhelyezkedésének esélyeit. (KSH, 2017; Polónyi, 2002; Polónyi, 2012) A magasabb iskolai végzettség hozzájárul a kedvezőbb és biztosabb munkaerő-piaci pozíció eléréséhez. (Jóna, 2013) Mindezek mellett kutatási eredmények (Varga, 2010) rámutatnak arra is, hogy az iskolai végzettségen túl meghatározó tényező az is, milyen képzésben részesült, vagy melyik intézményben folytatott tanulmányokat az illető. Így az iskolázottság előnye nem mindig válik közvetlen módon munkaerő-piaci előnnyé, amelynek következményei a szegénység kialakulásának nagyobb fokú kockázata, a létbizonytalanság emelkedése, a kiszolgáltatottság növekedése. (England, 2010) Ez különösen érinti a hátrányos helyzetű csoportokat, így a nőket, vagy a fogyatékos-sággal élő embereket, akik magasabb iskolai végzettségük ellenére is alacsonyabb presztízsű, alacsonyabb fizetéssel járó munkaköröket látnak el. (Fényes, 2010; Veroszta, 2016) A 2011-es népszámlálási adatok (KSH, 2014b) megerősítik Veroszta (2016) kutatási eredményeit, mivel a 15 év feletti fogyatékos-sággal élő foglalkoztatottak iskolai végzettségére vonatkozó adatok szerint az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők foglalkoztatási rátája csupán fél százalékkal magasabb, mint az általános iskolai végzettséggel

rendelkezőké, míg a középfokú iskolai végzettséggel rendelkezőknek 30% körüli a foglalkoztatottsága (1. ábra).

1. ÁBRA: 15 FELETTI FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ FOGLALKOZTATOTTAK LEGMAGASABB BEFEJEZETT ISKOLAI VÉGZETTSÉG SZERINT 2011 (%)

Forrás: KSH (2014b) alapján saját szerkesztés

Az eredmények alapján levonható az a következtetés, hogy a fogyatékossgal élő lakosság esetében egyéb tényezők is hatást gyakorolnak az foglalkoztatottság alakulására. Az eredmények megértéséhez szükséges a háttérben álló, a munkaerő-piaci szerepvállalást befolyásoló egyéb tényezők (pl. fogyatékossgai típus, életkor, lakhatás, akadályozottság jellege stb.) vizsgálata. A fogyatékossgal élő népesség életkori megoszlásának és iskolai végzettségének összefüggései kapcsán választ kaphatunk arra, miért nem mutatkozik erősebb összefüggés a magasabb iskolai végzettség és a foglalkoztatottság alakulása között.

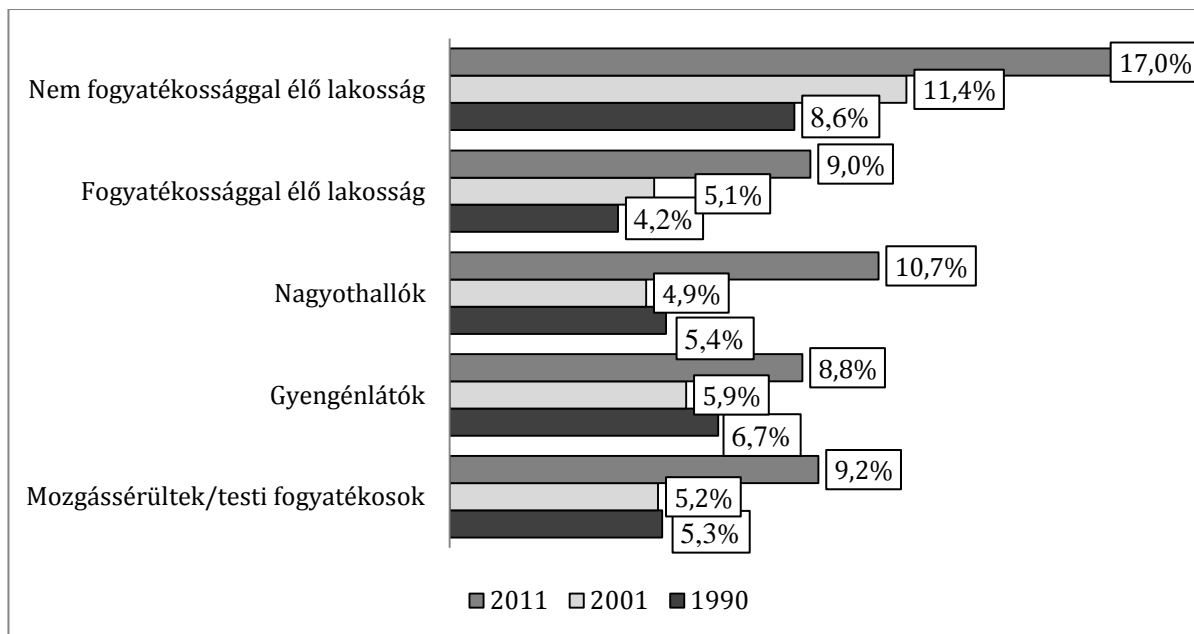
Fogyatékossgai típusok

Az Eurostudent V. kutatás adatai alapján a felsőoktatásban tanulók körében 1% körüli az érzékszervi, fél százalék alatti a mozgásszervi fogyatékossgal élők aránya. (Net3) Az Eurostudent VI. vizsgálata szerint a hallgatók 15,5%-a érintett fogyatékossgal vagy tartós betegségben, közülük 2%-os az érzékszervi, 0,5%-os a mozgásfogyatékossgal élők aránya. (Net4) Hangya (2017) a felnőttképző szervezetek és a felnőttképzésekben résztvevő fogyatékossgal élő csoport arányát és helyzetét vizsgálta. Kutatási eredményei szerint a szervezetek 50%-a nyilatkozta úgy, hogy fogyatékossgal élő tanulója is volt, illetve, hogy a képzésekben résztvevők között legnagyobb arányban elsősorban a mozgásfogyatékossgal élők, másodsorban a látássérült és a hallássérült emberek voltak. A kutatási eredmények alapján feltételezhető, hogy e három fogyatékossgai csoportnál jelentős előrelépés történt a képzettségi szint szempontjából. Ezért a tanulmány során a vizsgálatok középpontjába e három fogyatékossgai típus felsőfokú iskolai végzettségének, illetve foglalkoztatottságának alakulása kerül.

A népszámlálási eredmények szerint a fogyatékossgal élő népességnél a vezető fogyatékossgai típus a mozgássérülés, ezt követik az érzékszervi fogyatékossgák közül a gyengénlátók és a nagyothallók csoportja. (Lakatos - Tausz, 2009; KSH, 2014b; KSH, 2015; KSH, 2018) Az 1990-es, 2001-es és 2011-es népszámlálás 15 év feletti népesség felsőfokú végzettségére vonatkozó ada-

tainak összehasonlítása alapján megállapítható, hogy az adatfelvételek eredményei szerint mindhárom fogyatékosági típus körében hasonló tendenciák figyelhetők meg. (Lakatos - Tausz, 2009; KSH, 2013; KSH, 2014a; KSH, 2014b) Az 1990-es adatok szerint mindhárom fogyatékosági csoporthoz tartozó népesség körében kétszer-háromszor annyian rendelkeznek diplomával, mint általában a fogyatékosággal élő lakosság. A gyengénlátók 6,7%-a, a nagyothallók 5,4%-a, míg a mozgásfogyatékosok 5,3%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Ezek az értékek habár meghaladják a fogyatékosággal élő lakosság átlagértékeit (4,2%), mégis jelentős mértékben elmaradnak a nem fogyatékosággal élő lakoságétól (8,6%). 2001-ben visszaesés figyelhető meg mindhárom fogyatékosági csoportnál. A mozgássérült lakosság 5,2%-a, a nagyothallók 5,9%-a, a gyengénlátók 4,9%-a rendelkezik csupán felsőfokú végzettséggel. Ezek az értékek megfelelnek a fogyatékosággal élő népesség átlagértékeinek (5,1%), viszont csak fele a nem fogyatékosággal élő lakoságénak (11,4%). (2. ábra)

2. ÁBRA: A FELSŐFOKÚ ISKOLAI VÉGZETTSÉG ALAKULÁSA A 15 ÉVNÉL IDŐSEBB ÉRZÉKSZERV I ÉS MOZGÁSFOGYATÉKOSSÁGGAL ILLETVE NEM FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ LAKOSSÁG KÖRÉBEN 1990, 2001, 2011 (%)

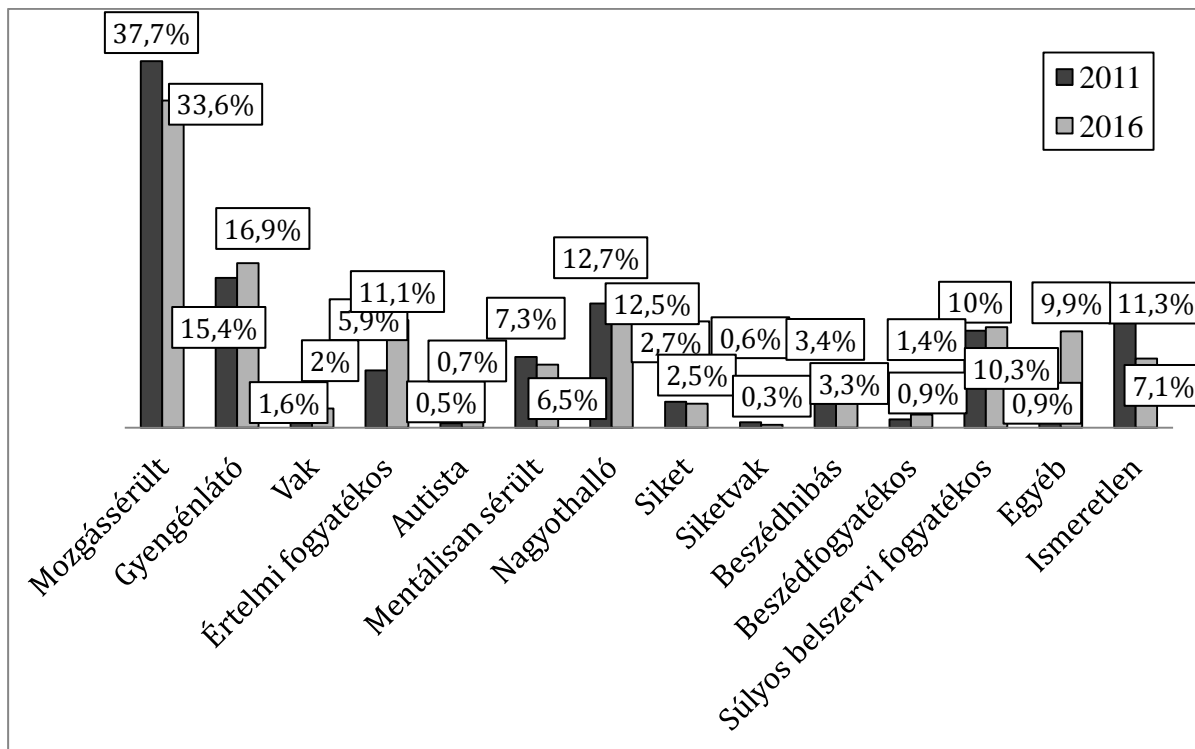
Forrás: KSH (2013), KSH (2014a), KSH (2014b) Lakatos– Tausz (2009) alapján saját szerkesztés

Ez a tendencia, jelentős mértékben megváltozott 2011-re, valószínűleg a felsőoktatásba való bekerülés esélyét növelő többletpontoknak köszönhetően 2001-hez képest közel kétszeresére emelkedett a felsőfokú képesítéssel rendelkezők aránya mindhárom fogyatékosági típus esetében. A nagyothallók csoportján belül látható a legnagyobb mértékű növekedés 4,9%-ról 10,7%-ra, a mozgássérültek esetében 5,2%-ról 9,2%-ra, míg a gyengénlátók körében 5,9%-ról 8,8%-ra emelkedett a diplomával rendelkezők aránya. 2011-ben a gyengénlátók esetében a felsőfokú végzettségűek aránya nem érte el az országos átlagot (9%), míg a másik két fogyatékosági típus esetén átlagot meghaladó értékről beszélhetünk. A három fogyatékosági típus összehasonlításában megállapítható az is, hogy míg 1990 és 2001 időszakában a gyengénlátók felsőfokú iskolai végzettség alapján a legelőnyösebb helyzetben voltak, addig 2011-re a másik két fogyatékosági csoporthoz viszonyítva a leggyengébb pozícióba kerültek. (2. ábra)

A felsőfokú iskolai végzettség alakulása alapján feltételezhető, hogy a munkaerőpiacon a mozgásfogyatékos, a gyengénlátó és a nagyothalló fogyatékosági csoportok képviseltetik magukat magasabb arányban, mivel kedvezőbb munkaerő-piaci pozícióba kerülnek magasabb szintű kép-

zettségi szintjük miatt. A népszámlálási statisztikai eredmények ezt visszaigazolják, mivel az összes fogyatékosági típus viszonylatában a fogyatékossgal élő foglalkoztatottak eloszlását vizsgálva megállapítható, hogy a munkaerőpiacon a 2011-es makrocenzus és a 2016-os mikrocenzus eredményei szerint a legnagyobb arányban a mozgásfogyatékossgal élők, majd a gyengénlátók és a nagyothallók vannak jelen. A mozgásfogyatékossgal élő népesség foglalkoztatottakon belüli aránya 2011-ben 37,7%, 2016-ban 33,6%, a gyengénlátóké 2011-ben 15,4%, 2016-ban 16,9%, míg a nagyothallóké 2011-ben 12,7%, 2016-ban 12,5%. (3. ábra)

3. ÁBRA: 15 ÉV FELETTI FOGLALKOZTATOTTAK MEGOSZLÁSA A FOGYATÉKOSSÁG TÍPUSA ALAPJÁN 2011-2016 (%)

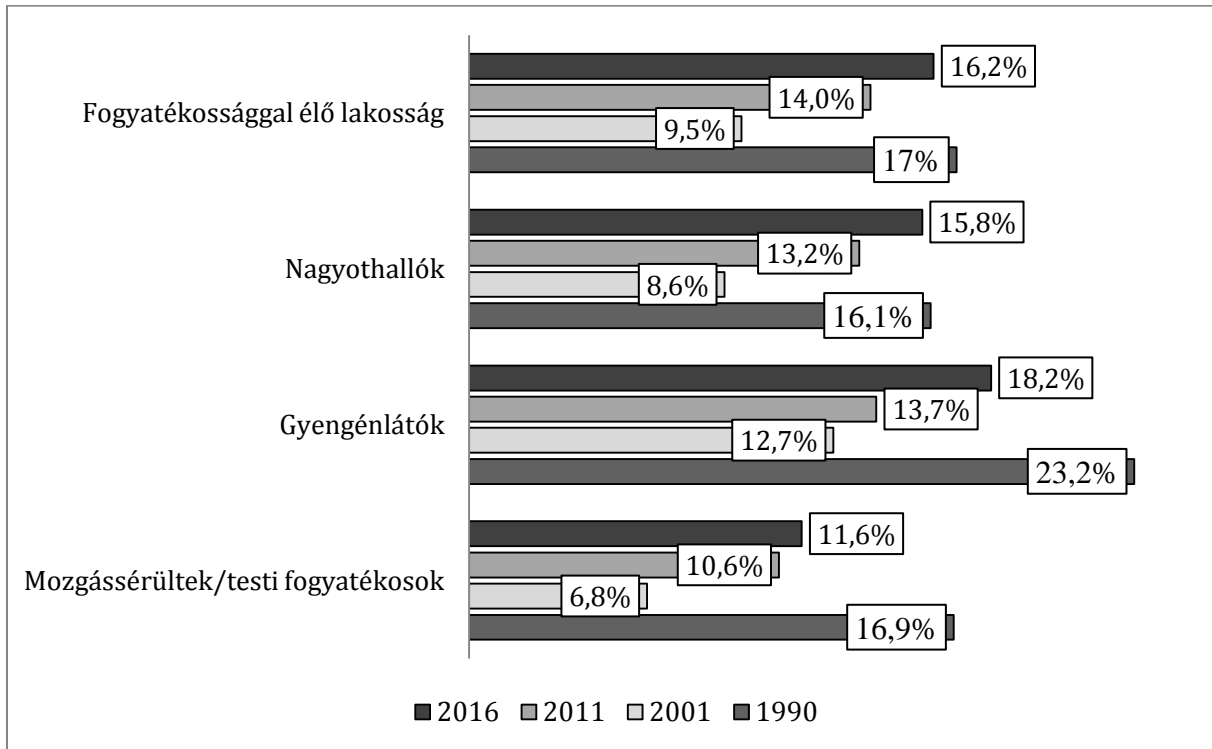

Forrás: KSH (2018)

A 3. ábra által bemutatott eredmények tükrében megállapítható, hogy valóban e három fogyatékosági csoportot jellemzi a legnagyobb mértékű munkaerő-piaci jelenlét. A kialakult képet azonban jelentős mértékben árnyalja az adott fogyatékosági csoport foglalkoztatási rátájának vizsgálata (4. ábra). A 3. és 4. ábrák eredményeit összehasonlítva megállapítható – habár a mozgássérültek a fogyatékossgal élő foglalkoztatottakon belül a legnépesebb tábor képviselik, illetve körükben az egyik legmagasabb a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya –, hogy mégis a másik két fogyatékosági típushoz viszonyítva e körben alacsonyabb szintű foglalkoztatottságról beszélhetünk, mind a 2001-es, mind a 2011-es, mind a 2016-os adatfelvétel eredményei szerint (kivételt csupán az 1990-es adatgyűjtés eredményei jelentenek), mivel alatta marad mind a fogyatékossgal élő összlakosság, mind a gyengénlátó és nagyothalló népesség foglalkoztatási rátájának. A nagyothalló népesség foglalkoztatottsága egyik adatfelvétel során sem éri el az átlagértéket, míg a gyengénlátó lakosságé, 2001-es népszámlálási adatok kivételével, felülreprezentálja az országos foglalkoztatási rátát, annak ellenére, hogy felsőfokú iskolai végzettség tekintetében elmarad az előbbi két fogyatékosági csoporthoz viszonyítva. Az 1990-es népszámlálás eredménye pozitív eltéréseket mutat a későbbi adatfelvételekhez képest, a 15 évnél idősebb fogyatékossgal élő lakosság foglalkoztatottsági rátája ekkor a legmagasabb

(17%), csak a 2016-os mikrocenzus eredményei (16,2%) közelítik meg az akkori értékeket. (4. ábra)

4. ÁBRA: FOGLALKOZTATÁSI RÁTA ALAKULÁSA A 15 ÉVNÉL IDŐSEBB FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ NÉPESSÉG KÖRÉBEN EGYES FOGYATÉKOSSÁGI TÍPUSOK SZERINT 1990, 2001, 2011, 2016 (%)

Forrás: KSH (2014b), KSH (2018) alapján saját szerkesztés

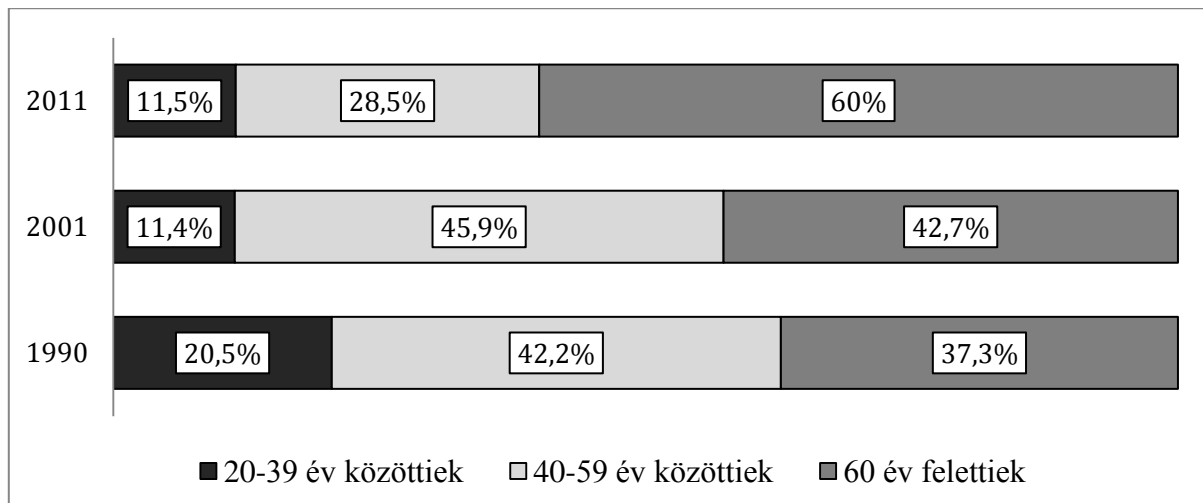
A 4. ábra eredményei alapján megállapítható, hogy a rendszerváltást követően a mozgássérültek munkaerő-piaci pozíciója gyengült a legnagyobb mértékben, foglalkoztatottságuk a 10 évvel korábbi (1990-es) népszámlálás eredményeihez viszonyítva 10%-ot csökkent, 2001-es mélypontot követően csak lassú emelkedést mutat, és a fogyatékossgal élő összlakosság foglalkoztatási rátájától minden népszámlálási adatfelvétel során jelentős mértékben elmarad. A nagyothallók foglalkoztatottsága mind a négy adatgyűjtés során alatta marad a fogyatékossgal élő lakosság foglalkoztatottságának, tehát mind a rendszerváltás időszakában, mind azt követően munkaerő-piaci elhelyezkedésük a legnagyobb mértékben akadályoztatva van, annak ellenére, hogy 2001-es évről 2011-es évre körükben a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya duplájára emelkedett. A gyengénlátók foglalkoztatási rátája a többi fogyatékossgal élő csoportéhoz képest minden adatfelvétel során kiugró mértékű. Az 1990-es népszámlálás eredményei szerint közel negyedük (23,2%-uk) foglalkoztatásban állt, 2001-re azonban körükben is majdnem felére esett vissza a foglalkoztatottak aránya (12,7%). Jelentős előrelépés 2011-es népszámlálás eredményei sem mutattak (13,7%), sőt átlag alatti mértékben (csupán 1%-kal) emelkedett foglalkoztatási rátájuk. 2016-os felmérés adatai már dinamikus emelkedésről tanúskodnak, a közel 5%-os növekedéssel foglalkoztatottságuk 18,2%-ra ugrott. Ez alapján megállapítható, hogy a többi fogyatékossgal élő típushoz képest munkaerő-piaci helyzetük a legerősebb, annak ellenére, hogy felsőfokú végzettség tekintetében viszont egy gyengülő pozíció jellemzi őket.

Életkor

A fogyatékossgal élő lakosság életkor szerinti megoszlása kapcsán megállapítható, hogy fogyatékossgal élő népesség korstruktúrája jelentős mértékben eltér a nem fogyatékossgal élő népességétől. (Balázs-Földi – Dajnoki, 2016b) Az 1990 évi népszámlálási eredmények szerint a legnagyobb hányaduk 40 év feletti, 2001-es statisztikai adatok alapján 50 év feletti, 2011-es eredmények szerint 60 év feletti. A statisztikai adatok (Lakatos - Tausz, 2009; KSH, 2014b; KSH, 2018) szerint a mozgássérültek, a gyengénlátók és nagyothallók aránya az életkor előrehaladtával fokozatosan emelkedik. Különösen dinamikus növekedés figyelhető meg a mozgásfogyatékossgal esetében. A fogyatékossgal élő népességen belül a mozgásfogyatékossgal élők aránya 1990-ben 39,7%, 2001-ben 43,6%, 2011-ben 47,3%, 2016-ban 48,1%. A gyengénlátók aránya 1990-ben 11,8%, 2001-ben 9,6%, 2011-ben 15%, 2016-ban 15,2%. A nagyothallók aránya 1990-ben 10,9%, 2001-ben 7,7%, 2011-ben 12,8%, 2016-ban 12,8%.

Az 5. ábra három (1990-es, 2001-es, 2011-es) népszámlálás eredményei alapján a felsőfokú végzettséggel rendelkező fogyatékossgal élő lakosság életkori megoszlásának változásait foglalja össze. Az adatok alapján megállapítható, hogy míg az 1990-es és 2001-es felmérések esetében a felsőfokú végzettségűek a legnagyobb arányban, 42,2%-os és 45,9%-os mértékben 40-59 év közöttiek voltak, addig a 2011-es eredmények szerint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők 60%-a a 60 év feletti korosztályhoz tartozott, amely tendenciában követi a fogyatékossgal élő lakosság korstruktúrájának változásait. Különös, hogy a 40-59 év közöttiek esetében míg 1990 és 2001 között a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya kis mértékben emelkedik, addig 2011-ben jelentős, 17,4%-os csökkenés következik be. A 20-39 év közötti fogyatékossgal élő populáció mindhárom adatgyűjtés során a legalacsonyabb értéket érte el, tehát a felsőfokú végzettségű fogyatékossgal élő lakosság csupán kis hányada tartozik ebbe az életkori csoportba.

5. ÁBRA: A FELSŐFOKÚ ISKOLAI VÉGZETTSÉGŰ FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ NÉPESSÉG ÉLETKORI MEGOSZLÁS ALAPJÁN 1990, 2001, 2011 (%)

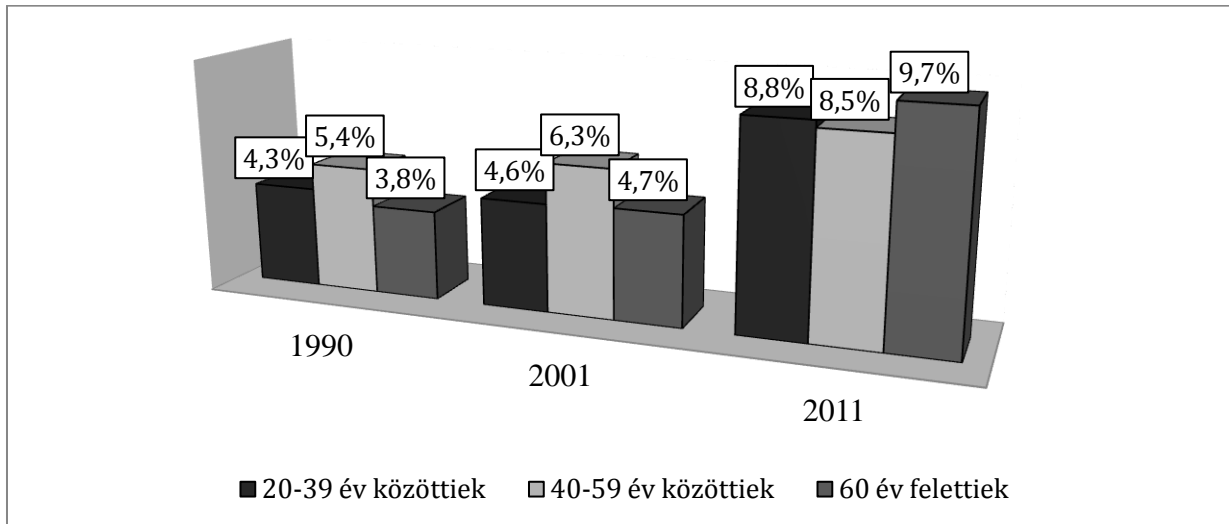

Forrás: Lakatos - Tausz (2009), KSH (2014b) alapján saját szerkesztés

Az 6. ábra a fogyatékossgal élő lakosság felsőfokú iskolai végzettségének korosztályok szerinti alakulását mutatja be. A három népszámlálási adatgyűjtés eredményeinek összehasonlítása alapján megállapítható, hogy mindhárom vizsgált korosztály körében hasonló mértékben emelkedett a felsőfokú képesítést szerettek aránya. 1990 és 2001 között egy lassú, míg 2001 és 2011 között egy dinamikusabb növekedés történt. Ez a felsőfokú iskolai végzettség életkori megoszlására vonatkozó eredményeket módosítja, és rámutat, hogy a felsőfokú végzettség meg-

szerzését elősegítő intézkedések, illetve szolgáltatások hatékonyan támogatták a fogyatékossgal élő népesség továbblépését a felsőoktatás felé.

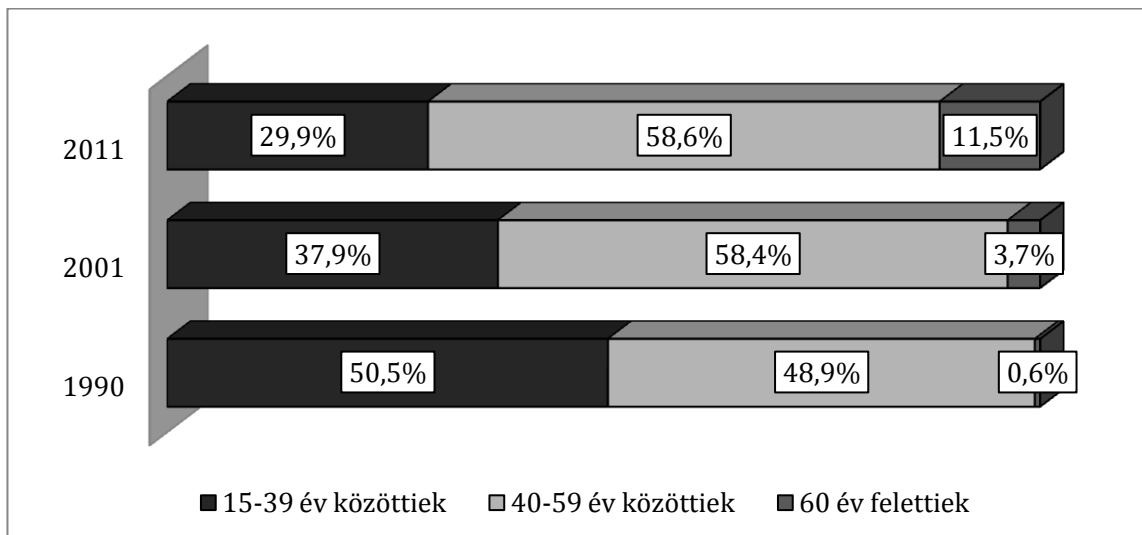
6. ÁBRA: A FELSŐFOKÚ ISKOLAI VÉGZETTSÉG ALAKULÁSA A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ NÉPESSÉG KOROSZTÁLYAIN BELÜL (%)

Forrás: Lakatos - Tausz (2009), KSH (2014b) alapján saját szerkesztés

A 7. ábra alapján megállapítható, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező fogyatékossgal élő lakosság életkor szerinti megoszlásának alakulása összefüggést mutat a foglalkoztatottak életkori megoszlásával. Tehát az életkor emelkedésével növekszik a foglalkoztatottak aránya is.

7. ÁBRA: A 15 ÉVNÉL IDŐSEBB FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ FOGLALKOZTATOTTAK ÉLETKORI MEGOSZLÁS SZERINT 1990, 2001, 2011 (%)

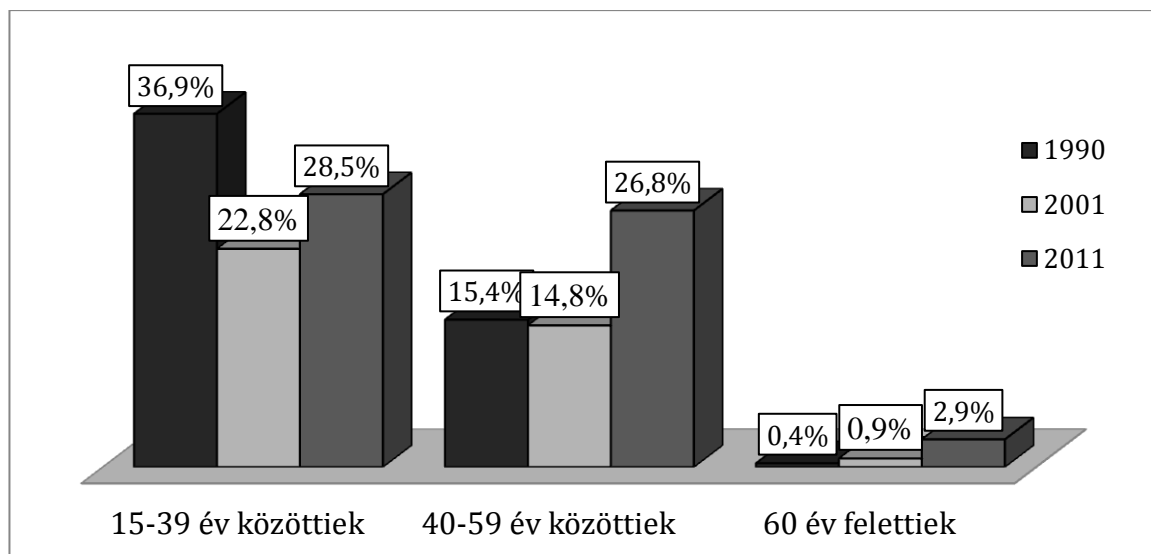
Forrás: Lakatos - Tausz (2009), KSH (2014b) alapján saját szerkesztés

Az 1990-es adatgyűjtés eredményei szerint a 15-39 év közöttiek teszik ki a fogyatékossgal élő foglalkoztatottak felét, és ennek a korosztálynak az egyötöde felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A 2001-es és 2011-es népszámlálások adatai alapján megállapítható, hogy a 20-39 év közötti fogyatékossgal élő népesség körében a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya nem változik, ugyanakkor a foglalkoztatottság tekintetében csökkenés figyelhető meg. A 40-59 év közötti

fogyatékossgal élő korosztály körében a felsőfokú iskolai végzettséget szerettek aránya 2011-ben az 1990-es és 2001-es adatfelvétel eredményeihez viszonyítva csökken, a foglalkoztatottság tekintetében 1990 és 2001 között közel 10%-os emelkedés következik be, viszont ezt követően, 2011-es adatok szerint, változatlan marad. A 60 év felettek foglalkoztatottságánál dinamikus emelkedés állapítható meg, 2001-es 3,7%-os értékről 2011-re 11,5%-ra növekszik. (7. ábra)

Az életkor és a foglalkoztatottság összefüggéseinek további vizsgálata ugyanakkor módosítja a fentebbi megállapításokat. A 8. ábra az adott korosztály foglalkoztatottságának alakulását foglalja össze. Ezek alapján megállapítható, hogy míg a fogyatékossgal élő foglalkoztatottak életkori megoszlásának eredményei szerint a 15-39 év közöttiek foglalkoztatottsága folyamatosan csökken, addig a korosztályon belüli munkaerő-piaci helyzet elemzése rámutat, hogy 2001-hez képest 2011-re 6%-os emelkedés történt, és meghaladja a többi korosztály foglalkoztatottságát. A 40-59 év közötti korosztály foglalkoztatási rátájában szintén szembeötlő különbségek mutatkoznak, az 1990-es és 2001-es 15% körüli értéket követően 2011-re több mint 10%-kal emelkedett. Míg a foglalkoztatottak életkor alapján történő megoszlása a 60 év felettek jelentősen emelkedő munkaerő-piaci pozícióját mutatja, megállapítható, hogy valójában korosztályon belül nem történt jelentős előrelépés, és a nyugdíjkorhatár emelkedése ellenére 2011-ben is csupán 2,9%-os foglalkoztatottságról beszélhetünk. (8. ábra)

8. ÁBRA: A 15 ÉVNÉL IDŐSEBB FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ LAKOSSÁG ÉLETKOR ÉS FOGLALKOZTATOTSÁG SZERINT (%)

Forrás: Lakatos - Tausz (2009), KSH (2014b) alapján saját szerkesztés

Az eredmények alapján megállapítható, hogy a foglalkoztatási ráta eltérő mértékben ugyan, de minden korosztály körében emelkedett. Ennek hátterében többek között az állhat, hogy a kilencvenes éveket követően a társadalombiztosítási terhek csökkentése érdekében a rokkantnyugdíj jogosultság feltételeit folyamatosan szigorították, valamint 2008-ban átalakították a rokkantságot megállapító orvosszakértői vizsgálatok rendszerét, így a korábbiaktól eltérően nem a hiányzó, hanem a megmaradt munkaképesség szempontjából történtek a vizsgálatok. (Balázs-Földi, 2014) Ezek az intézkedések erősítették az érintett társadalmi csoport munkaerő-piaci szerepvállalását.

Akadályozottság jellege

A fogyatékossgal élő népesség iskolai végzettségére, illetve munkavállalására hatással van a fogyatékossgal típusán túl az is, hogy egy vagy több fogyatékossgal által érintettek. A 2001-es és 2011-es adatgyűjtések számba vették a fogyatékossgal halmozódását, azaz egy, kettő, vagy három fogyatékossgal rendelkezik-e a válaszadó. (KSH, 2014b) A válaszadások alapján 2001-ben a vizsgált lakosság 86%-a egy, 12%-a kettő, 2%-a három fogyatékossgal él. (Lakatos - Tausz, 2009 p.19) 2011-es adatok szerint 81%-uknak egy, 15%-uknak kettő, 4%-uknak három fogyatékossga van. (KSH, 2015. p.27)

A 2001-es és 2011-es adatfelvételek eredményei alapján megállapítható, hogy a felsőfokú iskolai végzettség alakulását jelentős mértékben meghatározza, mennyi fogyatékossga van az érintetteknek. (Lakatos - Tausz, 2009; KSH, 2014b) A 2001-es népszámlálás adatai szerint a felsőfokú iskolai végzettséget szerzettek 90,8%-a egy, 8,2%-a kettő, 1%-a három fogyatékossgal rendelkezik. A 2011-es népszámlálás eredményei megerősítik a 2001-es tendenciát, ugyanakkor pozitívabb helyzetkép rajzolódik ki, ugyanis némiképp emelkedést mutat a két fogyatékossgal élő felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkező válaszadók aránya. 2011-ben a felsőfokú képzettségűek legnagyobb hányada, 78%-a egy, 10,1%-a két, 2,1%-a három fogyatékossgát jelölt meg.

A munkaerő-piaci pozíciót szintén befolyásolja a fogyatékossgal halmozódása. A 2001-es népszámlálási eredmények adatai alapján a foglalkoztatottak 93%-ának egy, 6,5%-ának kettő, 0,5%-ának három fogyatékossga van. A 2011-es eredmények értékei szerint a foglalkoztatottak 79,6%-a egy, 7,6%-a kettő, 1,5%-a három fogyatékossgal rendelkezik.

Az eredmények alapján megállapítható, hogy minél több fogyatékossgal rendelkezik valaki, annál nagyobb mértékű akadályozottsággal szembesül tanulmányi előmenetelében, illetve munkavállalásában. Ez pedig feltételezi, hogy a fogyatékossgal élő emberek tanulmányaik, illetve munkavégzésük során több szempontból is támogatásra szorulnak. A 2011-es népszámlálási és a 2016-os mikrocenzus eredményeiből következtethetünk arra, milyen természetű segítséget igényelnek életvitelük során. (KSH, 2014b; KSH, 2018) Mindkét adatgyűjtés eredményei szerint a fogyatékossgal élő személyek elsősorban mindennapi életükben, másodsorban közlekedésükben, harmadsorban a tanulásukban és a munkavállalásukban élnek meg korlátokat.

2. TÁBLÁZAT: AKADÁLYOZOTTSÁG JELLEGE A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ LAKOSSÁG KÖRÉBEN 2011 (%)

Akadályozottság jellege	Fogyatékossgal élők	Mozgás-fogyatékosok	Gyengénlátók	Nagyothallók
Mindennapi életben	42,8%	52,8%	45,1%	35,4%
Tanulásban, munkavállalásban	20,6%	17,7%	18,9%	12,8%
Közlekedésben	39,9%	60,3%	45,8%	27,8%
Kommunikációban, információszerzésben	12%	4,1%	11%	36,7%
Nem akadályozza	8,4%	4,2%	13,6%	13,3%

Forrás: KSH (2014b) alapján saját szerkesztés

Az egyes fogyatékossgai típusok alapján azonban jelentős eltéréseket figyelhetünk meg az akadályozottság tekintetében, mely rávilágít arra, hogy mennyire heterogén csoport a fogyatékossgal élő lakosság, és milyen eltérő igényeik lehetnek fogyatékossgaluk jellege szerint. A 2011-

es adatfelvétel eredményei alapján megállapítható a mozgásfogyatékoság és a látássérülés a közlekedésben, a hallásfogyatékoság a kommunikációban és az információszerzésben okoz elsősorban nehézségeket. A gyengénlátók és a nagyothallók 13,6%-a, illetve 13,3%-a, a mozgásfogyatékosággal élők csupán 4,2%-a számára nem jelent akadályozottságot fogyatékosága.

Feltételezhető, hogy a korlátozottság jellege kihatással van a munkavállalásra, a munkaerő-piaci szerepvállalásra, a munkavégzésre. A 2011-es népszámlálás eredményei szerint a fogyatékosággal élő foglalkoztatottak 21,8%-a közlekedésben, 20%-a a mindennapi életben, 17,5%-a tanulásban és munkavégzésben, 9,6%-a kommunikációban és információszerzésben akadályozott, míg a foglalkoztatottak 13,6%-a nem számolt be korlátozottságról.

Ezek alapján úgy tűnik, hogy a munkavégzést nem gátolja jelentős mértékben a közlekedés, vagy a tanulás és a munkavégzés területén megélt akadályozottság, a további vizsgálatok eredményei alapján azonban pontosabb kép rajzolódik ki. Azoknak ugyanis, akik nem tapasztalnak akadályozottságot fogyatékoságuk miatt, egyharmaduk, 31%-uk foglalkoztatott. A mindennapi életben korlátozottak foglalkoztatottsága csupán 7,4%-os, míg azok körében, akik tanulásban és munkavállalásban érzik magukat akadályoztatva 13,5%-os foglalkoztatási rátáról beszélhetünk. Közlekedésben korlátozottak foglalkoztatottsága 8,7%-os, a kommunikációban, információszerzésben akadályozottaké 12,8%-os.

Az eredmények alapján levonható az a következtetés, hogy a megélt korlátozottságok, különösen, amelyek a mindennapi életvitelben, valamint közlekedésben jelentkeznek, erősen kihatnak a foglalkoztatottságra, és az akadályokkal nem rendelkezők foglalkoztatási rátája kétszerese, illetve többszöröse más akadályozottsággal rendelkezőkéhez képest. Megállapítható az is, hogy a tanulás és a munkavállalás területén jelentkező nehézségek az előzőekhez képest kisebb mértékben gátolják a munkaerő-piaci szerepvállalást.

Lakóhely településtípusa

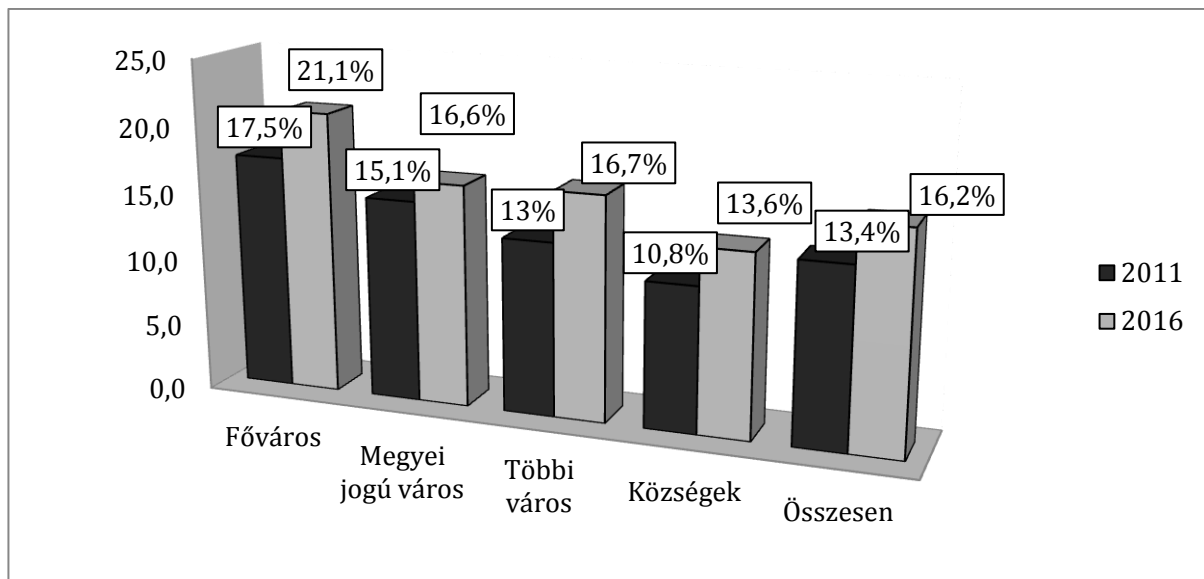
Földrajzi elhelyezkedés és településtípus alapján a magyar népesség iskolázottságában különbségek mutathatók ki. (KSH, 2014c) A fővárosban és megyeszékhelyen élőkhez képest alacsonyabb iskolázottság jellemzi a községekben és a városokban élő lakosságot egészségi állapotuktól függetlenül, azaz az országon belüli területi egyenlőtlenségek meghatározzák a tanulmányi előmenetelt és a munkaerő-piaci elhelyezkedést.

Mivel a fogyatékosággal élő személyek leginkább hátrányos helyzetű régiókban, illetve városokban és községekben élnek (Balázs-Földi – Dajnoki, 2016), feltehetően ez kihatással van képzettségi szintjükre és foglalkoztatottságukra is.

(2009) vizsgálták a településtípus és iskolai végzettség összefüggéseit a 2001-es népszámlálás eredményei alapján. Elemzésükben megállapították, hogy a fogyatékosággal élő lakosság körében a településtípus és a földrajzi adottságok (Lakatos - Tausz, 2009; KSH, 2014b) szintén befolyásolják az iskolázottság szintjét, a községekben élő fogyatékosággal élő emberek csupán 1,9%-a, míg a városokban élők 7,1%-a rendelkezik felsőfokú iskolai végzettséggel.

A településtípus alapján jelentkező különbségek megmutatkoznak a fogyatékosággal élő lakosság foglalkoztatottságában is. A főváros és a megyei jogú városok a fogyatékosággal élő emberek számára is nagyobb lehetőségeket kínálnak az elhelyezkedés szempontjából (9. ábra a következő oldalon).

9. ÁBRA: A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐ NÉPESSÉG FOGLALKOZATÁSI RÁTÁJA TELEPÜLÉSTÍPUSOK SZERINT 2011, 2016 (%)

Forrás: KSH (2014b), KSH (2016) alapján saját szerkesztés

A foglalkoztatási ráta településtípusok szerinti összehasonlításában láthatóvá válik, hogy a fővárosban és a megyei jogú városokban élő fogyatékossgal élő népesség foglalkoztatási rátája a városokban és községekben élőkéhez képest mind a 2011-es makrocenzus, mind a 2016-os mikrocenzus eredményei szerint magasabb, azaz átlagértéket meghaladó. Legalacsonyabb szintű a községekben élők foglalkoztatottsága, mindkét adatfelvétel eredményei szerint elmaradnak a fogyatékossgal élő népesség foglalkoztatási rátájától (9. ábra).

Konklúziók, megállapítások

A fogyatékossgal élő személyek képzettségi szintje és munkaerő-piaci helyzete is kedvezőtlenebb képet mutat a nem fogyatékossgal élő népességhez képest. A rendelkezésre álló makrocenzusok, illetve a legfrissebb mikrocenzus eredményei alapján megállapítható, hogy a fogyatékossgal élő népesség felsőfokú iskolai végzettsége, illetve foglalkoztatottsága emelkedik, de még mindig jelentős elmaradás mutatkozik a nem fogyatékossgal élő lakossághoz képest. A pozitív tendenciák mellett kiemelendő, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező fogyatékossgal élő népesség munkaerő-piaci pozíciója nem erősebb, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezőké. Ebből következően megállapítható, hogy a magasabb iskolai végzettség a fogyatékossgal élő személyek esetében nem válik egyértelműen munkaerő-piaci előnnyé. Ez rámutat arra, hogy a fogyatékossgal élő személyek munkaerő-piaci helyzetét egyéb tényezők is jelentős mértékben befolyásolják.

A mozgásfogyatékos, a gyengénlátó és a nagyothalló csoportok tagjai körében emelkedett legnagyobb arányban a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők és a foglalkoztatottak aránya. Az eredmények alapján az is megállapítható, hogy a fogyatékossgal élő lakosság minden korosztályában 2001 és 2011 között jelentős mértékben növekedett a felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezők aránya, tehát a felsőfokú intézményekbe történő belépés megkönnyítését célzó intézkedések eredményesen támogatják az érintett népességet.

A fogyatékossgal élő népesség erősödő munkaerő-piaci jelenlétét igazolják a foglalkoztatottsági adatok. Minden korosztály körében emelkedett a foglalkoztatottak aránya, különösen a 40-59 év közöttiek esetében történt látványos kiugrás a korábbi évekhez viszonyítva, tehát nem

csak a fiatalabb generáció tagjait érintő pozitív változás következett be. Ugyanakkor annak ellenére, hogy az életkor emelkedésével, a fogyatékossgal élő személyek száma növekszik, foglalkoztatottságuk éppen ezzel ellentétes, csökkenő tendenciát mutat, valószínűsíthetően a romló egészségi állapotra visszavezethetően.

Az iskolai végzettség és a foglalkoztatottság alakulását az életkoron túl befolyásolja a fogyatékossgal halmozódása és az akadályozottság jellege. A fogyatékossgal halmozódása akadályozza mind az iskolai tanulmányokat, mind a belépést a munkaerőpiacra, különösen a két vagy három fogyatékossgal által érintettek élnek meg korlátokat. Az akadályozottság jellege szintén meghatározza a tanulmányi előmenetelt, illetve a munkavégzési lehetőségeket, különösen a mindennapi élet és a közlekedés területén jelentkező nehézségek okoznak hátrányokat. A lakóhely településtípusa szerint szintén eltérések mutathatók ki a fogyatékossgal élő népesség felsőfokú iskolai végzettségének, illetve foglalkoztatási rátájának alakulásában. A községek és kisebb városok kevésbé kínálnak lehetőséget tanulmányok folytatására, valamint az elhelyezkedésre, amelynek hátterében valószínűleg a mobilitással és a közlekedéssel kapcsolatos nehézségek állnak.

Az eredmények alapján összefoglalóan megállapítható, hogy habár a fogyatékossgal élő emberek képzési és foglalkoztatási esélyegyenlőségét támogató programok, szolgáltatások és intézkedések erősítik az érintettek szerepvállalását, további kezdeményezések szükségesek, ahhoz, hogy a fogyatékossgal élő lakosság képzettségi és foglalkoztatási szintje elérje a nem fogyatékossgal élő lakosságét. Ehhez szükséges egy olyan sokszínű, komplex, az életkort, a fogyatékossgal típusát, az akadályozottság jellegét, a lakóhely sajátosságait figyelembe vevő, minden fogyatékossgal élő állampolgár számára elérhető szolgáltatási rendszer kiépítése, amely az egyéni igényekre reflektálva hatékonyan egészíti ki a hiányzó képességeket, készségeket, támogatva ezzel az iskolai tanulmányok folytatását és a munkavállalást.

Irodalomjegyzék:

Balázs-Földi Emese (2014): The labor market position of people with disabilities and with a reduced work capacity after the change of regime. Abstract - Applied Studies in Agribusiness and Commerce 2-3: pp. 89-97

Balázs-Földi Emese – Dajnoki Krisztina (2016a): Munkáltatói aspektusok feltárása a fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásában. Taylor: Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Folyóirat: A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei 8:(3.szám No24) pp.93-103.

Balázs-Földi Emese – Dajnoki Krisztina (2016b): A fogyatékos és megváltozott munkaképességű személyek munkaerő-piaci részvételét befolyásoló jellemzők. Taylor: Gazdálkodás- és Szervezéstudományi Folyóirat: A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei 2016/4. szám:(No25) pp. 145-154.

Balázs-Földi Emese (2018): Fogyatékos és megváltozott munkaképességű munkavállalókkal kapcsolatos attitűdök. Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola. DEA. p.135.

England, Paula (2010): The gender revolution: uneven and stalled. Gender&Society, no.2. pp. 149–166.

Mező Katalin – Móré Mariann (2016): Fogyatékossgal élők a tanulástól a munkavállalásig. Különleges Bánásmód 2. évf. 1. szám. pp.17-26.

Fényes Hajnalka (2010) A nemi sajátosságok különbségének vizsgálata az oktatásban: A nők hátrányainak felszámolása? Debrecen. Debreceni Egyetemi Kiadó.

Nemeskéri Zsolt (2018): A megváltozott munkaképességű és fogyatékossgal élő csoportok munkaerő-piaci jellemzői az Európai Unióban. Munkaügyi Szemle 61(3). pp. 9-18.

Nemeskéri Zsolt – Szellő János (2018): A foglalkozási rehabilitációt ösztönző rendszerek nemzetközi tapasztalatait vizsgáló kutatás módszere és főbb eredményei. Munkaügyi Szemle 61:(3). pp. 3-8.

Szellő János et al. (2013): A rehabilitációs kvóta és hozzájárulás hatása a munkáltatók befogadói magatartására Magyarországon. Kutatási zárótanulmány. Pécsi Tudományegyetem. Pécs.

Csoba Judit (2018): Flexibilitás a munkaerőpiacon. A munkavállalók szociális biztonságának ugródeszkája, vagy zsákutcája? Munkaügyi Szemle. 61.évf. 6. szám. pp.7-20.

- Polónyi István (2002): Az oktatás gazdaságtana. Budapest, Osiris Kiadó.
- Polónyi István (2012): Felsőoktatás és a gazdaság? Szép, új felsőoktatási világ Magyarországon. Iskolakultúra. (1). pp.50-56.
- Jóna György (2013): Felsőoktatás és foglalkoztathatóság integrációjának technikái. In: Darvai Tibor (szerk.): Felsőoktatás és munkaerőpiac. Eseményektől a kompetenciák felé. Belvedere Meridionale. Szeged. pp.45-65.
- Laki Ildikó (2015): A felsőoktatás hallgatói – a fogyatékossgal élő hallgatók felsőfokú tanulmányai. In: Karlovitz T. (szerk.): Fejlődő jogrendszer és gazdasági környezet a változó társadalomban. IRI, Komarno. pp. 340-349.
- Lakatos Miklós – Tausz Katalin (2009): Fogyatékossgügyi statisztikák. 2001. Évi népszámlálás – 12. A fogyatékos emberek helyzete. Szöveggyűjtemény. ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar. Budapest, 2009.
- Szellő János et al. (2013): A rehabilitációs kvóta és hozzájárulás hatása a munkáltatók befogadói magatartására Magyarországon. Kutatási zárótanulmány. Pécsi Tudományegyetem. Pécs.
- KSH (2013): 2011. évi népszámlálás. 4. Demográfiai adatok. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. ISBN 978-963-215-809-9
- KSH (2014a): 2011. évi népszámlálás. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. ISBN 978-963-235-471-2
- KSH (2014b): 2011. évi népszámlálás. 11. A fogyatékossgal élők. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. ISBN 978-963-235-357-9
- KSH (2014c): 2011. évi népszámlálás. 14. A népesség iskolázottsága. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. ISBN 978-963-235-471-2
- KSH (2015): 2011. évi népszámlálás. 17. A fogyatékossgal élők helyzete és szociális ellátásuk. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. ISBN 978-963-235-482-8
- KSH (2017): Mikrocenzus 2016. 4. Az iskolázottsági adatok. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- KSH (2018): Mikrocenzus 2016. A fogyatékos és az egészségi ok miatt korlátozott lakosság jellemzői. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- Kiss László (2014): Fogyatékkal élő és krónikus beteg hallgatók a felsőoktatásban. Felsőoktatási Műhely, 1. szám
- Kiss László (2016): Hátrányos helyzetű csoportok a felsőoktatásban – A csoportok azonosítása, a kutatási fókusz meghatározása. In: A felsőoktatás szociális dimenziója – hátrányos helyzetű csoportok hozzáférése és részvétele a felsőoktatásban című kutatás. Tempus Közalapítvány. pp.41-64.
- Szell Krisztián (2016): Külföldi támogatási gyakorlatok. In: A felsőoktatás szociális dimenziója – hátrányos helyzetű csoportok hozzáférése és részvétele a felsőoktatásban című kutatás. Tempus Közalapítvány. pp.19-40.
- Veroszta Zsuzsanna (2016): Hátrányos helyzetű hallgatói csoportok képzési életútja és munkaerő-piaci kilépése. In: A felsőoktatás szociális dimenziója – hátrányos helyzetű csoportok hozzáférése és részvétele a felsőoktatásban című kutatás. Tempus Közalapítvány. pp.119-152.
- Hangya Dóra (2017): Fogyatékossgal élő személyek munkaerő-piaci (re)integrációjának aktuális kérdései a felnőttképzés területén II. Neveléstudomány. (1) szám. pp.22-36.
- Varga Júlia (2010): A képzési terület és a felsőoktatási intézmény hatása a fiatal diplomások munkaerő-piaci sikerességére a 2000-es évek végén. Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek BWP – 2010/7. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság-Tudományi Intézet. Budapesti Corvinus Egyetem. Emberi Erőforrások Tanszék. Budapest ISBN 978 615 5024 20 7
- Yerevan (2015): The Bologna Process Revisited: The Future of the European Higher Education Area.
- Laki Ildikó (2012): Oktatás, képzés – avagy fogyatékosok/fogyatékkal élő emberek a felnőttoktatásban? Act Sci Soc 37. pp. 51-60.
- Laki, Ildikó – Kabai Imre (2010): Fogyatékossgal élő fiatal felnőttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon. Budapest, L'Harmattan.
- Leuven (2009): The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009.

Internetes hivatkozások:

Net1: Europa 2020 stratégia, www.ec.europa.eu, letöltés ideje: 2019. 02. 25.

Net2: Új készségek és munkahelyek menetrendje: Európa hozzájárulása a teljes foglalkoztatáshoz. A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági És Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. www.ec.europa.eu, letöltés ideje: 2019. 02. 25.

Net3: Eurostudent V. Kutatási zárótanulmány. www.felvi.hu, letöltés ideje: 2019. 02.25.

Net4: A felsőoktatás szociális dimenziója. Eurostudent VI. gyorsjelentés. www.eurostudent.eu, letöltés ideje: 2019. 02.05.

Jogsabályi hivatkozások:

29/2002. (V. 17.) OM rendelet a fogyatékossgal élő hallgatók tanulmányainak folytatásához szükséges esélyegyenlőséget biztosító feltételekről

2005. évi CXXXIX. Törvény a felsőoktatásról

2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról

1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról

2003. évi CXXV. Az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvény

2007. évi XCII. Törvény a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről

327/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet a megváltozott munkaképességű munkavállalókat foglalkoztató munkáltatók akkreditációjáról, valamint a megváltozott munkaképességű munkavállalók foglalkoztatásához nyújtható költségvetési támogatásokról

2011. évi CXCI. törvény a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról

BODORNÉ KOVÁCS KATALIN – PARÁDI-DOLGOS ANETT

DIPLOMÁS FOGYATÉKOSOK MUNKAERŐ-PIACI ESÉLYEI

A humántőke befektetés is kockázatos, de nem állapotfüggő

Az emberi erőforrás szerepét már a közgazdaságtan klasszikusai is felismerték Adam Smith a tudást, a készségeket a személyben rögzült megtettesült tőkének tekintette. David Ricardo kidolgozta a munka-érték elméletet és még lehetne sorolni a kor nagy gondolkodóit. Azonban a human faktor mégsem vált a korabeli közgazdaságtan meghatározó részévé. Már rég elavult Adam Smith azon állítása, hogy a nemzetek jómódját az anyagi dolgokon végzett munka határozza meg (Mellár, 2018).

Ma már vitathatatlan az emberi tőke szerepe a gazdasági növekedésben, az emberek az oktatás és képzés során beruháznak a saját termelőképességükbe. A jövőbeli keresetük mellett az egyén javára más járulékos hasznok is jelentkeznek, például fogyasztási haszon vagy fogyasztói tőke-képződése (Tóth, 2011.), önbecsülés stb. A mai kor gazdasága nemcsak a munkára, hanem tudásra és a tudást használni tudó tőkére is épül. Az alacsony szakképesítéssel, kis termelőképességgel rendelkező rendszerek működése alacsony határfokú lesz. Márpedig éppen ez jellemző a különböző fogyatékos csoportokkal működtetett társadalmi szervezetekre, akik a fogyatékosok nagy többségét alkalmazzák.

Elmondhatjuk azt is, hogy „a legtöbb vállalkozás értéke az emberi erőforrások értékén múlik, azaz a vezetők, a szakmunkások, a kutatók, és a mérnökök értékén”. (Brealey – Myers, 2011) Nagyon nehéz becsülni a humántőke értékét, igazából csak a hatásaiból lehet lemérni azt. A megszerzett tudás és képességek további hatásokat generálnak, ami a gazdasági növekedésben realizálódik, és a nagyobb termelékenységben tudunk lemérni, számszerűsíteni.

Tóth értékelése szerint „az emberi tőke élettartalma megegyezik az egyén aktív élettartalmával.” Azonban a humántőkét további dimenziókra is bonthatjuk, mint mennyiségi pl. a ledolgozott munkaórák száma és minőségi jellemzőkre, mint produktivitás. A humántőke másik fontos jellemzője, hogy a képzettség tartósabb, mint a fizikai tőke legtöbb formája és utólagos oktatással tovább növelhető, így a befejezett iskolai éveket a humántőke egyik mutatójának is tekinthetjük. (Tóth, 2011) A képzés, oktatás nemcsak pénzbeli befektetést igényel, hanem időbelit is. Ezekből a tényezőkből leszűrhetjük, hogy a humántőkébe való befektetés nem kockázatmentes, hiszen hosszú időtávra szól, az egyén nem tudja előre a termelési függvényeit, nem ismeri biztosan a képességeit, nem tudják előre, hogy megtérül-e a befektetésük. Ezen kívül felmerül annak a problémája is, hogy a tudás is avul, folyamatos fejlesztést igényel, ma már gyakorlatilag élethosszig való tanulás, képzés szükséges ahhoz, hogy megfelelően képviselje magát az egyén a munkaerőpiacon.

Mellár (2018) úgy véli, a Kormánynak humántőke fejlesztéssel kellett volna a gazdaságot növekvő pályára állítania. Ha ezt az állítást elfogadjuk, akkor a fogyatékosként munkát keresőkre ez még inkább igaz. A korlátaikat lerázó, motivált fogyatékos fiatalok egyedüli kitörési pontja az

Bodorné Kovács Katalin PhD hallgató a Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar Pénzügy és Számvitel Intézetében.

Parádi-Dolgos Anett egyetemi docens a Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar Pénzügy és Számvitel Intézetében.

oktatás és oktatásuk támogatása. Mivel nem létezik tökéletes piac, ezért az állam interveniálása szükséges, hogy az erőfölényes helyzetben lévő többségi ép társadalom teret adjon a fogyatékosoknak is a munkaerőpiacon. Annak a 9 százaléknyi fogyatékosnak, akiknek sikerült diplomát szereznie, a megfelelő munkahely megtalálása a következő kihívás. Az egyén foglalkozási rehabilitációra való alkalmasságát, személyes akaratát, pszichés és szociális folyamatok komplex egyége biztosítja (Farkas-Nicoletti, 2003). Az alkalmasság, a készenlét a munkavégzésre nem az állapot súlyosságától függ, hanem a motivációtól, az elkötelezettségtől. (Soós, 2010)

Fogyatékos emberek munkavállalása

Szakirodalomban a nemzetközi és hazai terminológia egyaránt különbözőképpen definiálja a fogyatékosággal élőket. A tanulmányban az alábbi értelmezésben használjuk a fogalmat, amelyet az 1998. évi XXVI. 4. § a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról így határoz meg a törvény, **fogyatékos személy** az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással, illetve ezek bármilyen halmozódásával él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja.

Az Egészségügyi Világszervezet (2011) szerint körülbelül a világ lakosságának 15%-a fogyatékosággal él. A fogyatékoság több dimenziós átfogó vizsgálatot igényel. Nem egyenlő az orvosi vizsgálat által meghatározott testi vagy funkcionális károsodással, hanem kölcsönhatást is nézi személy és környezet között.

Az 1990-es népszámlálás adatai szerint a fogyatékosággal élő személyek létszáma az 368 ezer fő, míg kisebb mintás ELAR-felmérések ennél nagyobb számot mutatnak (500 ezer fő). A 15 évesek és idősebbek 9,6 százaléka egyáltalán nem járt iskolába. A felsőoktatási képzési formákban tanulók közül csupán a népesség 1 ezrelékét tették ki, mindössze 170 főt. (Komáromi, 2003) A 2011-es népszámlálás során 490 578 személy, a teljes népesség 4,9 százaléka vallotta magát fogyatékosággal élőnek. A fogyatékosággal élők iskolai végzettsége messze alul marad a teljes népességénél. A fogyatékosággal élők közül a 8 általános végzettségűek 53,4%-ot tesznek ki, jóval meghaladva az épek arányát. A szakmával rendelkező, de érettségivel nem rendelkezők aránya 17,4%. Érettségivel a fogyatékosok 20,3%-a rendelkezik, míg a főiskolai, egyetemi végzettséggel mindössze 9%-uk, amely több mint fele az épek arányának. Az EU-s főiskolai, egyetemi végzettségűek aránya átlag 12% körüli volt a fogyatékosok körében, míg az épeknél 18% a 2011-es felmérések szerint.

Az alulképzettség a fogyatékosok körében általánosan megállapítható, amit nem csak az általános szellemi állapotnak tudhatunk be, hanem kapcsolatban van a lakóhellyel is. A statisztikai adatok szerint budapesti befejezett iskolai végzettségek jóval az országos átlag felettiek, és ez az arány csökken Budapesttől távolodva a kistelepülések felé. Budapesten a legalacsonyabb 39,7 százalék a 8 általános iskolai osztályt végzettek aránya, és 19,1 százalék a főiskolai vagy diplomával rendelkező fogyatékosággal élők aránya. Az oktatással párhuzamosan a fogyatékosággal élők munkavállalásának a statisztikai adatai és a 2019 februárjában készített interjúk egyaránt megerősítik ezt a térségi, településbeli differenciát, a párhuzam nem meglepő, hiszen az oktatás már behatárolja az elvégezhető munkákat.

Jelenleg a Kormány munkavállalást ösztönző programjainak köszönhetően a 2011. évi 18%-ról 40%-ra emelkedett a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatási rátája. (Nyitrai, 2019) Remélhetőleg ezek az adatok az iskolai akadálymentesítési programokkal tovább javulnak. Azonban elmondható, hogy további fejlesztésekre van szükség a szakképzési centrumok és az egyetemek tekintetében, hogy ne csak számbeli arányuk, hanem munkavégző képességük

színvonala, és végső soron a termelékenység is javuljon. Minőségi változásra is szükség van és ennek az alapja az, hogy a diplomás megváltozott munkaképességű személyek az ép társadalom adataihoz képest alulreprezentálva szerepelnek a statisztikákban. Foglalkoztatásuk során gyakran kiszorulnak a nyílt munkaerőpiacról és a non-profit szektorban helyezkednek el. Az azonos munkakörben dolgozók nyílt munkaerő-piaci és a társadalmi szférában dolgozók bérei is jelentősen eltérnek a versenyszférában tevékenykedők javára.

A rendelkezésre álló NAV adatbázisunk 1608M-es bevallásai alapján értékeltük a fogyatékosok diplomás munkakörben történő foglalkoztatását. Az országos minta nagysága 125 538 foglalkoztatott és 229 045 fő magánszemélyt tartalmazott. Az adatokat 2016. év decemberére szűrtük.

1. TÁBLÁZAT: A FOGYATÉKOS SZEMÉLYEK FEOR KÓDOK SZERINTI FOGLALKOZTATÁSI LÉTSZÁMA

FEOR kódok	FEOR kódok megnevezése	Fő
1xxx	Gazdasági, igazgatási, érdek-képviselési vezetők, törvényhozók	98
2xxx	Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások	210
3xxx	Egyéb felsőfokú v. középfokú képzettséget igénylő foglalkozások	630

Forrás: saját vizsgálatok, n=229045

A kifejezetten diplomát igénylő munkakörök az 1-es és 2-es FEOR kódokkal foglalkoztatottak aránya az adatbázis teljes sokaságához viszonyítva 0,0013. Tehát megállapítható, hogy az 1990-es népszámlálási adatokhoz viszonyítva nem történt lényeges javulás a diplomás fogyatékosok foglalkoztatása körében, továbbra is ezrelékben mérhető az arányuk. Kíváncsiságból tovább szűrtük a 3xxx FEOR kódokra, 3 ezreléket tesz ki az arányuk.

Úgy véljük a közeli jövőben a tudománynak és a technikai fejlesztéseknek köszönhetően még a legsúlyosabban egészségkárosodott emberek körében is az életminőség robbanásszerű javulása várható. Ha ezeket a körülményeket is figyelembe vesszük, hiba lenne lemondani a fogyatékosok egy élethossznyi produktivitásáról, csak azért, mert az oktatásukról, képzésükről lemondunk. Tudvalevő, hogy a munkaerőpiacra visszavezetni a nem kellően rehabilitált, szocializált és képzetlen tömegeket sokkal költségesebb és kisebb hatásfokú eredmények érhetők el.

A megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatása egyre inkább felértékelődik, két okot jelölnénk meg. Az első a jelenleg tapasztalható munkaerőhiány, a másik pedig a kormány azon törekvése, hogy az ellátási rendszer átalakításával minél több embert vezessen vissza a nyílt munkaerőpiacra. Szerencsés esetben ezek a hatások összeérnek és a munkaerő keresletnek köszönhetően a képzett és dolgozni akaró munkavállalók el tudnak helyezkedni.

Mindezt tovább erősíti, hogy a 25 főnél többet foglalkoztató munkáltatókat kifejezetten érdekelté teszi a kormány a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásában a rehabilitációs hozzájárulás révén.

Pulay (2010) szerint akkor gazdaságos a munkáltatónak megváltozott munkaképességű dolgozót alkalmaznia, ha többletköltség nélkül ugyanolyan munkát tud végezni, mint az ép munkavállaló, vagy támogatott foglalkoztatásban, ahol a kisebb termelékenységet kompenzálja. A megváltozott munkaképességű munkavállalónak akkor sikeres a munkaerő-piaci integrációja, ha az adott munkakörbe történő beillesztésnél figyelembe veszik a képességeit. Az ösztönzési és teljesítményértékelésnél, ugyanazokat a rendszereket lehet használni, mint az ép dolgozóknál, így az esélyegyenlőség is maradéktalanul megvalósulhat. (Dajnoki, 2014/c)

A megváltozott munkaképességű munkavállaló és az őket foglalkoztató munkáltató érdekeltsége már összetettebb. A gyorsan változó munkaerőpiacon a megváltozott munkaképességű szemé-

lyek inkább az alacsonyabb, de biztos ellátást választják, mint a bizonytalan kimenetelű rehabilitációt. (Szellő, 2013.) A munkapiac résztvevői célszerűen csak az őket érintő hatásokat veszik figyelembe, saját partikuláris érdekeik mentén hozzák a racionális döntéseiket. (Oroszi, 1996) A magyarországi munkaerő-piacot jelenleg a kereslet jellemzi szemben a korábbi évek erős túlkínálatával szemben.

Több különböző felmérést végeztek a megváltozott munkaképességű személyek munkaérték jellemzőiről. Az egyik felmérést az Egyesült Államokban végezték és fókuszcsoportos beszélgetések során azt állapították meg, hogy a megváltozott munkaképességű személyek „akkor érzik egyenrangúnak és hasznosnak magukat, ha képesek ugyanazt a munkát elvégezni, mint a társadalom bármely éppnek értékelt tagjai”. A magyarországi felmérések értékrendszereinél az épek és a fogyatékosok között egyaránt a biztos állás és az anyagi javak elsőbbsége figyelhető meg, kiegészítve azzal, hogy a megváltozott munkaképességűek esetében a biztonság, a munkahely megközelíthetősége fontosabb az épekkel történő összehasonlításban, mint a kreativitás, és az önállóság. (Fábiánné-Kovács, 2007.) Mindez nyilvánvalóan következett az éppen aktuális társadalmi viszonyokból, a magas munkanélküliségből és mutatja a hátrányos helyzetüket, a kiszolgáltatottságukat a fogyatékos csoportoknak. A kutatásban megállapították, hogy az iskolázottság és a munka típusa befolyásolta az értékpreferenciákat és nem az állapot.

A gondolatot továbbfolytatva munkavégzés során a két csoport a motivációja sem tér el lényegesen egymástól. Az akadálymentesítés megléte, vagy a megfelelő bérezési rendszer önmagában nem okoz elégedettséget a hiánya viszont mindenképpen elégedetlenséghez vezet.

Csikszentmihályi (2003) szerint a flow eléréséhez ösztönözni kell a munkavállalót, hogy a tehetősége, képessége legjavát adja. Azonban ez nem azt jelenti, hogy kizsigereljük a dolgozókat a profit érdekében, hanem össze kell hangolni a vállalati kihívásokat és a munkavállalói képességeket, hogy azok tovább fejlődhessenek. A flow-ra nemcsak a munkahelyi környezet, hanem már a munkahelyre jutás is hat, a kollégák és a vezető közötti légkör, a szervezeti kultúra, a világos célrendszer, stb. Simek (2017/a) ezt a pluszt a biztonságos légkörben látja abban, hogy az emberek tudják, hogy mit mért csinálnak és a pénznél valami többet jelentsen, egy ügyet, egy célt szolgáltasson, „hagyjanak nyomot a világban”.

Baritz a gondolkodási és gazdasági paradigmák során új hipotézist vet fel, *„más emberi értékrend más gazdasági renddel jár együtt”*. (Baritz et al., 2014) Van-e elsőbbsége az emberi értékrendnek és a gazdasági rendnek, hogyan hatnak egymásra, korunk nagy kérdései.

Kinek az érdekét képviseli a vállalatok? Számos vállalkozó fektet társadalmi vállalkozásokba, társadalomjobbító célokkal. Sokak szerint ez a jövő útja, türelmes tőkével profitot termelni és társadalmi hasznokat létrehozni. Egy szociális szövetkezetet vezető interjú alanyunk ezt így fogalmazta meg: *„A társadalmi vállalkozás célja először, hogy az embereknek munkája legyen, bére legyen, és utána jön, hogy nyereség is legyen”*.

A társadalmi befogadást, az érzékenyítést a vállalati vezetőkkel kell kezdeni, mert rajtuk vezet az út a változáshoz és az elfogadáshoz, a vállalati felelősségvállaláson, a szervezeti kultúrán keresztül. (Kerekes-Wetzker, 2007) Egy cég produktivitása összefügg a vezető természetével, értékrendjével, amely gyökeresen meghatározza a szervezeti kultúrát (Simek, 2017/b).

Az ember és a munka viszonya újabb transzformációkon megy keresztül Szilas (2016), mely a célok megfogalmazására is kihat, melynek központjában az ember fejlődése áll, melyet így fogalmaz meg: *„Az embernek szüksége van a munkára, azért kell dolgoznunk, hogy emberségünket megőrizhessük és fejleszthessük”*. Ezen szemlélet szerint a társadalmi hasznok a foglalkoztatás hatásaiban nyilvánulnak meg és nem a munkavégzés objektív, mérhető eredményeiben.

Interjúalanyunk, aki egy alapítvány ügyvezetője és integrált foglalkoztatást folytatnak az alapítványnál így reagált a problémára. *„Társadalmi szinten humánusabbnak kellene lenni, munkaerő-piaci szinten is nagyobb támogatásokra lenne szükség. A magyar ellátó rendszer nem a motivációra épül. Nem arra motiválja az ellátórendszer a megváltozott munkaképességű személyeket, hogy egyre jobban legyenek pl. úgy, hogy fejlesztik magukat gyógytornával, vagy tréningen vesznek részt és ezzel javulást érnek el. Az ellátórendszer csak az emberek állapotát nézi és ez alapján ad támogatást. Ezen a helyzeten kellene javítani!”*

A munka segít a szegénység felszámolásában, az életminőség egyik meghatározó területe, hiszen hozzájárul az integrációhoz, a társadalmi elfogadáshoz, az érzelmi és anyagi jól-léthez, és segítheti új készségek és képességek elsajátítását, vagy a meglévők szinten tartását. A munkavégzés egyik alapja az iskolai végzettség, szorosan kapcsolódik hozzá.

Tóth tanulmányában pedig az oktatással, képzésekkel kapcsolatos externáliákat gyűjti csokorba. Az oktatási szint növelésével nő a képesség a modern technológiák alkalmazására. A CBA elemzésekben a hatékonyság növekedést lehet számszerűsíteni. A képzettebb ember előbb és könnyebben képes elhelyezkedni, mint a társai. Tovagyűrűző hatása lehet a csökkenő bűnözés, illetve ezzel kapcsolatosan éppen megjelenhetnek új bűnözési formák, amelyek a magasabb képzettséghez kapcsolódnak. Az iskolázottság növekedésével csökken az esélye, hogy munkanélkülivé váljon, így nem kell az államnak szociális és munkanélküli támogatásokat folyósítania. Az iskolázottabb ember egészségi és élet kilátásai is jobbak, mint a képzetlenebb társaié, ami egészségügyi költség megtakarítást eredményezhet. Illetve az egészségpénztárak támogatását (adókedvezmény) kihasználva éppen önmaga finanszírozza az egészségügyi ellátásának egy részét. A hosszabb élettartalommal pedig nőnek a nyugdíjkassza kiadásai is. A magasabb végzettségűek körében magasabb az önkéntes munkavégzés. Megnő a közösségileg előállított közszolgáltatások értéke. A tájékozottabb ember jobban képviseli egyéni és közösségi érdekeit, a demokratikus intézményrendszer is hatékonyabbá válik. (Tóth, 2011)

2010 őszén megjelentek az első közigazgatási ösztöndíj programok, azóta több sikeres évfolyamot tudhatnak maguk mögött. (Orbán, 2019) Releváns szakmai gyakorlatot szerezhettek akár hazai, akár európai uniós tagállamokban is. *„Speciális célcsoport, új látásmód a közigazgatásban – a Fogyatékos Felsőoktatási Hallgatók Közigazgatási Ösztöndíjprogramja.”* Az első évben még a finanszírozás európai uniós forrásból történt, azóta állami költségvetésből működtetik a Programot. Új látásmódot kívánnak meghonosítani a közigazgatásban, mentorálással, érzékenyítéssel. Mindenképpen üdvözlendő ez a cél, hiszen a közigazgatásból idáig kiszorultak a megváltozott munkaképességűek. A Program sikerét dicsérte egy interjúalanyunk, aki külföldi gyakorlat után egy hazai országos érdekvédelmi szervezetnél helyezkedett el jogászként már több éve.

Jelenleg Magyarországon egy fogyatékos diplomásnak a következő jogszabályokat kell figyelembe vennie, hogy a hatályos jogszabályi környezetben a munkavállalása érdekében érvényesíteni tudja a foglalkoztatásához kapcsolódó jogszabályokat, figyelembe véve a korlátokat is.

Munkáltatót érintő jogszabályok, kedvezmények

A munkaadó a megváltozott munkaképességű személyek foglalkozási rehabilitációjának elősegítése érdekében rehabilitációs hozzájárulás fizetésére köteles, ha az általa foglalkoztatottak létszáma a 25 főt meghaladja, és az általa foglalkoztatott megváltozott munkaképességű személyek száma nem éri el a létszám 5 százalékát, a 2011. évi CXCI. törvény 7. szerint.

Megváltozott munkaképességűnek minősülnek mindazok, akiknek az egészségi állapota a komplex minősítés alapján 60%, vagy kisebb mértékű, illetve komplex minősítés nélkül azok, akik 2011. december 31-én I. II. vagy III. csoportos rokkantsági, baleseti rokkantsági nyugdíjra voltak

jogosultak, 2012. január 1-je után pedig rehabilitációs, vagy rokkantsági ellátásban részesülnek és a munkaszerződése szerinti napi munkaideje a 4 órát eléri.

A rehabilitációs hozzájárulás mértéke a tárgyév első napján a teljes munkaidőben foglalkoztatott munkavállaló részére megállapított alapbér kötelező legkisebb összegének kilencszerese/fő/év. 2019. január 1-jétől az alapbér kötelező legkisebb összege havibér alkalmazása esetén 149 000 forint. A rehabilitációs hozzájárulás éves összege a kötelező foglalkoztatási szintből hiányzó létszám, valamint a rehabilitációs hozzájárulás szorzata.

2019. január 1-től a legfontosabb változás a megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatásával kapcsolatos szociális hozzájárulás tekintetében voltak, mely változások a 2018. évi LII. törvényben kerültek elfogadásra. A rehabilitációs kártya helyett bevezetésre került a szociális hozzájárulási adó mentessége, melyet a munkáltatók vehetnek igénybe. A jogosultak körét jelentősen bővítették, így a komplex minősítésűek esetében már a b2, c2 kategóriák is bekerültek, a b1, c1, d, és e kategóriák mellett. Továbbá a megváltozott munkaképességűnek minősülnek mindazok, akiknek az egészségi állapota a komplex minősítés alapján 60%, vagy kisebb mértékű, illetve komplex minősítés nélkül azok, akik 2011. december 31-én I. II. vagy III. csoportos rokkantsági, baleseti rokkantsági nyugdíjra voltak jogosultak, 2012. január 1-je után pedig rehabilitációs, vagy rokkantsági ellátásban részesülnek.

Azonban érthetetlen okokból a rokkantsági járadékos, (MEOSZ, 2019) és fogyatékosági támogatással rendelkező kategóriák továbbra is kimaradtak a jogosultak köréből. Ezek a kategóriák éppen a legsúlyosabb állapotú személyek fogyatékosági kategóriái közé tartoznak, akiknek az ellátásai alacsonyak és a legtöbb segítséget, támogatást igényelnének a munkaerőpiacon történő szerepvállalásukhoz. Lehet, hogy nem mindenkiből lesz Stephen Hawking, de talán egy esélyt megérdemelnének.

Adókedvezményként ezután is az adóalap, de legfeljebb a minimálbér kétszerese után megállapított adó (19,5 %) megfizetése alól mentesül az arra jogosult. A kedvezményt az alábbi foglalkoztatások esetén lehet érvényesíteni:

- ha a foglalkoztató, munkaviszonyban alkalmaz megváltozott munkaképességű személyt,
- bizonyos gazdasági társaságok megváltozott munkaképességű tagjával fennálló adókötelezettséget eredményező jogviszony
- egyéni vállalkozó, ha megváltozott munkaképességű.

Mmtv.32. § (2) A rokkantsági és a rehabilitációs ellátás melletti munkavégzés szabályai 2016. május 1-től egységessé váltak. Az ellátások melletti foglalkoztatás során jövedelemkorlát van, amely szerint a rokkantsági vagy rehabilitációs ellátást meg kell szüntetni, ha az ellátásban részesülő keresőtevékenységet folytat, és jövedelme 3 egymást követő hónapon keresztül meghaladja a minimálbér 150 százalékát, vagyis 2019-ben a 149 000 forintos minimálbér másfélszeresét, azaz a 223 500 forintot.

Fontos megjegyezni, hogy csak akkor kell az ellátást megszüntetni, ha három egymást követő hónap mindegyikében magasabb lenne a kereset, mint a fent meghatározott 2019. évi összegek.

Egyéni és társas vállalkozó esetén minimálbér a tárgyhónap első napján, a teljes munkaidőre érvényes garantált bérminimum havi összege, ha az egyéni vállalkozó személyesen végzett főtevékenysége vagy a társas vállalkozó főtevékenysége legalább középfokú iskolai végzettséget vagy középfokú szakképzettséget igényel. A garantált bérminimum 2019-ben 195 ezer forint, tehát a rokkantsági vagy rehabilitációs ellátás mellett dolgozó egyéni vagy társas vállalkozó en-

nek a másfélszeresénél, 292 500 forintnál nem kereshet többet három egymást követő hónapban, havonta.

A megváltozott munkaképességű emberek az alacsony, de biztos ellátás igénybevételében érdekeltek (Dajnoki, 2014/b). Pulay (2010) szerint a magasabb képzettségű megváltozott munkaképességű személyek esetében is a tartós és nagyfokú egészségromlás azt eredményezi, hogy a korábbi keresetét még teljes rehabilitáció esetén sem tudják elérni. Ennek okán a fogyatékos-sághoz kötődő ellátás és a munkából származó jövedelem együttes elérésére törekszenek. Azonban a jövedelemkorláttal elkezdődnek a trükközések, hogy véletlenül se haladja meg a 3 egymást követő hónapot a kereset. A jelenlegi munkaerőhiány esetén nem biztos, hogy kívánatos mester-ségesen visszaszorítani, korlátozni a jövedelmeket, a foglalkoztatásukat.

Érdemes lenne talán azt a lehetőséget is megvizsgálni, hogy az ellátás megszüntetése helyett, csak szüneteltetnék az ellátást, amíg magasabb keresetet képes elérni, ami nem jár olyan végzetes következményekkel és nem kell újbóli bizonytalan kimenetelű procedúrákon keresztül men-nie a fogyatékos munkavállalónak. Ez különösen a magasabb végzettségű, kvalifikáltabb dolgo-zókat ösztönözhetné a nagyobb teljesítményre, a magasabb bérre.

Civil szervezeteknél sokan dolgoznak támogatott foglalkoztatás keretei között, a 2016. évi XXVI. törvény 44. § szerint ezek a támogatások érhetők el a foglalkoztatóknak.

„(1) A rehabilitációs hatóság az akkreditált munkáltató részére a Kormány rendeletében meghatá-rozottak szerint pályázati úton

- a) támogatást nyújthat a munkahely rehabilitációs célú átalakításához,*
- b) bér- és költségtámogatást nyújthat,*
- c) képzési támogatást nyújthat,*

ha a munkáltató a rehabilitációs hatóság komplex minősítése szerinti megváltozott munkaképes-ségű személy, fogyatékosági támogatásban részesülő személy vagy vakok személyi járadékában részesülő személy foglalkoztatását biztosítja.”

Munkavállalók által érvényesíthető kedvezmények

Munka törvénykönyve 2012. évi I. tv 120. § - a kimondja, hogy a munkavállalónak, ha a rehabili-tációs szakértői szerv legalább ötven százalékos mértékű egészségkárosodást állapított meg, évenként öt munkanap pótszabadság jár.

A személyi kedvezmény igénybevétele szempontjából a súlyos fogyatékoságnak minősülő be-telegeket a 335/2009. (XII. 29.) Kormányrendelet határozza meg. A kedvezményt az érvénye-síthet, aki a Kormányrendelet mellékletében meghatározott betegségben szenved, továbbá, aki rokkantsági járadékban vagy fogyatékosági támogatásban részesül. A súlyosan fogyatékos ma-gánszemélyek az adóév első hónapjában érvényes minimálbér 5%-ának megfelelő, 2019-ben havonta 7450 forint adókedvezményt vehetnek igénybe a szerzett jövedelmük összevont adó-alapjának adójából.

Összegzés

A rendszerváltás óta és napjainkban rendkívül gyors változások történtek a fogyatékosok ellátá-sai, oktatása és munkavállalása kapcsán. Oktatás, képzés nélkül nincs hatékony foglalkoztatás. A 4.0, a robotizáció, a technológiák fejlődése, várhatóan az egészségügyi és munka rehabilitációra is robbanásszerű hatással lesz. Különösen az oktatás intézményi és munkahelyi akadálymentesí-tések elengedhetetlenül fontosak, hogy felkészülve várjuk a kopogtató új korszakot. Fontos len-

ne, hogy azok a munkáltatók, akik foglalkoztatni akarnak fogyatékos személyeket, kedvezményt, támogatást kapjanak a foglalkoztatási célú akadálymentesítéshez. Például a rehabilitációs hozzájárulásban elismerjék, az ilyen típusú költségeket, vagy állami támogatásból finanszírozzák azt akkor, amikor az igény felmerül és oly mértékben, ahogy szükséges, akár rehabilitációs szakértőket is igénybe véve, hiszen az adaptációt és akadálymentesítés mindig egyén függő. A szakértő biztosíthatná a szakszerűséget valamint azt, hogy racionális módon történjen ez a folyamat. Azon fogyatékosoknak, akik képesek és akarnak dolgozni, lehetőséget kell adnunk, sőt kötelességünk. Tudásalapú társadalmakban pedig a minél magasabb végzettség megszerzésével a produktivitást növelhetjük. Még a súlyosan fizikai fogyatékos is képes szellemi munkát végezni, mellyel életminősége, önmaga hasznosságának tudata új célokat adhat életének.

Szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy 1990-es népszámlálás során, ezrelékben mérték a számukat, csupán 170 fő vallotta magát diplomával rendelkező fogyatékosnak. 2016-os NAV adatbázis mintájára támaszkodó elemzésünk szerint ezrelékben mérhető a diplomás fogyatékosok foglalkoztatása. Azt gondolom, a helyzet némileg javult, de megbízható statisztikák nem készültek, kutatások során szinte sehol sem említik ezt a réteget. Talán nem is léteznek, ahogy az 1990-es statisztikai elemzésben fejtegették? Mindenképpen további kutatásokra van szükség, hogy ezt az elfeledett tartalék erőforrást mobilizálni lehessen.

Integrációval, az esélyegyenlőség biztosításával, lehetőségekkel, empátiával és türelemmel hatékony segítséget tudunk nyújtani számukra a beilleszkedéshez, hogy hasznos, értékteremtő tagjai legyenek társadalmunknak. Új szemlélettel kell a világra tekintenünk, önmagunk meghaladásával, az önérdek háttérbe helyezésével, hogy a világunk élhető legyen az utódaink számára is. A világ új kihívások elé állítja az embereket és a világunk tőlünk függ.

Irodalomjegyzék:

- Baritz Sarolta (2014): Emberközpontú gazdaság szakkönyv az etikus és fenntartható gazdasághoz. ISBN 978-615-80618-0-3
- Brealey – Myers (2011): Modern vállalati pénzügyek 987. p. 2000. ISBN 978-963-545-528-7
- Dajnoki Krisztina (2014/a): Helyet mindenkinek! Fogyatékos, illetve megváltozott munkaképességű munkavállalók HR sajátosságainak feltárása az Észak-alföldi Régióban Szeged, 2014. 14.o.
- Dajnoki Krisztina (2014/b): Helyet mindenkinek! Fogyatékos, illetve megváltozott munkaképességű munkavállalók HR sajátosságainak feltárása az Észak-alföldi Régióban Szeged, 2014. 15.o.
- Dajnoki Krisztina (2014/c): Helyet mindenkinek! Fogyatékos, illetve megváltozott munkaképességű munkavállalók HR sajátosságainak feltárása az Észak-alföldi Régióban Szeged, 2014. (90-91.o).
- Farkas M. – Nicollelis D. (2003): Fostering redeiness for Rehabilitation, July-September, v.62, n. 3 p.49.
- Fábiánné Kiss Mónika – Kovács Judit (2007): Megváltozott munkaképességű dolgozók munkaértékpreferenciái In Juhász Márta: A foglalkoztatási rehabilitáció támogatása pszichológiai eszközökkel Budapest, 2010. (201. o.)
- Juhász Márta (2010): A foglalkozási rehabilitáció támogatása pszichológiai eszközökkel Budapest, ISBN 978 963 279 096 1
- Komáromi Róbert (2003): A megváltozott munkaképességű és fogyatékosok munkavállalók munkaerőpiaci integrációjáról Esély2003/5 Letöltés ideje: 2019.03.18
- Központi Statisztikai Hivatal (2015): 17. A fogyatékosokkal élők helyzete és szociális ellátásuk Budapest,. ISBN 978-963-235-482-8
- Mellár Tamás (2018): Elvesztegetett évek. Noran Libro Kiadó Budapest, ISSN 2560-0443 (56 -57. o.)
- Pulay Gyula (2010): Hatékony-e a megváltozott munkaképességűek támogatási rendszere? Polgári Szemle 6. évf. 1. sz. 270-288. p.
- Simon Simek (2017/a): A jó vezetők esznek utolsónak ISBN 978-963-304-455-1 (327.o)
- Simon Simek (2017/b): A jó vezetők esznek utolsónak ISBN 978-963-304-455-1 (246.o)

Soós Juliánna Katalin (2010): A megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatása és munkavállalása mögött rejlő motivációs kérdések és lehetőségek In Juhász Márta: A foglalkoztatási rehabilitáció támogatása pszichológiai eszközökkel Budapest (180. o.)

Szellő János (2013): A rehabilitációs kvóta és hozzájárulás hatása a munkáltatók befogadói magatartására Magyarországon Kutatási zárótanulmány Pécs.

Szilas Roland Ferenc (2016):Emberközpontú gazdaság Szakkönyv az etikus és fenntartható gazdasághoz Keresztény emberkép és menedzsment. ISBN 978-615-80618-0-3

Tóth László (2011): Az emberi tőke elmélet és alkalmazásának néhány területe Periodica Economica IV. évf. szeptember (158-174 old.)

Jogszabályi hivatkozások:

1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről

1998. évi XXVI. 4. § törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról

2011. évi CXCI. törvény 7. a rehabilitációs hozzájárulás és megváltozott munkaképességű személyek foglalkoztatási támogatása

2011. évi CXCI. törvény a megváltozott munkaképességű személyek ellátásairól és egyes törvények módosításáról

2018. évi LII. törvény a szociális hozzájárulási adóról

Internetes hivatkozások:

Nyitrai (2019): MTI. <https://www.hrportal.hu/hr/40-szazalekra-emelkedett-a-dolgozo-megvaltozott-munkakepesseguek-aranya-20190113.html> Letöltés ideje:2019.03.27.

Orbán Balázs (2019) <http://osztondijprogram.kormany.hu/> Letöltés ideje:2019.03.28

https://www.nav.gov.hu/nav/ado/szja/A_szemelyi_kedvezmeny20190130.html Letöltés ideje: 2019.03.28

<http://www.menszt.hu/hu/hirarchivum> Letöltés ideje:2019.03.27.

MEOSZ (2019) <http://www.meosz.hu/jogszabalyok/> Letöltés ideje:2019.03.27.

BARAKONYI ESZTER

FOGYATÉKOS HALLGATÓK ESÉLYEGYENLŐSÉGÉNEK JOGI KERETEI A FELSŐOKTATÁSBAN

Mind hazánkban, mind pedig az európai Unióban az elmúlt másfél évtized jelentős változást hozott a fogyatékos személyek társadalmi befogadásának filozófiájában. A korábbi kifejezetten betegség központú szemléletet a WHO második generációs fogyatékosági modellje⁴¹ váltotta fel, és ezzel megteremtette a társadalmi integrálás fokozott előtérbe kerülését.⁴² A jelenleg is meghatározó szemlélet ugyanis kifejezetten a megmaradt képességek kihasználására helyezi a hangsúlyt, és így a korábban jellemző passzív megoldások helyébe az aktív megoldások iránti igény lépett. E folyamat háttérében azonban nem csupán az egyenlő bánásmód követelményének térnyerése¹ áll, hanem igen hangsúlyosan megjelenik a foglalkoztatottak számának növelésére vonatkozó igény is. A munkaerőpiacon való sikeres szereplés pedig korrelatív összefüggést mutat a képzettségi szint emelésével – és különösen igaz ez a fogyatékosokkal élők vonatkozásában.

A következőkben elsőként szeretném tisztázni a fogalmakat a témával összefüggésben, majd ezt követően röviden elemezni a fogyatékosok felsőoktatásban való részvételét meghatározó helyzetét, annak speciális vonásait.

A Fogyatékosokkal élők jogairól szóló ENSZ egyezmény tekinthető a fogyatékosokhoz kapcsolódó jogok/többletjogok elvi alapjának. Az Egyezmény a fogyatékosok alapján történő hátrányos megkülönböztetés általános tilalmát – beleértve az ésszerű alkalmazkodás⁴³ megtagadásának esetét is – már a preambulumban kijelenti.⁴⁴ Az Egyezmény 24. cikkelye tartalmazza a fogyatékkal élők oktatáshoz való jogának deklarálását, és az 5. pont tartalmazza a részes államok azon kötelezettség vállalását, miszerint biztosítani tartoznak, hogy a fogyatékkal élő személyek hátrányos megkülönböztetés nélkül és másokkal azonos alapon férhessenek hozzá többek között a felsőfokú oktatáshoz. E cél eléréséhez pedig vállalják, hogy biztosítják az ésszerű alkalmazkodást a fogyatékosokkal élők számára.

Barakonyi Eszter habilitált egyetemi docens a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Vezetés- és Szervezéstudományi Intézetében.

⁴¹ Az ENSZ Egészségügyi Világszervezete által 1980.-ban kiadott Károsodások, fogyatékosok és rokkantságok nemzetközi osztályozása című dokumentumában a fogyatékosok megítélése elsősorban betegségkénti definíciójában jelent meg, mivel a fogyatékosokat egyértelműen orvosi kérdésként kezeli, és ebből kifolyólag a fogyatékosokat betegekként tekintette. 1997.-ben született meg a WHO második generációs fogyatékosok fogalma, mely már a háttértényezőket is figyelembe véve a fogyatékosokat már nem mint betegségeket, hanem mint olyan állapotot definiálta, mely mögött a társadalom felelőssége húzódik meg.

⁴² Ezt a folyamatot a fogyatékosok jogairól szóló ENSZ Egyezmény a fogyatékosok hatalommal való felruházásának (empowerment) nevezi, és arra utal, hogy a társadalom felelőssége a fogyatékosok megerősítése annak érdekében, hogy megteremthessék a saját maguk által meghatározott szükségleteik, érdekeik és döntéseik szerinti életkörülményeket.

⁴³ A Fogyatékosokkal élők jogairól szóló Egyezmény a 2. cikkelyében kijelenti, miszerint „ az ésszerű alkalmazkodás az elengedhetetlen és megfelelő módosításokat jelenti, amelyek nem jelentenek aránytalan és indokolatlan terhet, és adott esetben szükségesek, hogy biztosítsák a fogyatékkal élő személy alapvető emberi jogainak és szabadságainak, a mindenkit megillető egyenlő mértékű élvezetét és gyakorlását”

⁴⁴ A Fogyatékosokkal élő személyek jogairól szóló Egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 2007.évi XCII. törvény.

Az Egyezmény hatására megszületett az Európai Fogyatékosügyi Stratégia 2010-2020,⁴⁵ melynek fő célkitűzés az akadályok megszüntetése volt. A Bizottság nyolc fő fellépési területet jelölt ki a fogyatékkal élő életminőségének javítása érdekében, és ezek között szerepelt az oktatás is mint fejlesztendő terület. A Stratégia rámutat, hogy az iskolából kimaradók között igen magas arányt képviselnek azok, akik valamilyen fogyatékoságuk miatt korlátozottak. A súlyos fogyatékos gyermekek számára a többségi oktatáshoz való hozzáférés nehézkes, és időnként szegregációval kell szembenéznük. A fogyatékosággal élőket, különösen a gyermekeket megfelelő módon integrálni kell az általános oktatási rendszerbe, és a gyermek érdekeire tekintettel egyéni támogatást kell nyújtani nekik. A Bizottság iránymutatása szerint tehát kívánatos növelni az a fogyatékos személyek képzettségi szintjét és lehetőségeit, valamint ebből következőleg a mobilitásukat az egész életen át tartó tanulás programjában való részvételük elősegítésével kívánja erősíteni.⁴⁶

A hazai fogyatékosügyi stratégia

Annak ellenére, hogy a fogyatékkal élők körében az iskolázottsági mutatók folyamatosan javuló tendenciát mutatnak – a teljes népességre vetített értékektől azok még mindig elmaradnak. Különösen igaz ez a megállapítás a fogyatékos személyek felsőoktatásban való részvételi arányára.⁴⁷ A Stratégia rögzíti a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, illetve az ésszerű alkalmazkodás követelményét is rögzíti.⁴⁸

A Stratégia rámutat, hogy a felsőoktatásban kiemelt cél beépíteni a hazai felsőoktatási képzési kínálatba a fogyatékos emberek társadalmi befogadásával kapcsolatos képzési elemeket, illetve növelni a felsőoktatásban résztvevő fogyatékkal élő hallgatók számát.

A fogyatékos fiatalok számára jelenleg nem pusztán a felsőoktatás rendszerébe való bekerülés, hanem az ottani kötelezettségek teljesítése is sok esetben jelentős többlet erőfeszítéseket igényel. A fogyatékos fiatalok felsőoktatásban való részvételének elősegítése érdekében komplex szolgáltatásokat kell kidolgozni és bevezetni. Ezek fő célja, hogy a felsőoktatásban tanuló fogyatékos fiatalok felkészülését, hozzáférhető tananyagokhoz való hozzájutását, valamint az oktatás minden formájához, továbbá az egyetemi élet részét képező programokhoz másokkal azonos alapon történő hozzáférést támogassák.

⁴⁵ Brüsszel, 2010.11.15. COM(2010) 636 végleges, A bizottság közleménye az európai parlamentnek, a tanácsnak, az európai gazdasági és szociális bizottságnak és a régiók bizottságának. Európai fogyatékosügyi stratégia 2010–2020: megújított elkötelezettség az akadálymentes Európa megvalósítása iránt.

⁴⁶ Bizottsági Közlemény – 5. pont. Oktatás és képzés.

⁴⁷ 15/2015. (IV. 7.) OGY határozat az Országos Fogyatékosügyi Programról (2015-2025.)

⁴⁸ A fogyatékos személyeket érintő döntések előkészítése, jogszabályok, szakpolitikák, programok tervezése, megalkotása és végrehajtása során különös hangsúllyal szükséges figyelembe venni a hátrányos megkülönböztetés törvényi tilalmát, továbbá - tekintettel arra, hogy a fogyatékos személyek az őket másokkal azonos alapon megillető jogaikkal állapotukból fakadóan egyes esetekben kevésbé tudnak élni - indokolt esetben biztosítani kell számukra az arányos és méltányos előnyben részesítés lehetőségét. Az ésszerű alkalmazkodás fogalmi körét hasonló alapon határozza meg, avval, hogy ide értendő minden olyan - az egyén szükségleteihez igazodó - elengedhetetlen és megfelelő módosítást és változtatást jelent, amely nem jelent aránytalan és indokolatlan terhet, és adott esetben szükséges, hogy biztosítsa a fogyatékos személyek alapvető emberi jogainak és szabadságainak a mindenkit megillető, egyenlő mértékű élvezetét és gyakorlását.

15/2015. (IV. 7.) OGY határozat az Országos Fogyatékosügyi Programról (2015-2025.) Alapelvek.

Az itt meghatározott célokat a felsőoktatási szakpolitikai stratégia is tartalmazza, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy a jelenlegi szabályozási környezetet a stratégia megfelelőnek találja – annak garanciális elemeit fokozni nem kívánja.⁴⁹

A fogyatékossgal élők felsőoktatásban való részvételét meghatározó jogszabályi környezet

Alapvető kérdés a vizsgált témakörben, hogy kit tekinthetünk fogyatékosnak. Figyelembe véve azon körülményt, miszerint a fogyatékossg meghatározása elsősorban orvosi kérdés – a vonatkozó jogszabályi fogalom is csak általános lehet.⁵⁰ Eszerint fogyatékos személy: az a személy, aki tartósan vagy véglegesen olyan érzékszervi, kommunikációs, fizikai, értelmi, pszichoszociális károsodással - illetve ezek bármilyen halmozódásával - él, amely a környezeti, társadalmi és egyéb jelentős akadályokkal kölcsönhatásban a hatékony és másokkal egyenlő társadalmi részvételt korlátozza vagy gátolja.⁵¹ Az esélyegyenlőség célterületei között az Fot. kifejezetten említi az oktatás – képzés területét, és ezzel összefüggésben általánosságban leszögezi, hogy a fogyatékos személynek joga, hogy állapotának megfelelően oktatásban – képzésben vegyen részt.⁵²

Figyelembe véve mind a fogyatékkal élő személyek kiszolgáltatottságát, illetve sérülékenységét indokolt a felsőoktatási intézményekben történő bekerülésüket, valamint a hallgatói jogviszonyuk fennállása alatt a képzési folyamatukat speciális eszközökkel támogatni. A fogyatékossgok különbözősége okán pedig az általános védelmi – és előnyben részesítési szabályok mellett, melyek minden fogyatékossgal élő személyre kiterjednek, konkrét előírások is segítik az egyes hallgatói csoportokat a fogyatékossguk jellegére tekintettel.

A következőkben szeretném áttekinteni ezeket a szabályokat.

Elsőként a képzéshez való hozzáférést biztosító speciális szabályokat kell megvizsgálni. A felsőoktatási felvételi eljárásokról szóló rendelet⁵³ ugyanis a hátrányos megkülönböztetés tilalmán túlmenően az esélyegyenlőség biztosításának érdekében kimondja, hogy a fogyatékossgal élő jelentkező minden jelentkezési helyén 40 többletpontra jogosult.⁵⁴ A jogosultság érvényesítése megfelelő igazolás alapján lehetséges – mely igazolás nem csupán a fogyatékossg meglétére, de annak fennállási időszakára is vonatkozik.

Természetesen a hozzáférési jog nem lehet abszolút és korlátlan, hiszen a felsőoktatási képzés általános alkalmassági feltételei a fogyatékkal élő jelentkezővel szemben is hatályosulnak. Ebből kifolyólag amennyiben a felsőoktatási intézmény a felvétel feltételéül egészségügyi, pályaalkalmassági, vagy szakmai követelményt határoz meg, úgy ezen feltételek a fogyatékkal élő jelentkezőt csak annyiban mentesítik, amennyiben maga a felsőoktatási intézmény saját szabályzatában azt lehetővé teszi. A mentesítések tekintetében általános korlát, hogy azoknak minden esetben a

⁴⁹ Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia Cselekvési Terv 2016-2020.

⁵⁰ a fogyatékossg tényének fennállását külön jogszabályban meghatározott intézmény által kiállított igazolással lehet

⁵¹ 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról 4.§. a.)pont

⁵² Fot. 13.§.(1)

⁵³ 423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet a felsőoktatási felvételi eljárásról

⁵⁴ 423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet a felsőoktatási felvételi eljárásról 24.§.(1). alapján nem csupán a fogyatékossgal élők jogosultak többletpontra, hanem a hátrányos helyzetű, illetve gyermeke gondozása céljából fizetés nélküli szabadságon lévő, csecsemőgondozási díjban, gyermekgondozást segítő ellátásban, gyermeknevelési támogatásban vagy gyermekgondozási díjban részesülő jelentkezők is

fogyatékoság jellegéhez kell igazodni, továbbá nem vezethetnek a felvételhez szükséges alapvető tanulmányi követelmények alóli felmentéshez.⁵⁵

A fogyatékosággal élő hallgatók jogait biztosító általános szabályok

A felsőoktatási törvény rendelkezésének megfelelően a felsőoktatási intézménynek kötelessége segítenie a fogyatékkal élő hallgatók beilleszkedését és előrehaladását a tanulmányaik során. Ez a segítségnyújtás pedig kiterjed a hallgató karrier tervezésének folyamatára is, és nem csupán a hallgatói jogviszony fennállása alatt. Az intézmény e tevékenységét tájékoztató-, illetve tanácsadó rendszer útján valósítja meg. A törvény nem határozza meg részletesen ezen eszközök konkrét megvalósulási formáit, pusztán azt írja elő, hogy mindkét eszközzel rendelkeznie kell az intézményeknek. Általánosságban azonban ezek működési elvére lehet következtetni – konkrét formájukat nem is szabályozza a jogalkotó – ugyanis az képző intézmények minden intézkedésére vonatkozik azon elvárás, miszerint a hátrányos megkülönböztetés tilalmát, valamint az egyenlő esélyű hozzáférés követelményét megtartsa.⁵⁶

Az intézmény oktatói is e szellemben kötelesek oktatási tevékenységüket ellátni, és ennek megfelelően mind az oktatás, mind pedig az értékelés során a hallgatók emberi méltóságát és jogait tiszteletben kötelesek tartani, illetve ezen túlmenően az előbbi passzív magatartással szemben aktív – segítő magatartást kell tanúsítaniuk – amikor a törvény előírja, hogy tevékenységük során vegyék figyelembe a hallgató képességét, tehetségét és fogyatékoságát egyaránt.⁵⁷

A fogyatékosággal élő hallgató számára tehát az esélyegyenlőséget biztosítani kell. Ugyanakkor ez nem vezethet arra, hogy a kedvezmények és mentességek eredményeképpen a képzéshez kapcsolódó alapvető követelmények teljesítése alól mentesüljön a fogyatékos hallgató. Vagyis amennyiben a hallgató különböző mentességeket igényel, úgy azok számára csak annyiban engedélyezhetők, amennyiben az adott szakképzettség megszerzése tekintetében az igényelt mentességgel érintett kötelezettség teljesítése nem számít alapvető követelménynek. Arra vonatkozólag, hogy adott tantárgy, vagy anyagrész tekinthető alapkövetelménynek maga a felsőoktatási intézmény (megfelelő bizottsága, vagy a tárgyfelelős) jogosult dönteni.⁵⁸

Annak érdekében, hogy a fogyatékosággal élő hallgató eleget tudjon tenni a képzési követelményeknek segítségre jogosult, mind a felkészítés, mind pedig a vizsgáztatás tekintetében. Ezt a segítséget az oktatási intézmény köteles biztosítani. Indokolt esetben ez megnyilvánulhat egyes tantárgyak – anyagrészek tanulása/beszámolási kötelezettsége tekintetében, vagy szükség esetén nyelvvizsga tételi kötelezettség, vagy annak szintje alóli mentességet is jelenthet. Szintén lehetővé teszi a törvény a vizsgán a hosszabb felkészülési idő biztosítását, illetve írásbeli vizsgán segédeszközök alkalmazásának lehetővé tételét – úgymint számológép, vagy írógép használata. És végezetül lehetősége van az intézménynek a szóbeli és írásbeli vizsgák egymással történő felváltására. Természetesen alapvető korlátját jelenti az összes mentesség biztosítása kapcsán, hogy az nem vezethet semmiképpen a szakképesítés megszerzéséhez szükséges alapvető tanulmányi követelmény alóli felmentéshez. A felsorolt lehetőségek igénybevételéről maga felsőoktatási intézmény dönt belátása szerint (az itt említett alapvető alkalmazási korlátot) valamint a fogyatékoságot igazoló szakértői véleményben foglaltak figyelembe vételével.⁵⁹A felsőoktatási

⁵⁵ 423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet a felsőoktatási felvételi eljárásról 24.§.(5)-(6).bek.

⁵⁶ 2001.évi CCIV. tv. a nemzeti felsőoktatásról 11.§.(1). bek.

⁵⁷ Nft. 35.§.(2).bek.

⁵⁸ Nft. 41.§.

⁵⁹ Nft. 48.§.(8). bek.

intézmény szabályzatban rögzíti az e körbe tartozó kérelmek elbírálásának szempontrendszerét.⁶⁰

A hallgatók általánosságban jogosultak a tanulmányaikhoz szükséges információkra, illetve arra, hogy tanulmányi rendjüket kialakíthassák, és igénybe vehessék az adott intézmény kínálta lehetőségeket. Mivel a fogyatékkal élő hallgatók e tekintetben is hátrányban vannak az oktatási intézmény kötelessége gondoskodni arról, hogy az érintett hallgatók itt vázolt jogaik gyakorlásához megfelelő segítséget kapjanak.⁶¹ Az egyes felsőoktatási intézményeknek tehát gondoskodni kell arról, hogy a fogyatékkal élő hallgatók jogai ne csorbuljanak a tanulmányaik folytatása során. E célkitűzés megvalósításában nagy szerepet játszanak a fogyatékosügyi koordinátorok. A koordinátorok szakemberek, akikkel szemben elvárás a fogyatékosügyi kompetencia/ szakmai tapasztalat. Legfontosabb feladatai a következők:

- részt vesz azoknak a kérelmeknek az elbírálásában melyek a fogyatékkal élő hallgatók teljesítését segítő kedvezmények és mentességek biztosítását célozzák
- folyamatos kapcsolatot tart a fogyatékosággal élő hallgatókkal, valamint azok segítőivel
- biztosítja a fogyatékosággal élő hallgatók tanulmányai, vizsgái során alkalmazható segítségnyújtási lehetőségeket, illetve megszervezi a fogyatékosággal élő hallgatók által igényelt konzultációs lehetőségeket

A fogyatékkal élő hallgatók jogait biztosító speciális – a fogyatékoság jellegré reflektáló szabályok

Tekintettel arra, hogy a fogyatékkal élő személyek egyes szolgáltatásokhoz – és illetéknéppen az oktatáshoz való hozzáféréseinek jogát is biztosítani kell. A szolgáltatás akkor vehető igénybe egyenlő eséllyel, ha annak igénybevétele az igénybevevő állapotának megfelelő önállósággal mindenki, különösen a mozgási, látási, hallási, mentális és kommunikációs funkcióiban sérült emberek számára akadálymentes, kiszámítható, értelmezhető és érzékelhető.⁶² Ezen követelmény kiterjed mindazon információkhoz való hozzájutás lehetővé tételére is, melyek a fogyatékos személyeket megillető jogokkal, valamint a részükre nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatosak.

A fentiekben már több ízben hivatkozott Kormányrendelet részletes eligazítást ad arra vonatkozóan, hogy az egyes fogyatékoság típusokhoz milyen speciális rendelkezéseknek kell megfelelni a felsőoktatási intézménynek ahhoz, hogy az oktatási szolgáltatás a fogyatékkal élő hallgató számára egyenlő eséllyel igénybe vehető legyen, és ezáltal megfeleljen az Fot. által támasztott követelményeknek.

⁶⁰ 87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról. 64.§. értelmében a felsőoktatási intézmény szabályzatában meghatározottak szerint bírálja el a fogyatékosággal élő hallgató segítségnyújtásra, mentességre és kedvezményekre irányuló kérelmét, illetve kerül megbízásra és látja el feladatát a fogyatékosággal élő hallgatók segítségét felsőoktatási intézményi és kari részről irányító koordinátor, továbbá veheti igénybe a fogyatékosággal élő hallgató - a fogyatékosága típusa és mértéke szerint - a felsőoktatási intézmény által biztosított, illetve más módon rendelkezésére álló személyi és technikai segítségnyújtást és szolgáltatásokat, és használhatja fel a fogyatékosággal élő hallgató a speciális jegyzetet, illetve jegyzetet helyettesítő, más módszerű felkészülést segítő technikai eszközöket.

⁶¹ Nft. 43.§.(1)- bek. értelmében megfelelő ellátást köteles a felsőoktatási intézmény biztosítani. Ezek a gyakorlatban jellemzően személyi segítő, vagy tanulást segítő eszközöket jelentenek.

⁶² Fot.4.§.h).pont

Ennek érdekében minden fogyatékkal élő hallgató számára köteles az oktatási intézmény hallgatói jogviszonya fennállása alatt személyi segítő (jegyzetelő, vagy jelnyelvi tolmács) biztosítani. Szintén köteles biztosítani a felsőoktatási intézmény minden fogyatékos hallgató számára a vizsgákon a nem fogyatékos hallgatókra megállapított felkészülési időnél legalább 30%-al hosszabb felkészülési időt. Szintén közös szabálya az egyes fogyatékos hallgatókat megillető többletjogoknak, hogy az írásbeli vizsga szóbelivel, illetve a szóbeli írásbelivel helyettesíthető az érintett hallgató egyedi körülményeinek megfelelően. A vonatkozó speciális előírások az egyes fogyatékos hallgatók tekintetében alábbiak:

Mozgáskorlátozott hallgató esetében alkalmazható kedvezmények:

- a gyakorlati követelmények teljesítése alóli részleges vagy teljes felmentés, illetve annak más formában történő teljesítése,
- mentesítés a nyelvvizsga vagy annak egy része, illetve szintje alól,
- mentesítés a manuális készségeket igénylő feladatok alól azzal, hogy az elméleti ismeretek megkövetelhetők,
- az írásbeli feladatok megoldásához szükséges speciális eszközök, berendezési tárgyak használatának lehetővé tétele,

Hallássérült⁶³ hallgató esetében alkalmazható kedvezmények:

- a gyakorlati követelmények teljesítése alóli részleges vagy teljes felmentés, illetve annak más formában történő teljesítése,
- mentesítés a nyelvvizsga vagy annak egy része, illetve szintje alól,
- az érthetőség és a megértés szempontjából az előadásokon és vizsgákon az elhangzottak egyidejű írásban való megjelenítése a hallgató részére,
- minden vizsgáztatás alkalmával segédeszközök, vizuális szemléltetés biztosítása,

Látássérült⁶⁴ hallgató esetében alkalmazható kedvezmények:

- a gyakorlati követelmények teljesítése alóli részleges vagy teljes felmentés, illetve annak más formában történő teljesítése,
- mentesítés a nyelvvizsga vagy annak egy része, illetve szintje alól,
- mentesítés a manuális, vizuális készségeket igénylő feladatok alól, de az elméleti ismeretek megkövetelhetők,
- az előadások, gyakorlatok és vizsgák alkalmával a kérdések, tételek hanghordozó eszközön, digitálisan, pontírásban vagy nagyításban történő hozzáférhetővé tétele,

Beszéd fogyatékos⁶⁵ hallgató esetében alkalmazható kedvezmények:

- mentesítés a nyelvvizsga vagy annak egy része, illetve szintje alól,

Pszichés fejlődési zavarral küzdő hallgató esetében alkalmazható kedvezmények:

- A diszlexiás-diszgráfiás-diszortográfiás hallgatóknál:
 - a vizsgán a szükséges segédeszközök (különösen számítógép, írógép, helyesírási szótár, értelmező szótár, szinonima szótár) biztosítása,

⁶³ siket, nagyothalló

⁶⁴ vak, aliglátó, gyengénlátó

⁶⁵ diszfázia, diszlália, diszfónia, dadogás, hadarás, afázia, orrhangzós beszéd, dizartria, mutizmus, súlyos beszédészlelési és beszédmegértési zavar, centrális pöszesség, megkésett beszédfejlődés.

- mentesítés a nyelvvizsga vagy annak egy része, illetve szintje alól;
- A diszkalkuliás hallgatónál:
 - mentesítés a számítási feladatok alól, de az elméleti ismeretek megkövetelhetők,
 - a vizsgák alkalmával mindazon segédeszközök használata, amelyekkel a hallgató a tanulmányai során korábban is dolgozott (különösen táblázatok, számológép, konfiguráció, mechanikus és manipulatív eszközök), továbbá hosszabb felkészülési idő biztosítása;
- A hiperaktív, figyelemzavarral küzdő hallgatónál:
 - vizsgáknál a hallgató várakozási idejének minimálisra csökkentése,
 - az írásbeli feladatok megoldásához szükséges speciális eszközök, berendezési tárgyak alkalmazása,
 - a hosszabb időtartamú vizsga több részletben való megtartása, vagy a vizsga helyiségének elhagyása nélküli szünetek, vagy mozgásos aktivitás engedélyezése, érzelmi megnyilvánulások tolerálása,
 - külön vizsga a többi hallgatótól elkülönítetten,
 - az egyéni sajátosságok függvényében a szóbeli vizsgáztatás során - hallgatói igény esetén - a kérdések leírása vagy többszöri megismétlése, komplex kérdések részegységekre történő lebontása, segítség az elvárások és kérdések tisztázásához,
 - az előadások, gyakorlatok és vizsgák alkalmával a kérdések, tételek hanghordozó eszközön, digitálisan történő hozzáférhetősége,
- A magatartásszabályozási zavarral⁶⁶ küzdő hallgatónak:
 - a hosszabb időtartamú vizsga több részletben való megtartása vagy szünetek engedélyezése, az egyéni késztetések, érzelmi megnyilvánulások tolerálása,
 - külön vizsga a többi hallgatótól elkülönítetten,
 - a szóbeli vizsgáztatás során - hallgatói igény esetén - a kérdések leírása, az elvárások és kérdések tisztázása, a feltett kérdések, utasítások megfogalmazásának egyszerűsítése, pontosítása,

Az autizmussal élő hallgató esetében alkalmazható kedvezmények:

- a számonkérés körülményeinek a hallgató speciális szükségleteihez alakítása, az írásbeli vizsga helyett szóbeli vizsga vagy szóbeli helyett írásbeli vizsga,
- számonkérés során segítségadás az elvárások és kérdések tisztázásához, szóbeli vizsgánál a feltett kérdések, utasítások írásban való megjelenítése, megfogalmazásuk egyszerűsítése,
- mind a kurzusok, mind a számonkérés során speciális eszközök (elsősorban hangrögzítő eszköz, számítógép, értelmező szótár, egyéb támogató, infokommunikációs technológiák) alkalmazása,
- mentesítés a nyelvvizsga vagy annak egy része, illetve szintje alól,

⁶⁶ Ide tartoznak a szocio-adaptív folyamatok zavarai, az érzelmi kontroll, ön-, vagy mások felé irányuló agresszió, a szorongás, az én-szabályozás gyengeségét mutató magatartásjellemzők, az alkalmazkodóképesség, a célirányos viselkedés, az önszervezés, valamint a metakogníció eltérő fejlődésével kapcsolatos rendellenességek.

- a fejlődési zavarából következő nehézségek miatt egyes gyakorlati követelmények alóli mentesítés, vagy ezek teljesítésének megfelelő, nem gyakorlati feladatokkal való helyettesítése.

Az itt meghatározott kedvezmények a jogszabályi minimum elvárást tükrözik, így a felsőoktatási intézmény ennél kedvezőbb képzési feltételeket természetesen kialakíthat a fogyatékossgal élő hallgatók tanulmányai sikerességének előmozdítása érdekében.

Irodalomjegyzék:

Aáry T. L., Szirmai Ágnes (2013): A speciális szükségletű, fogyatékossgal élő hallgatók felsőoktatásban érvényesülő jogai, lehetőségei. Vitaanyag, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest

<https://www.barczi.elte.hu/content/specialis-szuksegletu-hallgatok-segitese-a-barczin.t.912?m=39>

Barakonyi E.: A fogyatékosok foglalkoztatásának elősegítését célzó jogintézmények az EU-ban In: Tudás-menedzsment XV. évf. 2.szám 2014. pp.99-106.

Köncei Gy. (szerk.) A funkcióképesség, a fogyatékossg és az egészség nemzetközi osztályozása, 2009. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar

A Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló Egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív jegyző-könyv kihirdetéséről szóló 2007.évi XCII. törvény

A felsőoktatás szociális dimenziója Magyarországon EUROSTUDENT VI .Gyors jelentés

<https://www.felvi.hu/felsooktatasiimuhely/EUROSTUDENT/>

A sajátos képzési igényű, fogyatékos egyetemista hallgatók karriertámogatási lehetőségei – Módszertani ajánlás. Munkaerőpiacon Maradás Egyesület 2016/A/15 „Karrieresély” című program 2017.

<http://fszk.hu/wp-content/uploads/2018/06/FOGL>

[2016A MPME Módszertani aj%3%A1nl%3%A1s.pdf](http://fszk.hu/wp-content/uploads/2018/06/FOGL_2016A_MPME_Modszer_tani_aj%3%A1nl%3%A1s.pdf)

Európai Fogyatékosügyi Fórum: 1997-2007: tíz év küzdelme a fogyatékos személyek jogai-
érthet <http://www.1million4disability.eu/admin/wysiwyg/assests/pdf/declaration/HU.pdf>

Európai Közösségek Bizottsága (2003): Fogyatékos emberek esélyegyenlősége: Európai Cselekvési Terv című Európai Bizottsági COM (2003) 650. sz. közleménye

European Disability Forum (2009): Proposal for the European Pact on Disability. EDF. Brussels A bizottsági közleménye az európai parlamentnek, a tanácsnak, az európai gazdasági és szociális bizottságnak és a régiók bizottságának, Európai Fogyatékossgügyi Stratégia 2010–2020: Megújított elkötelezettség az akadálymentes Európa megvalósítása iránt Brüsszel, 2010.11.15. COM(2010)636,

Fokozatváltás a felsőoktatásban középtávú szakpolitikai stratégia Cselekvési Terv 2016-2020

<http://www.kormany.hu/download/b/fa/11000/EMMI>

Felhasznált jogszabályok:

15/2015. (IV. 7.) OGY határozat az Országos Fogyatékossgügyi Programról (2015-2025.)

1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról

423/2012. (XII. 29.) Korm. rendelet a felsőoktatási felvételi eljárásról

2001.évi CCIV. tv. a nemzeti felsőoktatásról

87/2015. (IV. 9.) Korm. rendelet a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról

PANKÁSZ BALÁZS

PSZICHOLÓGIAI SEGÍTŐ SZOLGÁLTATÁSOK A FELSŐOKTATÁSBAN TANULÓ FOGYATÉKKAL ÉLŐ HALLGATÓK SZÁMÁRA

E rövid áttekintés célja a hazai felsőoktatási intézményekben tanuló fogyatékkal élő hallgatók számára nyújtott *mentálhigiénés-pszichológiai területen* végzett tevékenységek bemutatása. A felsőoktatásban tanuló fogyatékkal élő hallgatók beilleszkedési és szocializációs kihívásainak kezelését és megoldását az intézmények jelentős része helyben, célzott programok révén próbálja kezelni. A mentálhigiénés problémák halmozódása komoly terhet jelent az intézmények számára, és ez eltérő stratégiákban, módszertanban és gyakorlatban jelentkezik. Hazánkban 2002-ben az OM 29/2002. (V. 17.) számú rendeletében szabályozta a fogyatékkal élő felsőoktatásban tanuló hallgatók esélyegyenlőségének biztosítását. Az Oktatási Minisztériumi rendelet fontos eleme a magyar felsőoktatásnak, kitér a tárgyalt témakör (pszichológiai szolgáltatások) fontosságára is.

A *fogyatékoságügyi koordinátorok* megbízása a felsőoktatási intézményekben a 2000-es évek elejétől kezdve fokozatosan történt meg. Összehangolt koordinátori hálózatról azonban csak a felsőoktatási törvény módosított rendelkezései után beszélhetünk. A koordinátorok feladatai közé tartozik a fogyatékosággal élő hallgatók egyedi szükségleteinek számbavétele, tájékoztatás, tanácsadás és segítségnyújtás, de emellett az egyéni konzultációk révén a hallgatók megismerése és a felmerülő egyéni problémák megoldása is. (Andrásné Teleki, 2009, 16)

A feladatok egy része inkább adminisztratív jellegű és a tanulmányi ügyintézéshez kapcsolódik. Leghatékonyabb eszköz az *egyéni tanácsadás*, melyben az önismeret fejlesztése, a pályaválasztási döntés esetleges módosításához segítség biztosítása, karriertanácsadás, egyéni és társas konfliktusok megoldása egyaránt jelen lehet. Ehhez intézményi oldalról pszichológusok (gyógy-pedagógusok) vagy szakmai tréningek során oktatásban részesült pszichológiai területen jártas, jól képzett szakemberek szükségesek. Ki kell szélesíteni a diáktanácsadás szolgáltatásait a felsőoktatásban tanuló fogyatékos hallgatók számára, a mentességek és többlettámogatások megítélésétől az egyéni igényekhez igazodó pszichológiai konzultáció irányába.

A *pszichológiai támogatás* különösen ajánlott azoknak a hallgatóknak, akik komolyabb beilleszkedési és/vagy viselkedési, egyéb pszichés problémákkal küzdenek; nehezen vagy egyáltalán nem képesek csoportos fejlesztésben boldogulni, családi és/vagy szociális körülményeik teszik indokolttá az egyéni törődést; alacsony az önbizalmuk; hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetűek; önállóságuk, életpálya-vezetési kompetenciáik alacsony szintűek.

A következőkben a hazai intézményi szereplők gyakorlati tevékenységének bemutatásán keresztül a vizsgált terület áttekintését adom közre.

Debreceni Egyetem

Hazánkban elsők között a Debreceni Egyetem vezetése ismerte fel, hogy a hallgatók lelki támogatásáért tenni szükséges. Az Egyetemi Tanács 2001. október 7-i ülésén az országban egyedülálló *Mentálhigiénés Program* beindításáról döntött. A Debreceni Egyetem megalakulásával több

Pankász Balázs tudományos munkatárs a Pécsi Tudományegyetem Klinikai Központ Foglalkozás-egészségügyi és Munkahigiénés Központjában.

mint 23.000 fiatal és mintegy 5000 egyetemi dolgozó munkahelye jött létre. Ez a nagy létszám tette szükségessé, hogy – a külföldi példákhoz hasonlóan – átfogó és a helyi sajátosságokat is

figyelembe vevő, komplex mentálhigiénés program és akcióterv kerüljön megvalósításra. A mentálhigiénés stratégia megalkotásával az egyetem nem csak az oktatás területén, hanem a mindennapi élet problémáiban is támogatást és segítséget igyekszik az egyetemi polgároknak biztosítani.

A Debreceni Egyetem számára jelentős előrelépést jelentett az **átfogó komplex mentálhigiénés stratégia kidolgozása**. A nyugat-európai felsőoktatási intézmények rendelkeznek ilyen stratégiákkal és külön stábot illetve speciális segítő intézményi hálózatot hoznak létre erre a feladatra – vigyázva arra, hogy az oktatói és segítői szerep ne mosódjon egybe. A Debreceni Egyetem mentálhigiénés stratégiája egyetemi mentálhigiénés program-koordinátor közreműködésével valósul meg, szervesen beépülve az egyetem életébe.

A Mentálhigiénés Program a következő szolgáltatásokat nyújtja a hallgatóknak és dolgozóknak:

- Mentálhigiénés és drogzonzultációs szolgálat
- Mentálhigiénés kiadványok szerkesztése írott és elektronikus formában
- Kortárssegítő képzés szervezése
- Hálózatépítés a program megvalósításában részt vevő szervezetekkel
- Kollégiumi mentálhigiénés programok, teaházi beszélgetések szervezése
- Családos hallgatók számára gyermekmegőrzés
- Házasságra, a családi életre felkészítő klub
- Filmklub szervezése
- „Szalmaszál” hétvégi lelki segély telefonszolgálat
- „Lelki fröccs” mentálhigiénés adás az Egyetem Tér műsorban
- Honlap szerkesztés – www.lelkiero.unideb.hu
- Internetes lelki segítségnyújtás
- 30 órás pszichodráma csoport és kommunikációfejlesztő tréning csoport beindítása
- 20 órás tanulási technikai tréning
- Mentálhigiénés Napok szervezése (MEN)
- Egyetemi drogmentes nap szervezése
- Dropprevenció, mentálhigiénés szakkönyvtár
- Előadássorozat a lelki egészségről, a drogmentes életről.

A Debreceni Egyetem rektora 2002. november 1-vel a mentálhigiénés program koordinátorát egyetemi fogyatékos ügyi koordinátori feladatokkal bízta meg, így a Mentálhigiénés Program ad keretet a fogyatékkal élő hallgatók támogató programjának is.

Szegedi Tudományegyetem

A Szegedi Tudományegyetem tizenegy karán több mint huszonötezer hallgató tanul, köztük nagy számban fogyatékkal élők is. Szegeden a **Diákcentrum Universitas Alapítvány** vállalta fel, hogy a mentális egészségfejlesztő munkát humánusabb, empatikusabb és szakmaibb körülmények között valósítsa meg. A mentálhigiénés és készségfejlesztési szolgáltatások eredményeként, hatékony életvezetésre képes, problémáit konstruktív formában megoldó értelmiségivé, autonóm emberré válhatnak a résztvevők. Az alapítvány munkatársait a szakemberek mellett, felkészült (képzett) kortárssegítő hallgatók alkotják, akik képesek érzékelni a hallgatói térben megjelenő igényeket, szükségleteket.

Jelenleg *pszichológiai tanácsadással*, és az egyetemi képzésből hiányzó *felkészítő programok, tréningek* (tanulásmódszertani, önismereti, kommunikációs, szexuálgimnasztikai, karriertervezési) indításával és szervezésével foglalkoznak. A tréningek rész célja, hogy az egyetemisták kapcsolatot teremthessenek egymással. Ezt a szempontot figyelembe véve kezdett el a szervezet kulturális programokat szervezni. A támogató kapcsolatok kialakítására és a kreatív önkifejezésre adnak lehetőséget az egyetemen működő képzőművészeti, fotó- és színjátszó körök.

A hallgatók fogyatékoságuk mértékétől és milyenségétől függően részesülhetnek oktatási és vizsgázási kedvezményekben. Rendelet elő írja azt is, hogy *egyetemi koordinátort* kell kinevezni a fogyatékosággal élő hallgatók ügyeinek szervezésére.

A fogyatékosággal élő hallgatóknak nyújtandó szolgáltatási rendszer elemei:

- igényfelmérés és a szolgáltatások hatékonyságának mérése és értékelése
- speciális jegyzet- és könyvtár létrehozása
- Speciális informatikai jártasságok és elérhetőségek biztosítása
- életvezetéssel (párkapcsolat, család, szociális környezet, kommunikáció, karrier) kapcsolatos tréningek szervezése
- pszichológiai tanácsadás
- felvételi tanácsadás és segítség biztosítása
- kulturális és sport programok szervezése

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE) 2000 óta van jelen a fogyatékkal élő, sajátos képzési igényű hallgatók szervezett segítése. 2009 szeptembere óta fogyatékgügyi központvezető fogja össze a kari koordinátorok munkáját és hajtja végre az egész egyetemet átfogóan érintő speciális támogató intézkedéseket, programokat. 2015 júliusától az ELTE Kancellária létrehozta a Fogyatékgügyi Központot, amely az ELTE Szolgáltató Központ keretén belül működik.

A karokon nyújtott szolgáltatások:

- a speciális igények felmérése (pl. az előadáson használt diáorok megküldése a hallgatónak digitális formában; jeltolmácsolás; jegyzetelő alkalmazása, írásbeli vizsga kiváltása szóbelire vagy fordítva, egy a sérülés miatt nem teljesíthető tárgy helyett másik tárgy teljesítése, a vizsgán többletidő biztosítása stb.)
- személyi segítő biztosítása
- speciális eszközök kölcsönzése
- kari könyvtárak akadálymentesítése (akadálymentes számítógépes munkaállomások, olvasókészülékek), akadálymentes nyelvtanulást segítő laborok
- egyéni tanácsadás
- speciális nyelvi kurzusok
- ELTE TTK Médiatár
- ELTE BTK Esélyegyenlőségi szoba

Az oktatással összefüggő támogatásokon túl az ELTE az egyetemi állásbörze keretében a fogyatékkal élő hallgatók munkavállalási lehetőségével is foglalkozik, továbbá együttműködik számos nemzetközi és hazai munkáltatóval, a speciális igényű személyek érdekvédelmi és szakmai szervezeteivel, valamint a fogyatékkal élők foglalkozási rehabilitációjával foglalkozó szervezetekkel.

Egyetemi szintű szolgáltatások (a Fogyatékgügyi Központon keresztül) a tanulási tanácsadás pszichés fejlődési zavarral élő hallgatók számára, valamint a karriermenedzsment (egyéni tanácsadás és kiscsoportos tréningek formájában).

Pécsi Tudományegyetem

A Pécsi Tudományegyetem (PTE) arra törekszik, hogy egyenlő oktatási, kutatási és részvételi lehetőséget teremtsen minden fogyatékkal élő számára. Ennek érdekében olyan politikát folytat, amely lehetővé teszi, hogy bármely fogyatékkal élő egyetemi polgár részt vehessen az egyetem hivatalos programjaiban, tevékenységében, és megakadályozza, hogy fogyatékosága miatt bármely egyetemi polgár bármilyen tevékenységből vagy programból kizárható legyen vagy kizáródjék.

A Pécsi Tudományegyetemen több száz speciális képzési igényű hallgató tanul. Az egyetem 2005 óta, elsőként a hazai felsőoktatási intézmények között, *Támogató Szolgálatot* működtet, ahol képzett szociális szakemberek segítik a hallgatók mindennapjait.

Az itt kidolgozott „*Érzékeny Egyetem*” koncepció alapvetően a fogyatékkal élő és a speciális képzési igényű hallgatókra, de a megváltozott munkaképességű munkatársakra is koncentrál⁶⁷. A PTE élen jár a társadalmi felelősségvállalás terén, különös tekintettel a fogyatékosággal élő hallgatóira. 2014-ben 300 felett volt a speciális képzési igényű hallgatók száma a campuson. Ez a szám a legmagasabb volt az ország felsőoktatási intézményei viszonylatában, nem kis mértékben a PTE már meglévő szolgáltatásainak köszönhetően.

A fogyatékkal élők integrálásában, életük lehető legteljesebbé tételében szerepe van az összes egyetemi polgárnak. Így az egyetem hallgatóinak és alkalmazottainak szemléletváltozása, megfelelő magatartása és viselkedése nélkül gyakran még a fogyatékkal élők életét megkönnyítő fizikai eszközök használata sem lehetséges, nem is beszélve a testi jólétüket és lelki egyensúlyukat megalapozó körülményekről. A helyes, egyetemi polgárokhoz méltó szemlélet és magatartás kialakítsa érdekében az alkalmazottak és hallgatók számára megismerhetőek a PTE fogyatékkal élőkkel kapcsolatos politikájának céljai, alapelvei, eljárásai, az érzékenyítő programok megszerzésével pedig közelebb lehet kerülni a fogyatékos emberek mindennapjaihoz. A PTE Támogató Szolgálat a fogyatékkal élő hallgatók és oktatók életvitelének megkönnyítésére mentálhigiéniai tanácsadást is biztosít.

A mentálhigiéniai tanácsadás célzott alkalmazási területei a krízishelyzetek kialakulásának megelőzése, aktuális krízishelyzetek kezelése, az esetleges lelki sérülések megfelelő gondozása (szükség esetén szakember kiválasztásának segítése), és a segítségnyújtás a környezettel való kapcsolattartásban (beszélgetések, közös programok, szállítás, stb.).

Kitekintés, fejlesztési lehetőségek

A felsőoktatás területén több olyan szolgáltatásfejlesztési lehetőség is azonosítható, ahol a pszichológiai orientált beavatkozások hiánypótlóak lehetnek, vagy jelentős hozzáadott értéket képviselhetnek.

Karriertanácsadás és mentorálás

Elvárás, hogy a felsőoktatásban tanuló sajátos képzési igényű fiatalok reális képpel rendelkezzenek önmagukról, munkaerőpiaci lehetőségeikről, javuljanak a foglalkoztatási, karrierfejlődési esélyeik. Főként az oktatási átmenetek, és megterhelőbb életszakaszok kritikus pontjaiban érdemes jelen lenni a pszichológiai szolgáltató tevékenységekkel, ezek kiemelten a tanulmányok első két félévére, valamint az utolsó, diplomaszerezés előtti évre.

⁶⁷ A PTE aktuálisan nagyságrendileg 50 fő megváltozott munkaképességű munkatársat foglalkoztat.

Az egyéni pályaterv készítése fontos, ez pedig részletes **pályadiagnosztikára épül**. A pályadiagnosztika keretében felmérhetőek az egyéni kompetenciák, az érdeklődési irányok, a motiváció, a munkamód, a munkaértékek. A diagnosztika kijelöli az igénybeveendő szolgáltatások körét, de az önismeret fejlesztésében is nagy szerepe van, hasonlóan az egyéni és csoportos karriertanácsadáshoz. A munkáltatók nagy része önállóan nem képes meghatározni azokat a munkaköröket, amelyekben a fogyatékos diplomás fiatalok sikeresen beilleszkedhetnek, így a karrierfórumokon ezirányú támogatást is kaphatnak a közös gondolkodás mentén.

A karriermentorálás különböző megközelítéseit, modelljeit számos szakterület alkalmazza, különösen a megváltozott munkaképességű, fogyatékos személyek és hátrányos helyzetűek vonatkozásában. Megjelenik a foglalkozási rehabilitációs módszertanban éppúgy, mint a felsőoktatási szolgáltatások körében. A legtöbb modellben a segítő foglalkozású, végzettségű mentor legfontosabb feladata az egyéni, bizalmon alapuló segítő kapcsolat kialakítása, a mentorált szolgáltatásrendszerben való menedzselésének támogatása, valamint az egyéni képességek fejlesztésének segítése.

A karriermentor a mentoráltat az alábbi területeken támogatja:

- életpályaterv elkészítése és megvalósítása;
- életpálya-vezetési készségek fejlesztése;
- az egyén számára szükséges és megfelelő tanulmányi és pályainformációk, munkaerő-piaci ismeretek megszerzése;
- képzésekre, vizsgákra való felkészülés, részvétel, benmaradás támogatása;
- munkahelykeresés támogatása;
- munkába helyezés, beilleszkedés és megtartás folyamatának támogatása;
- önismeret, énhatékonyság támogatása;
- az egyén számára igénybe vehető támogató kapcsolatrendszer kialakításának megszervezése és támogatása;
- utókövetés.

A **karriermentorálás** ötvözi a munkatanácsadói és mentori kompetenciákat. A mentor folyamatosan folytat partneri, fejlesztő, segítő beszélgetéseket, alapozva az erősségekre, formálva a pozitív gondolkodásmódot, attitűdöt, a reális fejlesztési célok a karrierépítés, munkavállalás kapcsán fogalmazódnak meg. A mentorálás során önálló fejlődési és tanulási út valósul meg, a mentor és mentorált által közösen kialakított és világosan megfogalmazott célokkal, eszközökkel, módszerekkel, feltételrendszerrel, teljesítménymutatókkal, amelyekről szolgáltatási terv készül.

Az ideális mentor a hallgató erőforrásainak aktivizálására törekszik, ötleteket ad az önálló tanuláshoz és ösztönzi azt, modellt nyújt. A mentori szolgáltatás célja, hogy az egyén élethelyzetéből, céljaiból, igényeiből, kompetenciáiból kiindulva és ahhoz igazodva személyre szabott folyamat-támogatást adjon az életpályaterv megvalósításában. A mentorálási folyamatban közvetett, partnerségi célcsoportok is részt vehetnek, közöttük a szülők, gondviselők, az oktatási intézmények munkatársai, a munkáltatók, speciális szakemberek, kortárs csoportok.

A mentorálási szolgáltatásba kerülő hallgatók kiválasztására alkalmazható eljárások:

- • egyéni igény- és szükségletfelmérés, valamint pályadiagnosztika alapján kerül a szolgáltatásba;
- • oktatási intézmény, munkaerőpiaci szolgáltatást nyújtó szervezet, munkáltató javasolja a szolgáltatás igénybevételét;
- • szülő, gondviselő kéri a szolgáltatásba való bekerülést.

Mentori szolgáltatásban heti rendszerességgel vesz részt a mentorált, amely ténylegesen segítő beszélgetést jelent. A segítő kapcsolat időtartamát a mentorált szükségletei határozzák meg. A mentori tevékenység kiegészül a karriertanácsadás további tevékenységeivel, amely során különösen fontos az információszerzés és -közvetítés a mentoráltak számára más elérhető képzési, fejlesztési lehetőségekről, mentálhigiénés szolgáltatásokról, munkalehetőségekről, gyakornoki helyekről, munkahelyekről, elérhető közösségi tevékenységekről, programokról. A kapcsolatépítés és -fenntartás elengedhetetlen minden olyan intézménnyel, amely részt vesz a mentorált fejlesztésében. A mentori rendszer kidolgozható a többségi hallgatókkal együttműködve, illetve a kortárs-mentorálás keretében.

A szemléleti akadálymentesítés lehetőségei

A szemléleti akadálymentesítés révén elsősorban az oktatók és a hallgatótársak attitűdje változhat pozitív irányba. A tényleges tapasztalat a legjobb attitűd változtatási módszer, azaz minél több fogyatékkal élő hallgató kerül be a felsőoktatásba, annál több jó tapasztalatot tud gyűjteni minden érintett fél, amelyet felhasználhatnak az alkalmazkodásban. Ezen felül érdemes lehet **érzékenyítő és empátiafejlesztő** tréningeket tartani, amelyekkel előre fel lehet készíteni az oktatókat és hallgatókat a fogyatékos fiatalok fogadására, azokra a sajátosságokra és kihívásokra, amelyekkel az inkluzív felsőoktatásban szembesülhetnek. Célzott segítség lehet a fogyatékos fiatalok számára, ha az egyetemre bekerüléskor kapnak egy mentort, aki a tanulmányi ügyeken kívül akár a társas beilleszkedésben is a segítségükre lehet.

Kezdeményezni szükséges az **inklúziós iskolai gyakorlat** terjedésének felgyorsítását, különös tekintettel a gimnáziumokra és szakközépiskolákra. A pedagógiai szakszolgálatok keretében működő pályaválasztási tanácsadás szolgáltatásait ki kell terjeszteni az SNI tanulókra is. Kiemelten szükséges foglalkozni a reális önismeret és a sok szempontú pályakövetelmény kialakításával, megismertetésével (és a kapható kedvezményekkel is), hogy a fogyatékos fiatal képes legyen mérlegelni lehetőségeit és így elkerülhető legyen az irreális jövőkép. Kiemelten szükséges foglalkozni a tehetséggondozás, tehetségfejlesztés kérdéseivel.

A reális énkép, önismeret, a megküzdési tudás képességének fejlesztése, a pályamódosítás esetleges mérlegelése is szerepet kell kapjon a diáktanácsadók működésében. Az **érdekérvényesítés** képessége és joga mellett figyelmet kell fordítani a fogyatékos hallgatók esetében – pszichológiai segítségük során – az **együttműködés** tanulására. Az eltérő csoporthoz tartozásból adódóan más lehet a látásmód és megítélés a csoporttagok esetében egy-egy kérdést illetően, szükséges egymás szempontjait megismerni, megérteni.

A felsőoktatási képző intézmények és a munkaügyi tárca, illetve a munkaügyi hivatalok között szükséges a kölcsönös együttműködés annak érdekében, hogy ezzel szélesedjenek a diplomás fogyatékos személyek lehetőségei a munka világában. Szorgalmazni kell az **adaptált munkahelyek** kialakításának feltételeit akár pályázati, akár más pénzügyi források biztosításával.

Meglévő tapasztalatok felhasználása

A társadalmi és a felsőoktatásban történt változásokkal összefüggően a tanácsadási területek differenciálódtak (információs, tanulmányi, kortárs segítő, pszichológiai, karrier és egyéb szolgáltatási területek). A hallgatókkal a tanácsadás során alakított közvetlenebb kapcsolat felszínre hozott olyan problémákat is, melyek korábban rejtve voltak (pl. karriertanácsadás, rehabilitációs tanácsadás iránti igények).

A *Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület (FETA)* az országban működő Diáktanácsadó Központok és diáktanácsadó szakemberek szakmai fóruma és érdekképviseleti szervezete. Működése során az ország különböző területein működő tanácsadó szervezeteket és szakembereket fogja össze.

Az elmúlt években a Diáktanácsadóknak újráformálódott és megerősödött a hallgatóknak nyújtott tanácsadási szolgáltatás. Fontos, hogy a hallgatói életvezetés (tanulmányok, lakhatás, szabadidő, sport, karrierépítés stb.) a felsőoktatási intézmény által a megfelelő szolgáltatásokkal preventív, támogató módon ellátott legyen. A fogyatékkal élő hallgatók esetében különösen fontos, hogy mind a bekerülés, bennmaradás és végzést követő elhelyezkedésnél a tanuláshoz, munkához, életvitelhez szükséges feltételek biztosítottak legyenek.

A felsőoktatási rendszerben tapasztalható problémák gyökerei – tágabb értelemben akár a képzési lehetőségekből való kiszorulás is – a közoktatás szintjére nyúlnak vissza. A sérült hallgatók iskolai karrierjében - a korlátozottság típusa és mértéke szerint - jelentős deficitek termelődhetnek, amelyek már az összevont érettségi-felvételi vizsgák alkalmával lépeshátrányba hozzák a leendő hallgatókat. Nem elegendő csak a már felsőfokú képzésben résztvevő hallgatókra fókuszálni.

Fontos a leendő hallgatók tájékoztatása a képző intézmények lehetőségeiről: milyen mértékig biztosítottak az akadálymentes környezet feltételei, rendelkeznek-e a speciális tárgyi és személyi feltételekkel. Az informálás feladatának koordinálása a diáktanácsadók szakembereinek együttműködését igényli. Az intézmények nem rendelkeznek megfelelő nyilvántartással, amelyből a korlátozottsággal élő hallgatók száma reálisan megállapítható lenne. A tanácsadási hálózat segítségével fel lehet mérni alaposabban a hallgatói igényeket – nemcsak a már felsőoktatásba bekerült hallgatók részéről, hanem a középiskolában a felsőoktatás felé irányuló (irányítható) igények oldaláról. A tanácsadók pályaorientációval foglalkozó munkatársai, a kortárssegítő hallgatók, pszichológusok, szociális munkások és további külső szakemberek segíthetik a speciális ellátást igénylő hallgatók beazonosítását. A nemzetközi tapasztalatokból kiindulva lehetséges olyan módszertani eszköztár kialakítása, mely folyamatosan támasza lehet mind a tanácsadóknak, mind a diákoknak – mint tanáraiknak, a felsőoktatási intézmény érintett munkatársainak.

Képzésre is szükség van, **a segítség módszertanának szervezett oktatására**. A felsőoktatási tanácsadóknak és a rehabilitációs tanácsadásban résztvevő tanárok, kortárs segítők, pszichológusok és szociális munkások számára speciális képzési terv alapján továbbképzést és a szakmai tapasztalatcsere lehetőségét szükséges biztosítani. Szükség van a fogyatékos hallgatók igényeinek felmérésére (amelyhez a munkatársaknak rendelkezniük kell a tanácsadási készségek különleges eszköztárával, hogy az érintettek támogatást kapjanak igényeik kifejezésében).

Irodalomjegyzék:

Fehérvári Anikó – Misley Helga – Széll Krisztián – Szemerszki Marianna – Veroszta Zsuzsanna (2016): A felsőoktatás szociális dimenziója – Hátrányos helyzetű csoportok hozzáférése és részvétele a felsőoktatásban című kutatás. Tempus Közalapítvány.

<http://tka.hu/docs/palyazatok/a-felsooktatás-szociális-dimenziója.pdf> (letöltés ideje: 2019. 04. 10.)

Lányiné Engelmayer Ágnes (2013): Speciális szükségletű (fogyatékos hallgatók) fiatalok felsőoktatásba történő felvétele és alkalmasságuk megítélése -- Elvi, filozófiai, szakmai szempontok. Vitaanyag, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, Budapest.

Munkaerőpiacon Maradás Egyesület (2016): A sajátos képzési igényű, fogyatékos egyetemista hallgatók karriertámogatási lehetőségei. Módszertani ajánlás a Foglalkoztatás 2016/A/15 „Karrieresély” című program keretében.

Rajnai Nadinka (szerk.) (2002): Tanácsadás az esélyegyenlőségért. A felsőoktatási tanácsadás feladatai, lehetőségei, módszerei a fogyatékkal élő hallgatók felsőoktatásban való részvételi esélyegyenlősége meg-

teremtésében, a számukra nyújtandó szolgáltatások rendszerének kiépítésében. A Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület kiadványa a FETA VII. Országos Konferenciája alkalmából.

Séllei Beatrix (2018): Szemléleti akadálymentesség a felsőoktatásban. *Opus et Educatio* V. évf. 1. szám

Takács Ildikó (szerk.) (2003): Diáktanácsadás a felsőoktatásban. Konferenciabeszámoló. Felsőoktatási Tanácsadás Egyesület (FETA) és BME Ergonómia és Pszichológia Tanszéke. ISBN 963-421-578-5.

TIBOLD ANTAL – FEHÉR GERGELY – SZELLŐ JÁNOS – NEMESKÉRI ZSOLT

A MUNKAKÉPESSÉG ELBÍRÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A FOGYATÉKOS HALLGATÓK KARRIERÉPÍTÉSÉNEK ELŐSEGÍTÉSÉBEN

Irodalmi áttekintés

Bevezetés

A munkavégzés, illetve a munkára való alkalmasság fontos tényezői az ember mindennapjainak. A munkanélküliség (akár az állás elvesztése, akár fizikális korlátok okán) egyértelműen kedvezőtlen szociális és egészségügyi következményekkel jár. [1]

A foglalkozás-egészségügyi szakemberek feladata (ideális esetben) egyrészt a munkavállaló fizikális/pszichés/szociális állapotának leginkább megfelelő munkakör kiválasztása; másrészt mindent megtenni ezek megőrzésére a munkahelyi körülmények között; harmadrészt az egészségre potenciálisan veszélyes tényezők kiszűrése és ennek megfelelő védekezési stratégiák kidolgozása; negyedrész a különböző betegségek fellépése után a munkába visszakerülés elősegítése, illetve a beteg állapotának megfelelő munkakör kiválasztása. [2]

A munkaképesség vizsgálata illetve annak meghatározásának módszerei az általános orvosi gyakorlatba nem épültek be. Az orvosképzés meghatározó részét sem képezik, hiszen az döntően a betegségek kialakulásának mechanizmusaira és a kórképek ellátására fókuszál; sem a rehabilitáció, sem a későbbi munkába/korábbi életmenethez való visszatérés elősegítése/megítélése nem képezik a tananyag szerves részét.

A munkaképesség meghatározásának egyrészt orvosi, másrészt jogi definíciói vannak. Sajnálatos módon, mind a mai napig nem áll rendelkezésre sem hazai, sem nemzetközi egyértelmű, standardizált orvosi definíció, mely a munkaképesség megítélésre rendelkezésre állna. [3]

Összefoglaló cikkünk célja az, hogy olyan áttekintést adjon a jelenleg rendelkezésre álló módszerekről és ezek klinikai relevanciájáról, amelyek általánosan a fogyatékos hallgatók karrierépítésében, pályakezdésében is alkalmazhatók.⁶⁸

Módszerek

Az Irodalmi áttekintésünk során a PubMed, Cochrane Library és Google Scholar keresőket használtuk az alábbi kulcsszavakkal angol nyelvű publikációk keresése céljából: functional capacity evaluation, functional capacity assessment, disability, fitness for work, work ability,

Tibold Antal egyetemi adjunktus, vezető főorvos a Pécsi Tudományegyetem Klinikai Központ Foglalkozás-egészségügyi és Munkahigiénés Központjában.

Fehér Gergely tudományos munkatárs a Pécsi Tudományegyetem Klinikai Központ Foglalkozás-egészségügyi és Munkahigiénés Központjában.

Szellő János címzetes egyetemi docens, kutatócsoport vezető, vezető kutató a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Munkatudományi Kutatócsoportjában.

Nemeskéri Zsolt egyetemi tanár a Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar Kultúra- és Társadalomtudományi Intézetében és a Gál Ferenc Főiskola Gazdasági Karán.

⁶⁸ Cikkünk az EFOP-3.6.1-16-2016-0004 azonosító számú „Átfogó fejlesztések a Pécsi Tudományegyetemen az intelligens szakosodás megvalósítása érdekében” című kiemelt projekt ezen belül a „Fizikai és szellemi kompetenciák együttes vizsgálati és értékelési módszertanának kimunkálása az idősödő korcsoport munkavállalásának elősegítésére” alprojekt keretei között valósult meg.

questionnaire. A keresését 2018 januárjáig végeztük. A szerzők a talált absztraktok áttekintése után szelektálták a releváns publikációkat, melyet a kézirat tartalmaz.

Munkaképesség meghatározásának lehetőségei

Fizikális vizsgálatok

A munkaképesség meghatározásával foglalkozó publikációk döntően fizikai paramétereket vesznek figyelembe. Tekintettel arra, hogy a fizikális vizsgálat elvégzése után a döntés az orvos kezében van -mely jelentős ingadozásokat mutathat - kezdetben kérdőívek, illetve ezeken alapuló vizsgálatok bevezetése történt meg. [4]

A legegyszerűbb esetben a rutin orvosi vizsgálatot megelőzően a beteg egy kérdőívet tölt ki (akár önállóan, vagy a vizsgálóval együtt), melyben a mindennapi tevékenységeivel és ezek elvégzési nehézségeivel kapcsolatos kérdések szerepelnek (ülés, állás, járás, cipelés, mozgások kivitelezése, fájdalom stb). A munkaképességet illetve annak csökkenését a vizsgáló orvos korábbi leletek, szakvélemények, a kérdőív eredménye és a rendelői felmérés alapján határozza meg. [5] A napi gyakorlatból ez a metodika kiszorult, hiszen szubjektív tényezők jelentősen befolyásolják a kérdőív kitöltését, továbbá messze a legtöbb rokkantosítással jár együtt az ilyen típusú vizsgálat. [6]

A leginkább elterjedt módszer, mikor a beteg előzményeinek áttekintése után egy standardizált fizikális vizsgálat történik egy benne jártas szakember (akár orvos, akár szakasszisztens) közreműködésével. [7] A gyakorlatban ez egy minimum 12 lépéses vizsgálatot jelent, ahol részletes mozgásterjedelem felvétel történik, illetőleg tárgyak mozgatása, súlyok emelése és aerob tesztek is a vizsgálat részei. Ez már jóval objektívebb fizikális státuszfelmerést tesz lehetővé. Mindazonáltal megfelelő előképzés szükséges a vizsgálat elvégzéséhez, és megfelelő tapasztalat nélkül az eredmények interpretálása igen különböző lehet. [8] Az előzőek okán különösen a nyugat-európai biztosítók nem preferálják az ilyen típusú vizsgálat elvégzését munkaképesség csökkenés elbírálása céljából, illetőleg csak ebben képzett szakemberekkel/validált intézményben; ellenben a rehabilitációs kezelés megtervezésében és a célok kitűzésében is fontos szerepe van. [9,10]

A szubjektív tényezők kiküszöbölésére különféle képességtesztelő gépeket fejlesztettek ki. Jelenleg több is elérhető a piacon: Blankenship, Ergos Work Simulator and Ergo-Kit variation, Isernhagen Work System, Hanoun Medical, Physical Work Performance Evaluation (Ergoscience), WEST-EPIC, Key, Ergos, ARCON és AssessAbility rendszerek. [11] Mindegyikről elmondható, hogy igen részletes és objektív mozgásterjedelem és terhelhetőség felmerést tesz lehetővé, egy-egy vizsgálat akár 3 órát is igénybe vehet. A Baltimore Therapeutic Equipment prediktív értéke meggyőzőnek tűnik, a legjobb reprodukálhatóságot pedig az Ergo-Kit rendszer biztosítja egy közelmúltbéli összehasonlító analízis alapján. [12]

Rizikóprofil felmérés

A csupán fizikális vizsgálaton alapuló képességvizsgálatok fő hátrányára talán egy 2003-as ausztrál vonatszerencsétlenség hívta fel a figyelmet. [13] A vonatvezető egy hirtelen fellépő kamrafibrillatio következtében képtelenné vált a szerelvény irányítására, a segédvezető pedig pánikba esett (korábban többszörös pszichiátriai kezelésen esett át) és ennek következtében nem húzta be a vészféket. A katasztrófa 7 halálesethez vezetett. [14] A tragikus baleset a vizsgálati protokollok azonnali módosítása vonta maga után, mely során kiderült, hogy a vonatvezetők

több, mint 10%-a alkalmatlan feladata ellátására az új kritériumrendszer alapján, döntően cardiovascularis rizikófaktorok illetve érbetegség okán. [14]

Mivel a cardiovascularis okok még mindig a morbiditási és a mortalitási listák éllovasai, természetesen a munkavállalók ezirányú szűrése is alapvetően szükséges. A legegyszerűbb módszer erre az ún. Framingham score táblázat, mely adekvát rizikóbesorolást tesz lehetővé, melynek komoly terápiás vonzatai is vannak. Gyakorlatilag az összes prevenció ajánlást ezt preferálja. [15] Számos online is elérhető kockázatbecslő algoritmus áll rendelkezésre, melyek igen könnyűvé teszik a mindennapos felhasználást. [16] Mindazonáltal a páciensek jelentős része nem kapja meg a rizikóprofiljának megfelelő adekvát kezelést, ezt támasztják alá középkorú vascularis rizikófaktorokkal ugyan rendelkező, de vascularis eseménytől mentes migrénes betegeken elvégzett vizsgálatunk eredményei is. [17]

Pszichoszociális faktorok

Az egyén munkaképességét nem csupán fizikális, hanem pszichés, illetve szociális tényezők is befolyásolják. Kiemelendő a krónikus fájdalommal járó betegségekben szenvedők képességvizsgálata és ennek nehézségei. A krónikus derék- és nyakfájdalom okozta munkaképességcsökkenés (mint vezető ok), illetőleg ennek objektív meghatározása világszerte problémát jelent. [18]

Krónikus fájdalom esetén mindig magasabb az átlagpopulációhoz képest a hangulatzavar aránya, és hangulatzavarban szignifikánsan gyakrabban lép fel fájdalom. [19] Depresszió illetőleg anhedonia esetén pedig a fizikális felmérések sem feltétlenül az objektív állapotot mutatják. Emellett méltó fogalom (nem csupán foglalkozás-egészségügyi szempontból) az ún. atípusos vagy larvált depresszió.

Larvált vagy atípusos depresszióról akkor beszélünk, ha a kórképet nem hangulatzavar, hanem (akár jelentős) testi tünetek dominálják, esetlegesen szervi betegség megtévesztő látszatát keltve. Ezek a betegek sokszoros, igen részletes kivizsgálásokon, műtéti beavatkozásokon is áteshetnek, mire a hangulatzavar lehetősége egyáltalán felmerül. [20] A larvált depresszió valójában a primér depressziók egyik speciális megnyilvánulási formája, melynek kezelésében a depressziók terápiájának általános irányelvei a mérvadóak, tehát szakszerű antidepresszív gyógyszeres kezelés és szükség esetén kiegészítő pszichoterápia indikált. [21]

A fentiek alapján krónikus fájdalommal járó betegségek esetén mindig fel kell merülnön a hangulatzavar lehetősége is. Külön kategória a neuropathiás fájdalom kimutatása krónikus fájdalommal járó betegségek között, melynek tárgyalása meghaladja cikkünk kereteit. [22]

Az említett kórképekben a munkaképesség elbírálása komoly nehézségekbe ütközik, a beteg részvétele fájdalmas panaszaira való hivatkozással néha igen korlátozott lehet. Talán a legobjektívabb képet az egyén terhelhetőségéről a különféle képességtesztelő gépek adnak. [23]

Célszerű a vizsgálatokat különféle hangulatzavar (pl. Beck-féle depressziós skála, MMPI) és fájdalom (szomaticus vs. neuropathiás fájdalom, pl. PainDetect vagy DN4 kérdőív) mérésére alkalmas kérdőívvel is kiegészíteni ezen esetekben. Léteznek már olyan, foglalkozás-egészségügyi vizsgálatok során validált kérdőívek is (pl. Work Role Functioning Questionnaire), melyek pszichoszociális faktorokat is figyelembe vesznek, de sem hangulatzavar, sem fájdalomtípus adekvát szűrése nem alkalmasak. [24]

Munkaszimuláció, Ergoscope?

A munkavállaló (legyen az fogyatékos hallgató vagy pályakezdő) teljesítményének egészségi – ergonómiai – szociális megítélése a modern munka világának mennyiségileg és minőségileg jelentős különbségeit mutató követelményei közepette, a lehetséges tevékenységek sokszínűsége miatt nehéz feladat. A szakvélemény következtetései, prognózisai, ajánlásai viszont jelentősen befolyásolhatják a munkavállaló karrierjét, szakmai életét és egzisztenciáját. Ezért törekedni kell a szakvélemény objektívására, megbízhatóságára, reprodukálhatóságára. E törekvés eredményeképpen egyre gyakrabban alkalmaznak a szubjektivitást kiküszöbölő, standard, tudományosan bevizsgált mérési eszközöket és eljárásokat. Ilyen „munkaszimulációs rendszer” az Egyesült Államokban kidolgozott és már Európában is használatos ERGOS rendszer, amelyet elsősorban a foglalkozási rehabilitáció elősegítése érdekében dolgoztak ki, és mindemellett eredményesen alkalmazható a pályaeorientáció, a pályakorrekció, a sport területén is.

Elmondható, hogy a munkaképesség szimulációs elbírálása egy összetett folyamat végeredménye: egyrészt a lehető legobjektívebb fizikális felmérésből kell, hogy álljon, másrészt ezt ki kell egészíteni különböző rizikófaktorokat, illetőleg pszichoszociális kvalitásokat mérő vizsgálatokkal.

A magyar fejlesztésű Ergoscope rendszer ezeket nagyrészt egyesíti. A számítógépes szoftver segítségével lehet maximális illetőleg átlagos erő kifejtést objektívan vizsgálni, továbbá ezekből származtatható nyomtatékokat és egyéb teljesítménnyel kapcsolatos paramétereket mérni. Finommozgások (ujjak, kéz) objektív megítélésre is lehetőség van, továbbá munkafolyamat összerendezés, ill. monotonitúrás vizsgálatára is alkalmazható. A repetitív tesztek statisztikai kiértékelése pedig segít a teljesítménycsökkenés, illetőleg hibaszázalék megítélésében. [25, 26] Az eszközös vizsgálatok különféle kérdőíves vizsgálatokkal kiegészülve igen hatékony állapotfelmérést tesznek lehetővé, melynek komoly szociális és egészségbiztosítási vonzatai is lehetnek. [27, 28]

A fentiekben ismertetett eszközös vizsgálat segítségével nemzeti szinten, objektíven, adekvát kérdőíves kiegészítéssel lehetségessé válik a munkavégző képesség- és munkaképességcsökkenés összetett elbírálása, melynek szociális és anyagi vonzata jelentős. Ezeknek orvosi háttere hazánkban még nem teljesen kiforrott, melyre nemzetközi felmérések is felhívják a figyelmet. [30]

Összegzés

Noha a foglalkozás-egészségügyi kutatások a 21. század elején jelentősen felerősödtek, elmondható, hogy a vizsgálatok döntően fizikális paraméterekre fókuszálnak. [31] Az egyén terhelhetősége szempontjából legobjektívebb eredményt egyértelműen az eszközös (komputerizált) vizsgálatok adják, de figyelembe kell venni pszichoszociális tényezőket illetőleg vascularis rizikófaktorokat is. A növekvő számú szakirodalmi adat ellenére sincsenek nemzetközi normák kidolgozva, mely hiányosságra ismételt felhívja a figyelmet egy, a British Medical Journalben közel-múltban megjelent összefoglaló elemzés. [32]

Több európai országban (Hollandia, Svédország) már kialakítás alatt vannak/kialakításra kerültek az egységes nemzeti normák és ennek megfelelő képzési programok is. [10, 28] Hazánkban is megteremtődtek ennek az alapjai az Ergoscope széles körű elterjesztésével, jelenleg nemzeti

standardok kialakítása történik a Pécsi Tudományegyetem és a Budapesti Műszaki Egyetem szakemberei által.⁶⁹

Összegezve, cikkünk egy jelenleg kialakítás alatt álló, izgalmas témakörre igyekszik felhívni a figyelmet, mely a rutin orvosképzésnek – sajnálatos módon – nem képezi szerves részét, noha mind anyagi, mind szociális vonzatai óriásiak.

Irodalomjegyzék:

- [1]. Wind H, Goutteborge V, Kuijer PP, et al. Complementary value of functional capacity evaluation for physicians in assessing the physical work ability of workers with musculoskeletal disorders. *Int Arch Occup Environ Health*. 2009;82(4):435-43.
- [2]. Serra C, Rodriguez MC, Delclos GL, et al. Criteria and methods used for the assessment of fitness for work: a systematic review. *Occup Environ Med*. 2007;64(5):304-12.
- [3]. James CL, Reneman MF, Gross DP. Functional Capacity Evaluation Research: Report from the Second International Functional Capacity Evaluation Research Meeting. *J Occup Rehabil*. 2016;26(1):80-3.
- [4]. Simpson SJ, Richlin D. The role of functional capacity evaluations in occupational health settings. *AAOHN J* 2003; 51(5): 202–203.
- [5]. Matheson, L. (2003). The functional capacity evaluation. In G. Andersson & S. Demeter & G. Smith (Eds.), *Disability Evaluation*. 2nd Edition. Chicago, IL: Mosby Yearbook.
- [6]. Hunt DG, Zuberbier OA, Kozlowski AJ, et al. Are components of a comprehensive medical assessment predictive of work disability after an episode of occupational low back trouble? *Spine (Phila Pa 1976)*. 2002;27(23):2715-9.
- [7]. Pransky GS, Dempsey PG. Practical aspects of functional capacity evaluations. *J Occup Rehabil*. 2004;14(3):217-29.
- [8]. Lax MB, Manetti FA, Klein RA. Medical evaluation of work-related illness: evaluations by a treating occupational medicine specialist and by independent medical examiners compared. *Int J Occup Environ Health*. 2004;10(1):1-12.
- [9]. Wind H, Goutteborge V, Kuijer PP, et al. The utility of functional capacity evaluation: the opinion of physicians and other experts in the field of return to work and disability claims. *Int Arch Occup Environ Health*. 2006;79(6):528–34.
- [10]. Soer R, Reneman MF, Frings-Dresen MH, et al. Experts opinion on the use of normative data for functional capacity evaluation in occupational and rehabilitation medicine and disability claims. *J Occup Rehabil*. 2014;24(4):806-11.
- [11]. Chen JJ. Functional capacity evaluation & disability. *Iowa Orthop J*. 2007;27:121-7.
- [12]. De Baets S, Calders P, Schalley N, et al. Updating the Evidence on Functional Capacity Evaluation Methods: A Systematic Review. *J Occup Rehabil*. 2017 Oct 7. doi: 10.1007/s10926-017-9734-x
- [13]. Hocking B. The inquiry into the Waterfall train crash: implications for medical examinations of safety-critical workers. *Med J Aust* 2006;184: 126-128.
- [14]. Mina R, Casolin A. National standard for health assessment of rail safety workers: the first year. *Med J Aust*. 2007;187(7):394-7.
- [15]. 2016 European Guidelines on cardiovascular disease prevention in clinical practice. *Eur Heart J*. 2016;37(29):2315-2381.
- [16]. <https://reference.medscape.com/calculator/framingham-cardiovascular-disease-risk>
- [17]. Fehr G, Fejes E, Gombos K, et al.: Characteristics of patients referred to a primary headache clinic *Cephalagia Hungarica* 2018;28:9 (Hungarian).

⁶⁹ Magyarországon az időközben megszűnt Nemzeti Rehabilitációs Hivatal 2015-ben minden megyei, illetve regionális komplex rehabilitációs bizottság számára beszerzett egy-egy darab képességvizsgáló berendezést, melyeket – ismereteink szerint – jelenleg, a központi teszten kívül még nem használtak/használnak.

- [18]. Schult ML, Ekholm J. Agreement of a work-capacity assessment with the World Health Organisation International Classification of Functioning, Disability and Health pain sets and back-to-work predictors. *Int J Rehabil Res.* 2006;29(3):183-93.
- [19]. Lerman SF, Rudich Z, Brill S, et al. Longitudinal associations between depression, anxiety, pain, and pain-related disability in chronic pain patients. *Psychosom Med.* 2015;77(3):333-41.
- [20]. Łojko D, Rybakowski JK. Atypical depression: current perspectives. *Neuropsychiatr Dis Treat.* 2017;13:2447-2456.
- [21]. Fehér G. Chronic low back pain and its consequences <http://www.webdoki.hu/cikk/98258/tudas-agyakorlatban/kronikus-derekfajas-es-kovetkezmenye.html>. (Hungarian)
- [22]. Deli G, Bosnyak E, Pusch G, et al. Diabetic neuropathies: diagnosis and management. *Neuroendocrinology.* 2013;98(4):267-80.
- [23]. Kuijer PP, Gouttebauge V, Brouwer S, et al. Are performance-based measures predictive of work participation in patients with musculoskeletal disorders? A systematic review. *Int Arch Occup Environ Health.* 2012;85(2):109-23.
- [24]. Hong QN, Coutu MF, Berbiche D. Evaluating the validity of the Work Role Functioning Questionnaire (Canadian French version) using classical test theory and item response theory. *Work.* 2017;57(4):501-515.
- [25]. Izso L, Szekely I, Danos L. Possibilities of the ErgoScope high fidelity work simulator in skill assessment, skill development and vocational aptitude tests of physically disabled persons. *Stud Health Technol Inform.* 2015;217:825-31.
- [26]. Bretz KJ, Dános L, Smudla S, et al. Advanced work capacity testing. *Stud Health Technol Inform.* 2015;217:941-5.
- [27]. Gibson L, Strong J, Wallace A. Functional capacity evaluation as a performance measure: evidence for a new approach for clients with chronic back pain. *Clin J Pain.* 2005;21(3):207-15.
- [28]. Spanjer J, Krol B, Brouwer S, et al. Reliability and validity of the Disability Assessment Structured Interview (DASI): a tool for assessing functional limitations in claimants. *J Occup Rehabil.* 2010;20(1):33-40.
- [29]. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regio/szegedrokkantsag.pdf>
- [30]. Laštovková A, Nakládalová M, Fenclová Z, et al. Low back pain disorders as occupational diseases in the Czech Republic and 22 European Countries: Comparism of national systems, related diagnosis and evaluation criteria. *Cent Eur J Public Health.* 2015;23(3):244-51.
- [31]. Cronin S, Curran J, Iantorno J, et al. Work capacity assessment and return to work: a scoping review. *Work.* 2013;44(1):37-55.
- [32]. Barth J, de Boer WE, Busse JW, et al. Inter-rater agreement in evaluation of disability: systematic review of reproducibility studies. *BMJ.* 2017;356:j14.